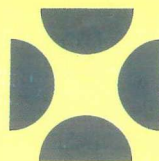

glasul
BUCOVINEI
CERNAUȚI BUCUREȘTI

3 / 2005

An XII. Nr. 47

INSTITUTUL
CULTURAL
ROMÂN

Revistă digitalizată gratuit de Asociația Rădăuțiul Civic, pentru păstrarea memoriei Bucovinei și pentru ca tot efortul oamenilor de cultură din Bucovina să fie accesibil și generațiilor de astăzi.

www.radautiulcivic.ro

Mai 2020

GLASUL BUCOVINEI
*
THE VOICE OF BUKOVINA

The Romanian Cultural Institute

THE VOICE OF BUKOVINA

A HISTORY AND CULTURE QUARTERLY

CERNOWITZ – BUCHAREST

2005, NO. 3
Year. XII. No. 47

Editor-in-chief: ALEXANDRINA CERNOV
Honorary Member of the Romanian Academy

ADVISORY BOARD: Prof. Univ. Dr. Mircea Anghelescu (Bucharest),
Acad. Radu Grigorovici (Bucharest), Ștefan Hostiuc (Cernowitz),
Conf. Univ. Dr. Ștefan Purici (Suceava), Lector Univ. Dr. Florin Pintescu
(Suceava), Prof. Univ. Dr. Ion Popescu-Sireteanu (Iași), Arcadie
Suceveanu (Chișinău), Dr. Ilie Traian (Bucharest), Dr. Constantin
Ungureanu (Chișinău), Acad. Dimitrie Vatamaniuc (Bucharest).

EDITORIAL BOARD: Prof. Dr. Alexandrina Cernov, Prof. Dr. Ilie Luceac,
Lector Univ. Dr. Harieta Mareci, Vasile Tărățeanu.

Institutul Cultural Român

GLASUL BUCOVINEI

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ

CERNĂUȚI – BUCUREȘTI

2005, Nr. 3
Anul XII. Nr. 47

Redactor-șef: ALEXANDRINA CERNOV
Membru de onoare al Academiei Române

COLEGIUL DE REDACȚIE: prof. univ. dr. Mircea Anghelescu (București),
acad. Radu Grigorovici (București), Ștefan Hostiuc (Cernăuți),
conf. univ. dr. Ștefan Purici (Suceava), lector univ. dr. Florin Pintescu
(Suceava), prof. univ. dr. Ion Popescu-Sireteanu (Iași), Arcadie
Suceveanu (Chișinău), dr. Ilie Traian (București), dr. Constantin
Ungureanu (Chișinău), acad. Dimitrie Vatamaniuc (București).

REDACȚIA: prof. dr. Alexandrina Cernov, prof. dr. Ilie Luceac,
lector univ. dr. Harieta Mareci, Vasile Tărățeanu.

SUMMARY

BUKOVINA – HISTORICAL AND SOCIAL PROCESSES

- Constantin Ungureanu**, *School Inspectors in Bukovina between 1869 and 1918*..... 7
- Viorica Moisuc**, „*Moldovenism*“ – *the Lost Cause of the Fundamentalists across the Prut*..... 29

BUKOVINEAN PERSONALITIES

- Harieta Mareci**, *Teodor V. Ștefanelli (1849–1920)*..... 39
- Vasile Vasile**, *Ciprian Porumbescu – Pedagogue*..... 47

LITERARY THEORY, CRITICISM AND HISTORY

- Mircea A. Diaconu**, *Brief Introduction to Postmodernism or A Skeptic Narrating to Children*..... 52
- Nicolae Mareș**, *Stan Velea – One of the Most Prestigious Contemporary Polonists in Romania*..... 71

CHURCH HISTORY PAGES

- Vasile M. Demciuc**, *The Church in Lujeni – a Landmark in the Ecclesiastical Architecture in Moldova in the Fifteenth Century*..... 90

CONFERENCES. BOOKS. MAGAZINES

- Alexandrina Cernov**, *Analytical Approach. Conception, method, criticism. [Symposia and conferences]*..... 99

SUMAR

BUCOVINA – PROCESE ISTORICE ȘI SOCIALE

Constantin Ungureanu, <i>Învățămintul primar din Bucovina în perioada 1869–1914</i>	7
Viorica Moisuc, <i>„Moldovenismul“ – cauza pierdută a fundamentalistilor de peste Prut</i>	29

PERSONALITĂȚI BUCOVINENE

Harieta Mareci, <i>Teodor V. Ștefanelli (1849–1920)</i>	39
Vasile Vasile, <i>Ciprian Porumbescu – educator</i>	47

TEORIE, CRITICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ

Mircea A. Diaconu, <i>Scurtă introducere în postmodernism sau Un sceptic povestind copiilor</i>	52
Nicolae Mareș, <i>Stan Velea – unul dintre cei mai prodigioși poloniști contemporani ai României</i>	71

PAGINI DE ISTORIE BISERICESCĂ

Vasile M. Demciuc, <i>Biserica din Lujeni – un reper în arhitectura ecleziastică a Moldovei secolului al XV-lea</i>	90

CONFERINȚE. CĂRȚI. REVISTE

Alexandrina Cernov, <i>Demersul analitic: Concepție, metodă, critică [Simpozioane și conferințe științifice]</i>	99

ÎNVĂȚĂMÂNTUL PRIMAR DIN BUCOVINA ÎN PERIOADA 1869–1914

Constantin Ungureanu

Chișinău

În perioada administrației galițiene, învățământul din Bucovina a fost slab dezvoltat și doar un număr mic de copii, în principal germani, polonezi și maghiari, frecventau școlile primare existente. Majoritatea covârșitoare a copiilor de țărani români și ruteni nu aveau posibilitatea de a fi instruiți în limba maternă, părinții refuzând să-i trimită la școlile triviale, fie din motive confesionale, fie din cauza necunoașterii limbii germane sau poloneze.

Transformările revoluționare din anul 1848 au contribuit la relansarea procesului de învățământ din Bucovina. Sub presiunea evenimentelor, Guberniul de la Lemberg a emis, în martie 1849, o ordonanță care stipula introducerea limbii române ca disciplină obligatorie în toate școlile din orașul Cernăuți. La 23 februarie 1850, o altă circulară imperială prevedea trecerea întregului sistem de învățământ din Bucovina în subordinea guvernatorului provinciei și a Consistoriului ortodox. În realitate însă, subordonate Consistoriului ortodox au fost doar școlile creștinilor ortodocși, pentru că cele ale germanilor catolici au continuat să rămână în grija Consistoriului catolic de la Lemberg până în anul 1870, când au fost transferate în administrarea Consiliului școlar al Bucovinei. Cât despre comunitățile protestante din Bucovina, ele au găsit suficiente resurse pentru a-și întreține școlile și chiar a spori numărul lor. După ce, la 7 iulie 1859, a fost deschisă, în mod festiv, școala particulară evanghelică din Cernăuți, alte așezăminte de acest fel au fost inaugurate la Hliboca (1863), Alexanderdorf (1869), Katharinendorf (1876), Stăneștii de Jos (1884) ori Jadova Nouă (1892). Totuși, dintre acestea, numai cele de la Hliboca și Jadova Nouă au devenit, ulterior, publice, restul păstrând statutul de școli particulare până la sfârșitul stăpânirii austriece¹.

După anul 1850, viața culturală în Bucovina a înregistrat schimbări în formă și conținut, numărul școlilor triviale – în marea lor majoritate, mixte – crescând de la 26 în 1850, la 104 în 1865. A sporit, totodată, numărul școlilor cu limba de predare ucraineana. Chiar și așa, la nivelul

anului 1857, gradul de dezvoltare al sistemului de învățământ rămăsese redus. Pe lângă școlile principale romano-catolice din Cernăuți și Suceava, școala principală ortodoxă din Siret și școlile principale evreiești din Cernăuți, în Bucovina mai activau 32 de școli triviale ortodoxe, 11 protestante și una armeană². În anul 1858 funcționau, sub controlul Consistoriului, 39 de școli, dintre care 8 germane, 8 germano-române, 6 germano-polone, 11 germano-polono-române, 3 germano-rutene și 3 germano-maghiare³. În toate școlile, limba germană era obligatorie.

În 1869, în Bucovina, ca și în Principate, limba română a cunoscut transformări, alfabetul latin înlocuindu-l pe cel chirilic. Dar aici, în același an 1869, a fost adoptată o nouă lege a învățământului primar imperial. Ea institua învățământul gratuit și obligatoriu pentru toți copiii de vârstă școlară (de la 7 la 13 ani). Școlile ieșeau de sub tutela bisericii, iar învățământul primar era divizat în două etape: școala primară unică (patru clase inferioare) și cursul supraprimar (două clase superioare). La 2 martie 1873, Dieta Bucovinei a adoptat unele completări la legea învățământului provincial. Printre altele, se prevedea ca fondurile destinate înființării și întreținerii școlilor primare să nu fie suportate de bugetele comunale – unele prea sărace pentru a-și permite așa ceva – ci de Fondul școlar al provinciei, care era susținut, parțial, din veniturile Fondului Bisericesc. Excepție făceau școlile primare din Cernăuți, administrate direct de municipiu⁴.

Întreaga provincie a fost împărțită în 9 districte școlare, în conformitate cu structura ei administrativă. Pentru o mai bună coordonare a activității au luat ființă Consiliul școlar al Bucovinei, consiliile districtuale și cele locale. În Consiliul școlar districtual intrau *căpitanul* districtului (*Bezirkshauptmann*) sau primarul, în cazul Cernăuțiului, câte un reprezentant al clerului ortodox, catolic, protestant și al comunității mozaice, câte doi reprezentanți ai învățătorilor și un inspector școlar districtual. Inspectorii generali rezolvau problemele școlare în colaborare cu consiliul școlar, iar ca referenți funcționau inspectorii școlari districtuali. La început, majoritatea acestor inspectori era formată de germani sau polonezi, situație care i-a nemulțumit pe români și ucraineni. La solicitarea acestora din urmă de a se diviza controlul școlar superior al provinciei pe principii etnice, prin ordonanța împărătească din 13 august 1906 au fost numiți ca inspectori școlari provinciali profesorii: Alfred Pawlitschek de la gimnaziul nr. 1 din Cernăuți pentru școlile germane, Dionis Simionovici de la școala reală superioară pentru școlile române, Emilian Popovici de la Pedagogiul din Cernăuți pentru școlile ucrainene și Otto Zukowski de la Pedagogiul din Cernăuți pentru cele poloneze⁵. De altfel, în anul 1909, printr-o nouă reformă școlară, numărul inspectorilor școlari districtuali a fost modificat, fiecare etnie dintr-un anumit district având propriul inspector districtual. Așa se explică de ce, în 1914, în Consiliul școlar orășenesc era

câte un inspector german, român, ucrainean și polon, în timp ce în celelalte districte activau 5 inspectori germani, 7 români, 8 ucraineni, 2 polonezi și un ungur⁶.

Inspectorii școlari districtuali erau numiți, printr-un ordin al Ministerului Cultelor și Învățământului de la Viena, pe un termen de șase ani. În iulie 1912, în Bucovina au fost numiți următorii inspectori școlari: 1) pentru școlile germane: Emil Richter (orașul Cernăuți), Alois Ernst (districtele Cernăuți-rural și Storojineț), Johann Chodakowski (districtele Rădăuți și Siret), Karl Decker (Suceava și Gura Humorului), Karl Heiler (Câmpulung) și Elias Maier (districtele Vijnița, Vașcăuți, Coțmani și Zastavna); 2) pentru școlile românești: Nicolae Mihalescul (orașul Cernăuți), Ioan Nuțu (districtul Cernăuți-rural), Alexandru Chiselița (Storojineț), Dimitrie Olinic (districtul Siret), Dorimedont Vlad (Rădăuți), Nicu Tarasievici (Suceava), Samuel Bucevschi (Gura Humorului) și Dimitrie Teleaga (Câmpulung); 3) pentru școlile ucrainene: Gregor Nikorowicz (orașul Cernăuți), Alexander Kupczanko (districtul Cernăuți-rural), Georg Jakobowicz (districtele Câmpulung, Gura Humorului și Rădăuți), Ilarion Stratyczuk (Coțmani), Ladislaus Kukielka (Siret și Suceava), Michael Daszkiewicz (Storojineț), Sergius Kaniuk (Vașcăuți), Vasile Czachowski (Vijnița) și Vasile Prodan (Zastavna); 4) pentru școlile poloneze: Ladislaus Kaczorowski (districtele Cernăuți-rural, Coțmani, Vașcăuți, Vijnița, Zastavna, Storojineț și Siret) și Josef Grabowski (Gura Humorului, Suceava și Rădăuți); 5) Johann Kubatzek – pentru școlile maghiare din districtele Siret, Rădăuți și Suceava⁷. Această modalitate de repartiție a inspectorilor școlari districtuali asigura inspectarea școlilor sau claselor românești doar de către inspectori români, a școlilor ucrainene – de către inspectori ucraineni, a școlilor germane – doar de către inspectori germani. În școlile mixte, un inspector național putea să inspecteze doar clasele etniei corespunzătoare.

La 1 octombrie 1870 a fost deschisă la Cernăuți o instituție de instruire a viitorilor învățători (*Pedagogiu*), iar după alți doi ani, o instituție similară pentru viitoarele învățătoare. Aceste așezăminte aveau menirea de a pregăti specialiști pentru școlile primare din Bucovina. În anul de învățământ 1873/1874 în instituțiile amintite studiau 41 elevi și 41 eleve; dacă, în cazul băieților dominau românii și rutenii, în cel al fetelor, majoritatea o formau germanele și polonezele. Din cei 41 elevi amintiți, 20 erau români, 16 ruteni, 3 poloni și 2 germani, iar din 41 fete, 19 erau vorbitoare de germană (inclusiv 10 evreice), 16 poloneze, 5 românce și o ruteancă⁸. Limba de predare era germana, dar se țineau și cursuri în limbile română, ucraineană și poloneză. În situația Bucovinei, pe teritoriul căreia se aflau școli primare cu două, trei sau chiar patru limbi de predare, cunoașterea mai multor limbi de către învățători era o cerință, dar și un avantaj în obținerea unei catedre.

Una dintre cele mai delicate probleme pentru învățământul primar din Bucovina a constituit-o alegerea limbii de predare în școli. După aproape 100 de ani de dominație austriacă, provincia căpătase un caracter multinațional și multiconfesional, fără ca vreuna dintre etniile să poată revendica statutul de majoritate absolută. În Bucovina existau multe localități cu populație mixtă, fapt ce făcea dificilă alegerea limbii de predare în școală. Situația devenea mai complicată în localitățile cu populație mixtă, românească și ucraineană. După revoluția din 1848, ucrainenii din Bucovina, implicați în mișcarea de deșteptare națională, au primit sprijin activ din partea conaționaliilor lor din Galiția. Pentru a soluționa cât mai judicios aceste probleme, administrația imperială a acceptat crearea mai multor școli primare mixte cu două, trei și chiar patru limbi oficiale de instruire. Ulterior, odată cu dezvoltarea rețelei de școli primare, au fost deschise și altele, cu o singură limbă de predare.

În anul de învățământ 1870/1871, atunci când a intrat în vigoare noua lege a învățământului primar, în Bucovina funcționau 167 de școli primare, dintre care 30 germane, 24 românești, 63 slave (rutene și poloneze), 5 maghiare și 45 mixte⁹. Numărul total al copiilor de vârstă școlară (între 6 și 12 ani) era de 74 921 (37 556 băieți și 37 365 fete). Au frecventat școala 9 815 de copii (6 858 băieți și 2 957 fete), adică aproape 13% din numărul total al copiilor de vârstă școlară. Dintre aceștia, după limba maternă, 4 306 erau germani, 2 073 – români, 1 954 – ruteni, 1 127 – polonezi și 353 maghiari. După criteriul confesional, 3 870 erau ortodocși, 3 485 catolici, 1 503 protestanți și 957 mozaici¹⁰.

În deceniile următoare, sistemul de învățământ primar în Bucovina s-a dezvoltat simțitor, sporind atât numărul de școli publice și particulare, cât și procentul copiilor școlarizați. Astfel, în anul de învățământ 1912/1913, funcționau 564 de școli publice, dintre care 219 cu limba de instruire ucraineană, 190 românești, 97 germane, 15 poloneze, 4 maghiare și 39 mixte. Tot atunci erau în Bucovina 34 de școli primare particulare (13 germane, două maghiare, una armeană și 18 mixte). Numărul școlilor private crescuse foarte repede, mai ales după 1910: de la 18 școli în 1911 și 28 în 1912, la 34 în 1913 (vezi tabelul nr. 1).

După adoptarea noii legi a învățământului, numărul elevilor a crescut rapid în Bucovina. De pildă, în anul de învățământ 1881/82, 19 164 de copii erau înscriși într-o formă de școlarizare; dintre aceștia, 16 564 învățau în școlile publice, 1 727 la școlile private, iar 873 frecventau alte școli sau erau instruiți la domiciliu. În anul 1889/90, 54,5% din numărul total de elevi urmau cursurile unei școli primare publice sau particulare ori ale altei școli. În următoarele decenii, frecvența în școlile primare s-a îmbunătățit continuu. La începutul secolului XX, din totalul de 96 973 copii de vârstă școlară, 75 836 (78,2% din total) erau școlarizați, iar în anul de învățământ 1912/13 frecvența ajunsese la 96,1%. Începând cu

anul 1905/06 au fost deschise și școli de instruire pentru persoanele de vârstă extrașcolară. Pe parcursul anilor 1906–1913 aceste centre au fost frecventate, anual, de cca 10 000–12 000 persoane (vezi tabelul nr. 2).

Totuși, datele statistice indică faptul că, la momentul adoptării noii legi a învățământului, doar 11,5% dintre copiii de vârstă școlară din Bucovina erau școlarizați. Pentru a avea o imagine de ansamblu, în Dalmația frecvența era de 16%, în Galiția – de 19,7%, în Istria – de 37,2%, iar în patru provincii din vestul Austriei (Voralberg, Tirol, Salzburg și Austria Superioară) peste 80% dintre copii mergeau la școală. La nivelul întregului imperiu, 57,3% dintre copii urmau cursurile unei școli primare. Bucovina se situa, așadar, pe ultima poziție. Interesant e faptul că în ultimele decenii de stăpânire austriacă, procentul pentru Bucovina s-a îmbunătățit semnificativ, ajungând la 34,9% în 1880, 56,7% în 1890, 77,3% în 1900 și 91,8% în 1910, astfel că în ajunul primului război mondial nivelul de școlarizare a copiilor din provincie ajunsese apropiat de cel din alte regiuni și chiar mai bun decât în orașul Triest, în Galiția și Istria (vezi tabelul nr. 4).

Alte informații oficiale austriece, foarte detaliate și diverse, se referă la tipul de școli și la contingentul de elevi după confesiune, limba maternă și cunoașterea altor limbi. Potrivit *Șematismului* școlilor primare din 30 aprilie 1890, în Bucovina funcționau 285 de școli primare publice și 20 de școli particulare, însumând 23 059 băieți și 17 407 fete. Dintre aceștia, 24 359 erau ortodocși, 6 714 romano-catolici, 1 109 greco-catolici, 6 022 mozaici, 1 721 luterani, 73 calvini, 87 lipoveni, 24 armeni ortodocși¹¹. După limba de conversație, 13 045 de elevi foloseau doar ucraineana, 10 223 numai româna, 8 492 numai germana, 629 numai polona, 625 numai maghiara, 87 numai rusa. Existau și elevi vorbitori de două, trei sau chiar patru limbi. Astfel, 2 614 de elevi știau germana și româna; 1 355 – germana și ucraineana; 1 021 – germana și polona; 631 – germana, polona și ucraineana; 607 – polona și ucraineana; 551 – româna și ucraineana; 289 – germana, româna și ucraineana; 104 – germana, polona și româna; 49 – româna și slovacă, iar 61 de elevi (inclusiv 31 din Cernăuți și 25 din comuna Cacica) cunoșteau chiar 4 limbi (germana, polona, româna și ucraineana)¹².

Din cele 20 de școli private, câte activau, în 1890, în Bucovina, 10 aparțineau comunității evanghelice (9 școli ale luteranilor din Cernăuți, Arbore, Frătăuții Vechi german, Badeuți german, Hliboca, Stăneștii de Jos, Ițcanii Noi, Alexanderdorf și Katharinendorf și o școală maghiară a comunității reformate din Andreasfalva). Comunitățile mozaice dispuneau de trei școli private (una de băieți și una de fete în același local, la Cernăuți, și o școală de băieți la Suceava). La Fântâna Albă și Climăuți existau două școli ale lipovenilor, iar la Suceava o școală a comunității armene ortodoxe. În afară de acestea mai funcționau: o școală de băieți a Fondului Bisericesc din Cernăuți, o școală de băieți a parohiei ortodoxe

din Slobozia Banilei, o școală a egumenului Ilarion Filipovici de la Sucevița și o școală a societății pe acțiuni pentru tăierea și prelucrarea lemnului din satul Mejibrodî, comuna Berhomet¹³.

În anul de învățământ 1893/1894, Bucovina însuma 319 școli primare publice și 19 particulare, dintre care 18 erau numai de băieți și 18 numai de fete. Din totalul celor 338 de școli, 210 aveau o singură clasă; 63 – două clase; 18 – cu trei clase; 39 – cu patru clase; una – cu cinci clase și 7 – cu șase clase. După limba de predare, 108 erau ucrainene, 89 românești, 40 germane, 4 maghiare, una polonă, una lipoveană, iar restul mixte (39 germano-române, 22 germano-ucrainene, 11 germano-româno-ucrainene, 10 româno-ucrainene, 3 germano-polono-ucrainene, una româno-maghiară și 9 școli cu patru limbi de predare, dintre care 8 numai în Cernăuți)¹⁴.

În același an au fost înregistrați 90 177 copii de vârstă școlară, 53 511 dintre aceștia (sau 57,4% din total) fiind cuprinși în forma primară de învățământ. Procentul copiilor școlarizați era cel mai ridicat în orașul Cernăuți (65,3%) și în districtele Câmpulung (60,7%) și Gura Humorului (60,7%), cel mai redus fiind înregistrat în districtele Coțmani (37,24%), Cernăuți-rural (38,42%) și Storojineț (41,68%). În 1894, în Bucovina mai existau 40 de localități fără școli primare, cu toate că acolo locuiau 4 692 de copii de vârstă școlară¹⁵. Statistica mai indică faptul că din cei peste 90 000 de copii, 64 133 erau ortodocși, 10 704 – mozaici, 10 404 – romano-catolici, 1 984 – greco-catolici, 2 739 – luterani, 42 – calvini, 151 – lipoveni și 40 – armeni ortodocși. După limba maternă, 36 105 erau ruteni, 30 169 – români, 19 563 – germani (inclusiv evrei), 2 544 – poloni, 1 104 – maghiari, 469 – slovaci, 151 – lipoveni, 56 – armeni și 6 – cehi¹⁶.

Conform altor documente, datate 15 mai 1900, în toată Bucovina erau înregistrați 102 527 de școlari, dintre care 69 622 frecventau cele 348 de școli primare publice¹⁷. 3 914 de elevi urmau cursurile școlilor germane, 23 047 – ale școlilor rutene, 19 821 – ale școlilor românești, 8 114 – ale școlilor germano-române, 3 789 – ale celor germano-rutene, 706 – ale școlilor maghiare etc.¹⁸. În același timp, 25 632 de elevi cunoșteau numai ucraineana, 22 202 – numai româna, 10 058 – numai germana, 767 – numai polona, 753 – numai maghiara; restul elevilor cunoșteau două sau mai multe limbi. După apartenența la un cult religios, 48 777 erau ortodocși, 9 167 – romano-catolici, 2 132 – greco-catolici, 1 763 – luterani, 7 720 – mozaici și 63 – de alte confesiuni¹⁹.

În anul 1900, în capitala Bucovinei ființau 14 școli primare, dintre care 2 românești și 12 mixte. Ele școlarizau 7 820 de elevi, dintre care 28,6% erau romano-catolici, 10,4% greco-catolici, 26,8% ortodocși, 5,1% protestanți și 30,6% mozaici. Mai mult de jumătate dintre elevi (51,3%) cunoșteau cel puțin două, iar unii chiar trei și patru limbi (310 elevi din Cernăuți vorbeau germana, româna și ucraineana, iar 36 de școlari știau toate cele patru limbi oficiale din Bucovina)²⁰.

Din informațiile statistice, publicate de Consiliul școlar orășenesc din Cernăuți pentru anul 1907, se constată că în școlile primare din oraș și suburbii erau înmatriculați 1 731 de copii români, deși numai 1 179 frecventau cursurile, în mod regulat. Din 884 de copii înscriși în centrul orașului, doar 417 se prezentau la ore. La cele 8 școli din suburbiile Horecea, Caliceanca, Clocucica, Mănăsteriște, Roșa și Țețina erau arondați 847 de copii români, dar numai 762 erau școlarizați. Corpul didactic de la toate școlile subordonate direct Consiliului orășenesc număra 198 de cadre, dintre care numai 43 erau români²¹.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, Consiliul școlar al Bucovinei a publicat informații statistice foarte interesante despre toate școlile primare din Bucovina. Pentru fiecare școală se indica efectivul de copii de vârstă școlară și cel al copiilor școlarizați, limba maternă și confesiunea, numărul de băieți și fete. De asemenea se preciza, pentru fiecare școală în parte, numărul de clase existente și limba de instruire. Erau apoi prezentați toți directorii și învățătorii care activau în școală. Obligația Consiliului școlar al Bucovinei de a reînnoi anual datele permite, în prezent, deschiderea unor investigații asupra modului cum s-a dezvoltat învățământul primar atât în Bucovina, cât și în fiecare district și chiar în fiecare sat²².

Inițial, doar un număr foarte mic de copii români și ruteni au frecventat cursurile școlilor din Bucovina. Părinții lor erau, în mare parte, sceptici față de procesul de învățământ, nu înțelegeau care erau beneficiile instruirii, iar unii vedeau educația oferită de școli un posibil pericol de germanizare sau catolicizare. Totuși, odată cu dezvoltarea sistemului de învățământ și deschiderea la sate a școlilor primare cu limba de instruire română sau ucraineană, și numărul copiilor români și ruteni școlarizați a crescut rapid. Astfel, în anul 1870 din totalul de aproape 10 000 de elevi din Bucovina, 43,9% erau germani și evrei, 21,1% români, 19,8% ucraineni, 11,5% polonezi și 3,6% maghiari. Până în 1890, numărul de elevi a crescut de peste 4 ori, ajungând la mai mult de 40 000, dintre care 36% ucraineni, 29,1% români, 28,3% germani (inclusiv evrei), 4,9% polonezi și 1,6% maghiari.

La începutul secolului XX, școlile primare din Bucovina erau frecventate de aproape 73 000 de elevi, dintre care 37,7% erau ucraineni, 33,6% români, 23,7% germani și evrei, 3,7% polonezi și 1,1% maghiari. Deși numărul copiilor școlarizați a crescut în anii următori, procentul după naționalitate nu s-a modificat semnificativ, chiar dacă s-a înregistrat o tendință de diminuare lentă a procentului de elevi germani și ucraineni și de sporire a ponderii elevilor de etnie română (vezi tabelul nr. 6).

Potrivit informațiilor statistice, publicate de Consiliul școlar al Bucovinei, în 1910 erau înscriși 101 283 de elevi, dintre care 37 255 (36,8%) români, 36 695 (36,2%) ruteni, 21 647 (21,4%) germani și evrei, 3 757 (3,7%) polonezi și 1 643 (1,6%) maghiari. După confesiune, cei mai mulți

elevi erau ortodocși – 70 859 (69,9%); urmau romano-catolicii (12 944 – 12,8%), mozaicii (11 388 – 11,2%), evanghelicii (3 034 – 3%) și greco-catolicii (2 808 – 2,8%). În patru districte școlare din nord-vestul Bucovinei (Coțmani, Vașcăuți, Vijnița și Zastavna) nu figurau elevi de origine română, majoritatea absolută a elevilor (cca 85–90%) fiind de origine ucraineană; doar dispersat, în unele școli, sunt menționați și elevi evrei, polonezi și germani. De asemenea, în aceste districte erau foarte puțini școlari de confesiune protestantă (vezi tabelul nr. 6).

În același an, școlile primare din 15 orașe și târguri ale Bucovinei instruiă un efectiv format din 22 857 de elevi. Dintre aceștia, 11 688 (51,5%) erau germani și evrei, 4 837 (21,2%) români, 3 965 (17,3%) ruteni și 2 304 (10,1%) polonezi. În cinci localități urbane (Coțmani, Sadagura, Vașcăuți, Vijnița și Zastavna) nu era nici un elev de etnie română. Școlile din Cernăuți erau frecventate de 9 268 de elevi, dintre care mai mult de jumătate erau germani și evrei, urmași de ruteni (1 611), români (1 514) și polonezi (1 331). La Storojineț învățau 1 250 de elevi, adică 612 germani și evrei, 347 români, 159 ruteni și 129 polonezi (vezi tabelul nr. 7).

Despre alegerea limbii de predare în școli se poate spune că nu a fost ușoară. De pildă, multe dintre solicitările românilor de a deschide clase cu limba română de predare au rămas fără răspuns, și aceasta mai cu seamă în satele cu populație mixtă româno-ucraineană. Ca o consecință directă, copiii români din aceste localități erau nevoiți să frecventeze școlile ucrainene. În nord-vestul Bucovinei – locuit compact de ruteni – învățământul primar a fost, în întregime, ucrainizat. Aici, nu numai populația românească, dar și ceilalți minoritari (germanii, evreii, polonii) nu aveau posibilitatea de a învăța în limba maternă. Dimpotrivă, în sud-estul Bucovinei – acolo unde românii erau majoritari – celelalte minorități (germanii, polonii, rutenii, maghiarii) au beneficiat de școli primare publice cu limba maternă de predare. Astfel, în jurul anului 1900, dintre cei 1 627 de copii vorbitori de limbă germană din districtul Gura Humorului, 1 530 (94,1%) erau instruiți în limba germană; în districtul Suceava, dintre 1 077 de copii germani, 947 (86,2%) învățau în limba maternă. Tot atunci, în districtul Coțmani, dintre 1 047 de elevi vorbitori de limbă germană (majoritatea evrei), numai 46 (4,3%) studiau în limba germană; ceilalți 1 001 de copii frecventau școlile rutene. În districtul Vijnița, dintre 1 796 copii vorbitori de limbă germană, 938 (52,2%) studiau în limba germană, iar ceilalți 858 de copii frecventau școlile ucrainene²³. O altă observație ar fi aceea că la Alexanderdorf, Katharinendorf și Stăneștii de Jos, comunitățile germane protestante dispuneau numai de școli evanghelice particulare germane. Lipsa unei posibilități reale de instruire a copiilor în limba maternă a contribuit la asimilarea definitivă a minorității românești din această parte a Bucovinei.

Românii au luptat și au susținut învățământul primar românesc, în special în partea nordică a provinciei, unde constituiau o minoritate. În acest sens, o rodnică activitate a desfășurat *Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina*, prin intermediul deputaților din Dietă, al diferitelor societăți culturale, înființată în 1862. S-a remarcat, apoi, *Societatea Școala Română*, care își propunea să-i susțină pe copiii români talentați. Din 1907, sub redacția lui George Tofan, a început să apară, lunar, revista „Școala“ (organ al *Reuniunii școlare române din Bucovina*), o publicație menită să sensibilizeze și să rezolve problemele învățământului românesc din Bucovina. În anul 1900 a luat ființă *Societatea mazililor și răzeșilor bucovineni*, care s-a implicat în acțiunea de redeșteptare națională a românilor din satele răzeșești ucrainizate, situate în partea nordică a provinciei. Societatea a organizat mai multe manifestări culturale în satele Costești, Carapciu pe Ceremuș, Banila pe Siret, Broscăuții Vechi, Mihalcea, Voloca pe Ceremuș, Panca, Comarești etc.²⁴, contribuind, în mod decisiv, la deschiderea unor școli private românești la Costești, Carapciu pe Ceremuș, Comarești, Panca, Mihalcea.

În ședința Dietei din 3 ianuarie 1913, un grup de deputați români, în frunte cu Vasilovschi, au înaintat prezidiului Parlamentului din Bucovina o interpelare în care era prezentată situația grea a școlilor particulare românești. Se solicita, în acest fel, implicarea administrației imperiale în rezolvarea grabnică a problemei²⁵. Românii au cerut, mai mulți ani la rând, înființarea de școli particulare românești, dar abia în anul 1911 s-a reușit deschiderea primelor clase particulare românești. În ajunul războiului, școli particulare românești activau în satele: 1. Carapciu pe Ceremuș (două clase cu 100 de elevi); 2. Comarești-Centru (o clasă cu 60 de elevi); 3. Comarești-Tisovăț (o clasă cu 47 de elevi); 4. Costești (3 clase cu 140 de elevi); 5. Mihalcea (4 clase cu 235 de elevi); 6. Cotul Bainschi (o clasă cu 50 de elevi); 7. Hliboca (o clasă cu 50 de elevi); 8. Panca (două clase cu 70 de elevi); 9. Gemene (o clasă cu 30 de elevi); 10. Breaza (două clase cu 60 de elevi); 11. Călinești Cuparencu (două clase cu aproape 100 de elevi); 12. Călinești Ienachi (două clase cu aproape 100 de elevi); 13. Mărăței (4 clase cu cca 300 de elevi); 14. Șerbăuți (două clase cu 120 de elevi)²⁶. În cele 14 școli particulare românești erau instruiți aproape 1 400 de elevi.

Noile măsuri au avantajat populația românească, începând cu anul 1907 școlile primare din Bucovina fiind frecventate de mai mulți elevi români decât ucrainenii. Astfel, în 1910, în întreaga provincie erau școlarizați 37 255 (36,8%) români și 36 695 (36,2%) ruteni, adică cu 560 de elevi români mai mulți (vezi tabelul nr. 8). În următorii trei ani această diferență a devenit și mai mare, ca urmare a deschiderii altor școli particulare românești în mai multe sate cu populație mixtă. Chiar și numărul elevilor care cunoșteau limba română a crescut. La nivelul anului 1910, din totalul de 106 413 elevi, 45 767 (43%) știau românește, iar 41 535 (39%) cunoșteau

limba ucraineană. Totuși, potrivit statisticii austriece, în patru districte din nordul Bucovinei, doar 8 elevi puteau vorbi în română, în timp ce nu numai rutenii, dar și majoritatea elevilor evrei, polonezi sau germani din aceste districte înțelegeau ucraineană. În districtele Coțmani și Zastavna, cca 99–100% dintre elevi știau limba ucraineană. De asemenea, este interesant faptul că, deși în toate școlile din Bucovina, limba germană era predată ca obiect obligatoriu, în 1910 doar 24,8% din numărul total de elevi cunoșteau germana (vezi tabelul nr. 10). În 1913/14, în două școli particulare românești din districtul Vașcăuți (la Costești și Carapciu pe Ceremuș) erau instruiți 240 de elevi, care bineînțeles cunoșteau româna. Cu siguranță și în alte sate din zonă, unde nu funcționau școli românești, erau copii care cunoșteau limba română.

Conform datelor statistice oficiale, începând cu anul 1911, ponderea elevilor din școlile românești a devenit mai mare decât în școlile ucrainene. Numărul elevilor din școlile ucrainene s-a mărit de la 38 689, în 1906, la 40 608, în 1913, adică cu aproape 2 000, în timp ce numărul elevilor din școlile românești a sporit cu aproape 10 000 (de la 34 482 în 1906, la 44 288 în 1913)²⁷. Explicația rezidă în faptul că, în acest timp, un număr important de copii români, care până atunci învățaseră în școlile ucrainene, au trecut sau au început să învețe în școlile primare publice sau particulare românești. Totodată, trebuie menționat și faptul că în școlile mixte, numărul elevilor români era mai mare decât cel al elevilor ucraineni. Astfel, în 1907, dintre cei 11 169 de elevi, care învățau în școlile mixte, 6 225 frecventau școlile germano-române; 2 100 – școlile germano-ucrainene; 2 206 – școlile germano-româno-ucrainene; 366 – școlile româno-ucrainene și 272 – școlile germano-polono-ucrainene²⁸.

În anul de învățământ 1912/13, în Bucovina funcționau 39 de școli primare publice mixte, dintre care 17 erau germano-române, 10 germano-ucrainene, 5 germano-polone, 5 germano-româno-ucrainene și două româno-ucrainene²⁹. În 24 de școli mixte se preda și în limba română, în timp ce limba ucraineană era utilizată numai în 17 școli mixte.

În perioada autonomiei provinciale, dar mai ales după anul 1869, învățământul primar din Bucovina s-a dezvoltat rapid, fiind deschise școli practic în toate satele din provincie. În anul de învățământ 1912/13, dintre 127 472 de copii de vârstă școlară, 122 530 (sau 96,1%) erau școlarizați; 103 901 de elevi în școlile publice, 10 965 în școlile „repetate“, 3 128 în școlile private, iar 4 536 de copii erau instruiți la domiciliu sau frecventau alte instituții de învățământ³⁰. În Bucovina existau școli primare mixte cu trei și chiar patru limbi de predare. Atât școlile de stat, cât și cele particulare erau accesibile pentru toți copiii, indiferent de originea etnică, confesională sau socială. Sistemul de învățământ din Bucovina în preajma primului război mondial era net superior față de cel din Basarabia, din Vechiul Regat, și chiar din Transilvania și Banat.

NOTE

- 1 E. Prokopowitsch, *Die Entwicklung des Schulwesens in der Bukowina, in Buchenland. 150 Jahre Deutschtum in der Bukowina*, p. 296.
- 2 H. Bidermann, *Die Bukowina unter österreichischen Verwaltung 1775–1875*, Lemberg, 1876, p. 77.
- 3 Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, fond 3, inv. 2, dosar 2385, f. 27; Ștefan Purici, *Mișcarea națională românească în Bucovina în anii 1775–1861*, Suceava, 1998, p. 211.
- 4 H. Burger, *Mehrsprachigkeit und Unterrichtswesen in der Bukowina 1869–1918*, în *Die Bukowina: Vergangenheit und Gegenwart*, p. 97.
- 5 E. Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 301.
- 6 *Ibidem*, p. 302; Mircea Grigoroviță, *Învățământul în nordul Bucovinei (1775–1944)*, București, 1993, p. 48.
- 7 „Bukowinaer Post“, nr. 2868 (14 iulie 1912), p. 5.
- 8 H. Bidermann, *op. cit.*, p. 78; *Statistische Jahrbuch*, Wien, 1873, V, p. 92, 96.
- 9 *Statistische Jahrbuch*, Wien, 1873, p. 84.
- 10 *Ibidem*, p. 87–89; Adolf Schimmer, *Statistik der öffentlichen und privat-Volksschulen in den in Reichsrathe vertretenen Königreiche und Ländern*, Wien, 1873, p. 104–107.
- 11 *Schematismus der Allgemeinen Volksschulen und Bürgerschulen in dem in Reichsrathe vertretenen Königreiche und Ländern auf Grund der statistischen Aufnahme vom 30 April 1890*, Wien, 1891, p. 784.
- 12 *Ibidem*, p. 737–738, 746, 748, 784.
- 13 *Ibidem*, p. 738, 745, 747–748, 751–753.
- 14 *Schematismus der Bukowiner Volksschulen und Lehrer. (Zusammengestellt auf Grundlage amtlicher Daten)*, Czernowitz, 1894, p. 183.
- 15 *Ibidem*, p. 182.
- 16 *Ibidem*.
- 17 *Oesterreichische Statistik*, Bd. 62, 2, Heft, 1902, p. 18, 146–147.
- 18 *Ibidem*, p. 328–331.
- 19 *Ibidem*, p. 226–229.
- 20 H. Burger, *op. cit.*, p. 101.
- 21 „Școala“, Cernăuți, an. I, nr. 3, iulie, 1907.
- 22 *Jahres-Hauptbericht über den Zustand des Volksschulwesens in der Bukowina im Schuljahre 1895/1896 – 1904/1905*, Czernowitz, 1897–1906; *Statistische Nachweisung über den Stand der Volksschulen und Lehrerbildungsanstalten nebst einem Schematismus der Volksschulen und Lehrer in der Bukowina nach dem Stande vom 31. Dezember 1906 – 31. Dezember 1911*, Czernowitz, 1907–1912.
- 23 *Der Niedergang des deutschen Unterrichtes im rutenischen Theile der Bukowina*, (Sonderabdruck aus der „Bukowinaer Post“, nr. 943, 944, 945 und 946, VII, Jahrgang 1900), Czernowitz, 1900, p. 9.

- 24 „Gazeta mazililor și răzeșilor bucovineni“, an. II, nr. 7, 29 iulie, 1912, p. 106–108; nr. 8–9, 10 septembrie, 1912, p. 123–130.
- 25 *Ibidem*, an. II, nr. 14, ianuarie, 1913, p. 211–216.
- 26 *Șaptezeci de ani de la înființarea „Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (1862–1932)“*, Cernăuți, 1932, p. 60–61; „Școala“, an. IV, nr. 4–5, aprilie-mai 1913, p. 81–94; M. Grigoroviță, *op. cit.*, p. 46.
- 27 Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece. 1774–1918*, Chișinău, 2003, p. 264.
- 28 *Statistisches Jahrbuch des Herzogtums Bukowina für das Jahr 1908*, în *MSLHB*, vol. XV, p. 38.
- 29 *Oesterreichische Statistik*, vol. XIV, Viena, 1918, p. 329, 336–337.
- 30 *Ibidem*.

ANEXE

Tabelul nr. 1

Școlile primare publice și particulare din Bucovina după limba de instruire

Anul școlar	Școli publice							Școli particulare					
	Total	germane	române	rutene	polone	ung.	mixte	total	germ.	române	ung.	arm.	mixte
1870/1871	142	13	22	58	5	3	41	25	17		2	1	4
1875/1880	193	16	13	59	—	3	83	11	8	—	1	1	1
1881/82	201	18	26	16	—	3	130	13	10	—	1	1	1
1882/83	212	17	46	72	—	3	63	20					
1883/84	219	18	53	74	—	3	64	14					
1884/85	234	16	55	77	—	4	67	14					
1885/86	247	17	60	85	—	4	68	18	13	1		1	3
1886/87	255	19	63	79	—	3	83	18	12	1	1	1	3
1887/88	273	19	67	87	—	3	79	18	12	1	1	1	3
1888/89	282	19	80	92	—	3	79	19	14	1	1	1	2
1889/90	285	19	87	94	—	3	79	19	14	1	1	1	2
1890/91	300	20	89	99	—	3	74	19	14	1	1	1	2
1891/92	307	19	96	116	1	3	65	18	13	1	1	1	2
1892/93	307	19	101	118	1	3	65	18	13	1	1	1	2
1893/94	314	19	102	122	2	3	66	18	13	1	1	1	2
1894/95	320	25	100	124	1	3	67	19	14	1	1	1	2
1895/96	330	38	104	122	1	3	62	19	14	1	1	1	2
1896/97	335	35	108	129	1	3	59	20	16	—	1	1	2
1897/98	340	36	108	128	1	3	64	22	17	—	1	1	3
1898/99	349	38	111	135	1	3	61	22	17	—	1	1	3
1899/00	351	39	114	140	1	3	54	24	18	—	1	1	4
1900/01	362	42	121	147	1	3	48	23	17	—	1	1	4
1901/02	365	43	124	146	1	3	48	23	18	—	1	1	3
1902/03	370	43	125	149	1	3	49	23	18	—	1	1	3
1903/04	386	47	126	150	1	3	59	21	14	—	1	1	5
1904/05	392	47	128	153	1	3	60	20	13	—	1	1	5
1905/06	399	51	131	153	1	4	59	18	12	—	1	1	4
1906/07	456	72	150	186	8	4	36	21	15	—	1	1	4
1907/08	476	79	162	192	8	5	30	23	17	—	1	1	4
1908/09	492	82	169	199	9	5	28	23	18	—	1	1	3
1909/10	502	76	171	206	9	5	35	23	17	—	1	1	4
1910/11	515	79	173	212	9	5	37	18	13	—	1	1	4
1911/12	531	82	179	216	12	5	37	18	11	—	1	1	5
1912/13	537	81	185	214	13	5	39	28	18	—	1	1	8
	564	97	190	219	15		39	34	13	—			18

Surse: 1870/71 – *Statistik der öffentlichen und Privat – Volksschulen...*, Wien, 1873, p. 44, 71, 93; 1875 – *Statistik der öffentlichen...*, Wien, 1876, p. 44, 76, 112; 1880 – *Statistik der öffentlichen...*, Wien, 1882, p. 185, 403; 1881/82 – 1912/13 – date selectate din diferite volume ale publicației *Oesterreichsche*

Statistik: vol. 3.2, p. 78–79; v. 9.1, p. 78–79; v. 12.3, p. 78–79; v. 16.2, p. 92–93; v. 18.2, p. 80–81; v. 21.1, p. 80–81; v. 22.4, p. 82–83; v. 25.3, p. 82–83; v. 28.4, p. 116–117; v. 35.4, p. 184–185; v. 38.4, p. 190–191; v. 44.4, p. 196–197; v. 48.4, p. 204–205; v. 51.1, p. 224–225; v. 52.3, p. 210–211; v. 54.2, p. 212–213; v. 55.4, p. 218–219; v. 62.1, p. 230–231; v. 68.3, p. 245; v. 70.3, p. 252–253; v. 73.1, p. 266–267; v. 76.1, p. 274–275; v. 77.2, p. 283; v. 79.3, p. 304–305; v. 85.2, p. 296, 303; v. 88.2, p. 301, 307; v. 91.2, p. 215, 221; v. 93.1, p. 221, 227; ediție nouă, vol. 7.3, p. 297, 303; v. 8.2, p. 291, 297; v. 11.3, p. 283, 289; v. 14.3, p. 329, 335.

Tabelul nr. 2

Școlarizarea copiilor din Bucovina în perioada 1870–1913

Anul școlar	Total copii	Numărul copiilor instruiți în						fără instruire	
		școli publice	școli repetate	școli private	școli** superioare	total elevi		motivat	nemo-tivat
						absolut	%		
1870/71	74 921*	8 163		1 652					
1875	75 639*	11 732		1 613					
1880	45 022	15 020		1 448					
1881/82	80 832	16 564		1 727	837	19 164	23,7		
1882/83	69 148	21 169		1 711	1 150	24 030	34,7		
1883/84	73 611	21 776		1 699	942	24 417	33,2		
1884/85	74 696	25 604		1 642	1 088	28 334	37,9	530	45 853
1885/86	75 392	28 760		1 723	1 110	31 593	41,9	545	43 254
1886/87	76 144	32 656		2 034	1 033	35 723	46,9	853	39 268
1887/88	76 556	34 858		2 133	1 088	37 806	49,4	677	38 073
1888/89	77 460	37 284		2 268	1 100	40 652	52,5	688	36 120
1889/90	78 561	38 996		2 186	1 676	42 858	54,5	2 045	33 658
1890/91	83 596	42 041		2 173	1 464	45 678	54,6	1 498	36 420
1891/92	84 229	46 381		2 330	1 482	50 193	59,6	1 738	32 298
1892/93	85 070	48 518		2 358	1 719	52 595	61,8	1 735	30 740
1893/94	91 687	51 123		2 503	1 903	55 529	60,6	1 777	36 158
1894/95	92 275	55 528		2 290	1 984	59 802	64,8	1 645	33 061
1895/96	95 264	60 746		2 485	2 210	65 441	68,7	1 853	27 970
1896/97	95 346	66 156		2 395	2 661	71 212	74,7	1 851	23 667
1897/98	96 087	70 118		2 730	2 936	75 784	78,9	2 430	20 269
1898/99	94 629	67 709		2 661	3 137	73 507	77,7	2 385	18 573
1899/00	96 973	70 081		2 847	2 908	75 836	78,2	2 282	18 855
1900/01	99 869	74 243		2 751	3 711	80 705	80,8	2 700	15 451
1901/02	99 757	76 417		2 825	4 218	83 460	83,7	2 726	13 113
1902/03	100 045	79 687		2 835	3 706	86 228	86,2	2 755	11 575
1903/04	102 283	82 644		2 958	3 505	89 107	87,1	2 885	10 786
1904/05	104 377	85 536		2 536	4 020	92 092	88,2	2 817	9 714
1905/06	119 375	91 661	11 470	2 641	3 455	109 227	91,5	2 324	7 841
1906/07	119 601	92 668	11 671	2 294	3 631	110 264	92,2	1 881	7 456
1907/08	119 360	93 158	11 074	2 203	3 729	110 164	92,3	1 806	7 390
1908/09	122 222	95 420	12 889	2 789	4 019	115 117	93,6	1 617	6 188
1909/10	119 030	95 622	11 201	2 578	3 763	113 164	95,1	1 256	4 610
1910/11	122 014	99 391	11 290	2 208	3 642	116 531	95,5	1 423	4 060
1911/12	124 342	102 375	9 766	2 557	4 557	119 255	95,9	1 359	3 728
1912/13	127 472	103 901	10 965	3 128	4 536	122 530	96,1	1 116	3 826

* numărul copiilor între 6 și 12 ani conform recensămintelor. După calculele inspectorilor școlari districtuali, în 1870/71 erau în Bucovina 41 117 copii cu vârsta cuprinsă între 6 și 12 ani.

** copiii care au frecventat școli superioare sau profesionale, ori au fost instruiți acasă.

Surse: 1870/71 – *Statistik der öffentlichen und Privat – Volksschulen...*, Wien, 1873, p. 48, 73, 95; 1875 – *Statistik der öffentlichen...*, Wien, 1876, p. 48, 80, 116; 1880 – *Statistik der öffentlichen...*, Wien, 1882, p. 195, 413, 481; 1881/82 – 1912/13 – date selectate din diferite volume ale publicației *Oesterreichische Statistik*: vol. 3.2, v. 9.1, v. 12.3, v. 16.2, v. 18.2, v. 21.1, v. 22.4, v. 25.3, v. 28.4, v. 35.4, v. 38.4, v. 44.4, v. 48.4, v. 51.1, v. 52.2, v. 54.2, v. 62.1, v. 68.3, v. 70.3, v. 73.1, v. 76.1, v. 77.2, v. 79.3, v. 86.2, v. 88.2, v. 91.2, v. 93.1; ediție nouă, vol. 7.3, v. 8.2, v. 11.3, v. 14.3.

Tabelul nr. 3

Elevii de la școlile primare din Bucovina după limba maternă

Districtul	1871						1875						
	total	germani	români	ruțeni	poloni	ung.	total	germani	români	ruțeni	poloni	ung.	
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Cernăuți-oraș	2 051	987	254	211	592	–	2 791	1 581	267	329	586	–	
Cernăuți-rural	698	107	114	361	116	–	1 109	70	265	589	180	–	
Câmpulung	1 171	781	387	–	3	–	1 586	846	564	163	13	–	
Coțmani	591	25	2	523	41	–	1 408	47	–	1 260	101	–	
Rădăuți	2 095	1 184	503	94	95	219	2 591	1 234	769	166	186	228	
Siret	891	418	219	120	–	134	1 027	492	161	89	31	246	
Storojineț	345	133	80	102	30	–	648	308	89	193	58	–	
Suceava	1 358	574	514	89	179	–	1 453	805	561	15	69	–	
Vijnița	615	97	–	447	71	–	732	127	–	475	113	–	
Total	9 815	4 306	2 073	1 947	1 127	353	13 345	5 510	2 676	3 279	1 337	474	
		43,9%	21,1%	19,8%	11,5%	3,6%		41,3%	20,0%	24,6%	10,0%	3,5%	
		1 880						1 904					
Cernăuți-oraș	3 453	1 977	256	430	760	4	8 470	4 205	1 173	1 679	1 394	6	
Cernăuți-rural	1 797	360	381	897	159	–	11 983	1 631	2 805	7 082	461	2	
Gura Humor.							9 187	2 083	6 426	197	366	114	
Câmpulung	1 665	958	553	141	11	–	6 539	2 403	3 607	441	80	–	
Coțmani	1 765	130	–	1 533	98	–	11 104	592	1	10 310	196	–	
Rădăuți	2 809	1 294	984	136	192	187	10 423	2 609	6 708	707	55	338	
Siret	1 038	529	161	111	40	194	6 392	1 272	1 813	2 222	162	880	
Storojineț	955	394	123	368	65	–	6 636	1 666	3 327	1 374	267	–	

– continuare tabelul nr. 3 –

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Suceava	1 926	1 120	566	40	162	3	6 570	1 411	4 443	507	181	–
Vaşcăuți							4 853	654	2	4 014	178	–
Vijnița	1 060	368	2	585	105	–	4 349	1 193	1	3 074	80	–
Total	16 468	7 130	3 026	4 241	1 592	388	86 506	19 719	30 606	31 607	3 420	1 340
		43,3%	18,4%	25,7%	9,7%	2,3%		22,8%	35,0%	36,5%	3,9%	1,5%

Surse: 1870/71 – *Statistik der öffentlichen und Privat – Volksschulen...*, Wien, 1873, p. 48, 73, 95; 1875 – *Statistik der öffentlichen...*, Wien, 1876, p. 48, 80, 116; 1880 – *Statistik der öffentlichen...*, Wien, 1882, p. 195, 413, 481, 483; 1904 – Rudolf Wagner, *Das multinationale österreichische Schulwesen in der Bukovina*, München, 1985, vol. I, p. 52.

Tabelul nr. 4

Frecvența (în procente) de la școlile primare publice și particulare din provinciile austriece în perioada 1871–1910

Provincia	1871	1875	1880	1885	1890	1895	1900	1905	1910
Austria Inferioară	74,10	88,88	95,04	98,49	99,5	98,2	99,6	97,2	96,6
Austria Superioară	80,67	94,54	97,32	99,56	99,5	99,8	100,1	98,3	98,4
Salzburg	81,29	93,32	98,86	98,87	99,7	98,4	97,6	100,2	97,5
Știria	56,44	71,90	89,39	91,97	94,9	94,9	96,4	95,3	95,2
Karintia	58,97	71,95	87,89	95,35	95,6	95,2	91,4	95,1	96,3
Tirol	87,69	87,72	93,24	93,59	89,0	97,2	93,9	97,7	97,8
Voralberg	89,73	96,91	98,23	99,16	98,9	99,2	99,8	98,0	98,3
Boemia	76,73	86,00	99,39	97,88	98,4	98,5	99,1	98,6	97,9
Moravia	77,65	88,09	97,44	97,16	98,3	97,9	98,7	97,7	97,7
Silezia	70,91	83,25	94,46	96,53	98,3	98,6	98,4	100,8	98,0
Kraina	62,07	64,31	77,51	83,37	85,2	87,9	91,0	94,2	95,8
Görz-Gradisca	40,49	51,91	62,77	84,04	87,4	89,8	94,9	94,3	95,9
Dalmația	16,03	20,05	65,85	74,31	80,5	88,4	94,5	90,8	93,5
Bucovina	11,50	15,69	34,94	36,48	56,7	62,7	77,3	84,4	91,8
Triest	50,64	55,36	?	67,52	73,9	66,7	71,2	81,3	83,8
Galiția	19,72	25,05	52,39	57,19	61,4	65,6	73,9	77,8	83,5
Istria	37,17	42,42	70,61	63,56	72,6	61,2	91,0	74,8	82,3
Austria	57,3	64,0	85,9	85,5	86,6	87,3	90,5	91,3	92,6

Surse: date selectate din *Oesterreichische Statistik, 1871–1895* – vol. 51, caiet 1, Wien, 1898, p. XLV; idem, *1900–1905* – vol. 79, caiet 3, Wien, 1908, p. XLVII; idem, *1910* – ediție nouă, vol. 7, caiet 3, Wien, 1913, p. 24.

Notă: frecvența de peste 100% în unele provincii se explică prin școlarizarea unor copii de vârstă preșcolară sau extrașcolară.

Tabelul nr. 5

Elevii de la școlile publice și particulare din Bucovina după limba maternă

An.	total elevi	germani		români		ruteni		polonezi		maghiari	
		absolut	%	absolut	%	absolut	%	absolut	%	absolut	%
1870	9 815	4 306	43,9	2 073	21,1	1 947	19,8	1 127	11,5	353	3,6
1875	13 345	5 510	41,3	2 676	20,1	3 279	24,6	1 337	10,0	474	3,5
1880	16 468	7 130	43,3	3 026	18,4	4 241	25,7	1 592	9,7	388	2,3
1890	40 502	11 470	28,3	11 785	29,1	14 592	36,0	2 008	4,9	647	1,6
1896	63 205	15 536	24,6	20 897	33,1	23 308	36,9				
1897	68 458	16 537	24,1	22 939	33,5	25 549	37,3				
1898	72 008	17 172	23,8	24 016	33,3	27 100	37,6				
1899	70 393	17 006	24,1	23 391	33,2	26 350	37,4	2 689	3,8	803	1,1
1900	72 953	17 298	23,7	24 524	33,6	27 477	37,7	2 727	3,7	798	1,1
1901	76 648	17 745	23,1	26 317	34,3	28 829	37,6	2 728	3,5	965	1,2
1902	78 778	17 957	22,8	27 401	34,8	29 436	37,4	2 862	3,6	1 058	1,3
1903	81 818	18 680	22,8	28 854	35,2	30 053	36,7	2 989	3,6	1 159	1,4
1904	86 506	19 719	22,8	30 306	35,0	31 607	36,5	3 420	3,9	1 340	1,5
1905	87 395	19 850	22,7	30 869	35,3	31 893	36,5	3 277	3,7	1 445	1,6
1906	94 834	21 054	22,2	33 973	35,8	34 390	36,3	3 520	3,7	1 693	1,8
1907	97 003	20 875	21,5	35 395	36,5	35 107	36,2	3 711	3,8	1 695	1,7
1908	97 657	20 983	21,5	35 528	36,4	35 453	36,3	3 782	3,9	1 592	1,6
1909	99 663	21 475	21,5	36 066	36,2	36 223	36,3	3 839	3,8	1 696	1,7
1910	101 283	21 647	21,4	37 255	36,8	36 695	36,2	3 757	3,7	1 643	1,6

Surse: 1896–1905 – calculat și corectat după *Jahres-Hauptbericht über den Zustand des Volksschulwesens in der Bukowina im Schuljahre...*; 1906–1910 – calculat și corectat după *Schematismus der Volksschulen und Lehrer in der Bukowina nach dem Stande vom...*

Tabelul nr. 6

Elevii de la școlile primare din districtele Bucovinei în 1910

Districtul școlar	total elevi	după limba maternă					după confesiuni				
		germani	români	ruteni	poloni	unguri	r./cat.	gr./cat.	ortod.	evang.	mozaici
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Cernăuți-oraș	9 268	4 789	1 514	1 611	1 331	6	2 562	933	2 243	508	3 005
Cernăuți-rural	13 433	1 705	3 532	7 700	484	–	976	384	10 726	25	1 322
Gura Humor.	9 877	2 144	6 933	194	510	96	1 823	206	6 912	452	482
Câmpulung	7 736	2 512	4 326	838	53	–	1 213	75	5 068	674	705
Coțmani	5 579	327	–	5 139	98	–	202	73	5 000	7	294
Rădăuți	11 750	3 113	7 383	828	49	374	1 908	116	8 110	628	987
Siret	8 508	1 296	2 479	3 149	288	1 133	1 841	218	5 451	321	531
Storojineț	8 646	1 828	4 416	2 029	364	–	1 168	147	6 246	105	978
Suceava	8 697	1 389	6 667	394	156	34	632	182	6 917	217	687

– continuare tabelul nr. 6 –

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Vaşcăuți	5 255	614	–	4 471	169	–	226	74	4 352	–	590
Vijnița	6 021	1 541	4	4 316	158	–	221	165	4 116	95	1 421
Zastavna	6 513	389	1	6 026	97	–	172	235	5 718	2	386
Total	101 283	21 674	37 255	36 695	3 757	1 643	12 944	2 808	70 859	3 034	11 388
		21,4%	36,8%	36,2%	3,7%	1,6%	12,8%	2,8%	69,9%	3,0%	11,2%

Sursă: calculat și corectat după *Schematismus der Volksschulen und Lehrer in der Bukowina nach dem Stande vom 31. Dezember 1910.*

Tabelul nr. 7

Elevii de la școlile primare din orașele Bucovinei în 1910

Districtul școlar	total elevi	după limba maternă					după confesiuni				
		germani	români	ruteni	poloni	alții	r./cat.	gr./cat.	ortod.	evang.	mozaici
Cernăuți	9 268	4 789	1 514	1 611	1 331	23	2 562	933	2 243	508	3 005
Rădăuți	2 155	1 468	611	52	23	1	691	65	612	56	730
Suceava	1 502	831	539	35	68	29	365	79	536	19	468
Storojineț	1 250	612	347	159	129	3	232	90	403	29	494
Câmpulung	1 144	371	741	24	7	1	181	24	746	8	185
Siret	1 073	600	141	260	70	2	251	76	342	12	392
Gura Humor.	786	622	130	5	29	–	381	4	131	6	263
Coțmani	699	119	–	522	57	1	96	44	462	4	93
Vaşcăuți	772	132	–	513	127	–	144	45	468	–	115
Vijnița	801	665	–	80	56	–	59	34	52	1	654
Zastavna	585	85	–	439	61	–	66	45	394	1	79
Sadagura	1 117	701	–	241	172	3	203	49	193	3	669
Boian	672	185	340	13	134	–	140	40	315	3	174
Vatra Dornei	514	289	201	11	13	–	116	14	192	19	173
Solca	519	219	273	–	27	–	184	13	267	–	55
Total	22 857	11 688	4 837	3 965	2 304	63	5 671	1 555	7 356	669	7 549
		51,1%	21,2%	17,3%	10,1%		24,8%	6,8%	32,2%	2,9%	33,0%

Surse: *Ibidem.*

Tabelul nr. 8

Numărul copiilor de vârstă școlară (respectiv al elevilor de la școlile primare) români și ruteni între anii 1899–1910

An.	copii de vârstă școlară					elevi de la școlile publice și private				
	români		ruteni		Diferența	români		ruteni		Diferența
	absolut	%	absolut	%		absolut	%	absolut	%	
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1896	31 429	33,0	38 084	40,0	–6 655	20 897	33,1	23 308	36,9	–2 411
1897	32 110	33,4	38 624	40,2	–6 514	22 939	33,5	25 549	37,3	–2 610

– continuare tabelul nr. 8 –

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1898	31 704	32,9	38 978	40,4	-7 274	24 016	33,3	27 100	37,6	-3 084
1899	31 250	32,8	39 326	41,3	-8 076	23 391	33,2	26 350	37,4	-2 959
1900	32 426	32,9	40 515	41,1	-8 089	24 524	33,6	27 477	37,7	-2 953
1901	32 929	32,9	41 333	41,3	-8 404	26 317	34,3	28 829	37,6	-2 512
1902	32 737	32,5	41 409	41,1	-8 672	27 401	34,8	29 436	37,4	-2 035
1903	33 234	33,2	40 083	40,1	-6 849	28 854	35,2	30 053	36,7	-1 199
1904						30 306	35,0	31 607	36,5	-1 301
1905	34 714	33,2	41 388	39,6	-6 674	30 869	35,3	31 893	36,5	-1 024
1906	36 624	34,0	41 911	38,9	-5 287	33 973	35,8	34 390	36,3	-417
1907	37 363	34,3	41 586	38,2	-4 223	35 395	36,5	35 107	36,2	+288
1908	37 531	34,6	41 490	38,2	-3 959	35 528	36,4	35 453	36,3	+75
1909	39 819	35,1	42 636	37,6	-2 817	36 066	36,2	36 223	36,3	-157
1910	38 860	35,3	41 378	37,6	-2 518	37 255	36,8	36 695	36,2	+560

Surse: 1896–1905 – calculat și corectat după *Jahres-Hauptbericht über den Zustand des Volksschulwesens in der Bukowina im Schuljahre...*; **1906–1910** – calculat și corectat după *Schematismus der Volksschulen und Lehrer in der Bukowina nach dem Stande vom...*

Tabelul nr. 9

Elevii de la școlile primare din Bucovina după naționalități în anii 1871, 1880 și 1890

Districtul	total		germani		români		ruteni		polonezi		unguri	
	băieți	fete	băieți	fete	băieți	fete	băieți	fete	băieți	fete	băieți	fete
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1871												
Cernăuți-oraș	1 124	927	499	488	143	110	153	58	328	271	1	–
Cernăuți-rural	597	101	72	62	111	3	351	12	63	24	–	–
Câmpulung	718	453	437	344	279	108	–	–	2	1	–	–
Coțmani	540	54	17	8	–	–	496	24	27	19	–	–
Rădăuți	1 449	567	657	461	595	35	82	12	56	39	59	20
Siret	599	333	217	203	102	21	91	30	32	9	157	70
Storojineț	265	81	86	48	72	8	93	9	14	16	–	–
Suceava	971	387	294	200	438	69	119	53	97	44	23	21
Vijnița	558	57	75	22	–	–	425	22	58	13	–	–
Total	6 821	2 960	2 354	1 836	1 740	354	1 810	220	677	436	240	111
		9 781	4 190	42,8%	2 094	21,4%	2 030	20,7%	1 113	11,4%	351	3,6%
1880												
Cernăuți-oraș	1 689	1 737	882	1 095	156	100	301	129	347	413	3	–
Cernăuți-rural	1 320	464	150	210	30	351	735	149	84	75	–	–
Câmpulung	997	669	515	433	387	176	88	56	7	4	–	–

– continuare tabelul nr. 9 –

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Coțmani	1 459	303	80	50	–	1	1325	208	54	44	–	–
Rădăuți	1 742	1 050	631	663	775	209	101	35	117	74	118	69
Siret	622	413	230	299	131	30	95	15	24	17	142	52
Storjineț	638	506	212	182	107	216	282	80	37	28	–	–
Suceava	1 066	812	501	621	455	95	29	10	78	84	3	2
Vijinița	734	328	175	193	–	2	505	80	54	53	–	–
Total	10 267	6 282	3 376	3 746	2 362	859	3 461	762	802	792	266	123
		16 549	7 122	43,0%	3 221	19,5%	4 223	25,5%	1 594	9,6%	389	2,3%
1890												
Cernăuți-oraș	2 945	2 783	1 516	1 579	398	238	572	394	459	572	–	–
Cernăuți-rural	2 361	1 572	292	390	664	430	1 324	646	81	106	–	–
Câmpulung	1 770	1 389	703	681	944	621	112	80	11	7	–	–
Coțmani	3 895	3 105	211	217	–	–	3 635	2 850	49	38	–	–
Rădăuți	3 699	2 802	904	1 041	2 264	1 388	294	177	108	119	129	77
Siret	1 868	1 294	331	343	517	264	785	498	9	25	226	164
Storjineț	1 983	1 184	372	368	759	331	804	441	48	44	–	–
Suceava	2 844	2 235	809	856	1 810	1 157	137	89	64	106	24	27
Vijinița	1 694	1 079	434	423	–	–	1 182	572	78	84	–	–
Total	23 059	17 443	5 572	5 898	7 356	4 429	8 854	5 747	907	1 101	379	268
		40 502	11 470	28,3%	11 785	29,1%	14 592	36,0%	2 008	5,0%	647	1,6%

Sursa: Zur Entwicklungsgeschichte des Volksschulwesens in der Bukowina, în „Bukowiner Schule“, II Jg., 1905, p. 23–25.

Tabelul nr. 10

Elevii de la școlile din Bucovina după cunoașterea limbilor în anii 1890, 1900 și 1910

Districtul școlar	total elevi	cunoșteau limba									
		germană		română		ruteană		poloneză		ma-ghiară	
		absolut	%	absolut	%	absolut	%	absolut	%	absolut	
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1890											
Cernăuți-oraș	5 722	451	79,5	790	13,8	1 456	25,4	1 679	29,3	–	–
Cernăuți-rural	3 933	789	20,1	1 194	30,3	2 168	55,1	213	5,4	–	–
Câmpulung	3 159	1 527	48,3	2 334	73,9	256	8,1	18	0,5	–	–
Coțmani	6 959	404	5,8	–	–	6 890	99,0	186	2,7	–	–
Rădăuți	6 501	2 410	37,1	4 021	61,8	638	9,8	384	5,9	206	–
Siret	3 162	949	30,0	867	27,4	1 329	42,0	42	1,3	390	–

– continuare tabelul nr. 10 –

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Storojineț	3 167	897	28,3	1 263	39,9	1 432	45,2	147	4,6	–
Suceava	5 078	2 045	40,3	3 617	71,2	242	4,8	218	4,3	56
Vijnița	2 774	960	34,6	–	–	2 019	72,8	211	7,6	–
total	40 455	14 532	35,9	14 086	34,8	16 430	40,6	3 098	7,6	652
1900										
Cernăuți-oraș	7 820	5 986	76,5	1 555	19,9	2 151	27,5	1 545	19,7	3
Cernăuți-rural	10 008	1 623	16,2	2 713	27,1	6 200	61,9	397	4,0	–
Gura Humor.	5 523	1 795	32,5	4 045	73,2	289	5,2	416	7,5	124
Câmpulung	5 866	2 405	41,0	4 102	69,9	460	7,8	27	0,5	7
Coțmani	10 388	387	3,7	1	...	10 343	99,5	165	1,6	–
Rădăuți	8 613	2 640	30,6	6 178	71,7	635	7,4	49	0,5	265
Siret	4 825	1 211	25,1	1 590	32,9	1 665	34,5	156	3,2	496
Storojineț	8 408	1 853	22,0	3 506	41,7	3 802	45,2	186	2,2	–
Suceava	5 741	1 725	30,0	4 479	78,0	556	9,7	294	5,1	–
Vijnița	5 293	1 450	27,4	1	...	4 647	87,8	275	5,2	–
total	72 485	21 075	29,1	28 170	38,9	30 748	42,4	3 510	4,8	895
1910										
Cernăuți-oraș	9 363	6 597	70,4	1 871	20,0	2 336	24,9	2 045	21,8	8
Cernăuți-rural	13 151	1 759	13,4	3 902	29,7	8 022	61,0	599	4,5	–
Gura Humor.	9 804	2 438	24,9	7 478	76,3	290	2,9	572	5,8	100
Câmpulung	8 862	3 669	41,4	6 297	71,0	1 001	11,3	57	0,6	4
Coțmani	5 663	395	7,0	–	–	5 619	99,2	133	2,3	–
Rădăuți	12 920	3 419	26,5	9 697	75,0	789	6,1	56	0,4	378
Siret	8 432	1 618	19,2	2 653	31,5	3 157	37,4	306	3,6	1 139
Storojineț	9 839	2 127	21,6	5 706	58,0	2 450	24,9	387	3,9	–
Suceava	9 924	1 707	17,2	8 155	82,2	482	4,8	168	1,7	34
Vășcăuți	5 388	653	12,1	–	–	5 200	96,5	174	3,2	–
Vijnița	6 554	1 653	25,2	7	...	5 674	86,6	211	3,2	–
Zastavna	6 513	393	6,0	1	...	6 515	100,0	101	1,5	–
total	106 413	26 428	24,8	45 767	43,0	41 535	39,0	4 809	4,5	1 663

Surse: 1890 – calculat și corectat după *Schematismus der Allgemeinen Volksschulen... Auf Grund der Statistischen Aufnahme vom 30. April 1890*, Wien, 1891, p. 737–754, 784; 1900 – calculat și corectat după *Schematismus der Allgemeinen Volksschulen... Auf Grund der Statistischen Aufnahme vom 15. Mai 1900*, Wien, 1902, p. 749–769, 803–804; 1910 – *Aus der Statistik des Volksschulwesens*, in *Bukowiner Schule*, VIII Jg., 1911, p. 124–125.

Notă: pentru 1890 și 1900 – pentru elevii de la școlile primare publice și private; 1910 – numai de la școlile primare publice și de la școlile „repetate“.

SUMMARY

The paper submitted by historian Constantin Ungurenu analyzes, starting from statistical data, the evolution of primary education in Bukovina during the province's autonomy. The author identifies the reasons that contributed to the revival of the teaching process, but also its sore points coming from Bukovina's multicultural and multi-religious character – the result of almost one hundred years of Austrian occupation. The author illustrates the phases of the development of an elementary school network by pointing out the criteria that influenced the choice of teaching language (or languages), the establishment of coordination mechanisms or the appointment of specialized inspectors. He also mentions the efforts on the part of the Romanians to support elementary education in the native language, especially in the northern part of the province, where Romanians were a minority.

Information on private and public schools, on the number of school-age children versus children actually attending school, on their mother tongue and religious denomination, on the percentage of boys and girls, are completed by extremely suggestive tables that form the annexes to this study.

„MOLDOVENISMUL“ – CAUZA PIERDUTĂ A FUNDAMENTALIȘTILOR DE PESTE PRUT

Viorica Moisuc

București

I. Sloganul „Pericolul imperialismului românesc“: ieri și azi

Răsfoind presa extremistă din Republica Moldova ca și unele lucrări zise de „istorie“ sau „politologie“, încerci sentimentul bizar al întoarcerii în timp, când Puterea sovietică, instaurată în Rusia în octombrie 1917 printr-o lovitură de stat stipendiată de Banca Reich-ului german, a promovat, cel puțin timp de un deceniu, o politică externă care clama în mod obsesiv „pericolul“ imperialismului mondial la adresa „tânărului stat sovietic al muncitorilor și țăranilor“, înfiera pregătirea neconținută a unui război antisovietic pus la cale de marile puteri imperialisate împreună cu aliații lor mai mici. România avea rolul ei bine definit în acest scenariu: ea era „capul de pod“ în planurile de război, „vârful de lance“ al atacului ce se pregătea. „Imperialismul“ României, în declarațiile Kremlinului, decurgea din așa-zisa „anexare“ prin forța armelor a Basarabiei, provincie considerată a fi „moștenirea de drept“ a statului sovietic.

1. Câteva aduceri-aminte

În consonanță cu orientarea sus-amintită, orice tratat internațional, bi- sau multilateral, semnat de România în primul deceniu postbelic, fie el și de prietenie, era etichetat de Moscova ca „antisovietic“. Un exemplu concludent îl constituie agitația guvernului sovietic în jurul Tratatului de amicitie franco-român semnat la 10 iunie 1926 la Paris de ministrul de externe al Franței, Aristide Briand, și ministrul României, Constantin Diamandy (fost ministru la Petersburg, arestat de Lenin la începutul lui ianuarie 1918 și încarcerat în fortăreața Petropavlovsk sub acuzația de a fi „complotat“ contra Puterii sovietice)¹. Tratatul, fără nici un angajament concret al Franței, avea, conform unei analize a Ministerului de Externe al României, caracterul unui „pact de asistență diplomatică“, iar Nicolae Titulescu spunea: „Spre regretul meu, tratatul cu Franța, după ce promite <marea cu sarea>... el nu este altceva decât o repetire a obligațiilor din Pactul Societății Națiunilor“. Și mai tranșant, Ministerul de Externe francez,

prin directorul Direcției Politice, Emmanuel de Peretti de la Rocca, preciza lui I. G. Duca, ministrul de externe în Cabinetul I. I. C. Brătianu, că nu poate fi vorba decât de „un angajament teoretic“ al guvernului francez: „este, în tot cazul, ceva mai mult decât nimic“, spunea de Peretti. Guvernul român a ținut însă să însereze în acest Tratat de amicitie un *angajament unilateral de neagresiune față de URSS*, ferm și clar, garantat practic de Franța, prin semnătura lui Briand. Acest angajament reflecta *o constantă a politicii externe românești*: păstrarea și consolidarea frontierelor României întregite, așa cum fuseseră exprimate prin Hotărârile de Unire cu Țara de la Chișinău, Cernăuți și Alba-Iulia din 1918 și confirmate prin Tratatul de pace din 1919–1920 de la Saint-Germain (cu Austria), de la Trianon (cu Ungaria) și de la Neuilly-sur-Seine (cu Bulgaria).

Cu toate acestea, reacția guvernului sovietic a fost virulentă. „Izvestia“ din 17 august 1926 preciza că „*semnarea acestui tratat constituie un act inamic al guvernului francez față de guvernul sovietic*“. În lunga *Notă de protest* din 2 octombrie 1926, înaintată Cabinetului francez de către ambasadorul sovietic Cristian Racovski (personaj de tristă amintire: „socialist român“ venit din Rusia la sfârșitul secolului al XIX-lea, s-a erijat în aprig „apărător“ al drepturilor României asupra Basarabiei, înfierând imperialismul rus, pentru ca după octombrie 1917 să devină apropiat colaborator al lui Lenin și la fel de aprig apărător al „drepturilor“ Rusiei bolșevice asupra Basarabiei, înfierând „imperialismul“ românesc!) se vorbea despre „*impresia penibilă produsă asupra popoarelor Uniunii de încheierea acestui tratat*“, exprimându-se și sloganul „*pericolului imperialismului român*“: „*proclamând comunitatea de interese între Franța și România fără a se face nici o rezervă privitoare la Basarabia, guvernul francez încurajează tendințele agresive și acaparatoare ale conducătorilor României, agravează amenințările contra păcii în estul Europei*“.

Cinismul guvernului sovietic este dincolo de orice comentariu. Aceste „temeri“ și acuze la adresa României (care, încă în *aprilie 1922, își lua primul angajament unilateral de neagresiune față de URSS* în cadrul Conferinței internaționale de la Genova, reiterat în *iunie 1926*), situația de potențială „victimă“ a „imperialismului“ românesc în care poza URSS, erau dezmințite de actele politicii agresive și destabilizatoare ale acestui stat, dacă n-ar fi să amintim decât planul vast al Kominternului de organizare a unui război civil în România în 1924 (rebeliunea bolșevică de la Tatar-Bunar), plan pregătit și urmărit cu consecvență prin întreaga mișcare subversivă organizată pe teritoriul României după unirea Basarabiei în martie 1918), crearea, în stânga Nistrului, în 1924, în scopuri politice și strategice, a așa-zisei Republici Sovietice Socialiste Moldovenești (mare cât un județ, pentru mai puțin de 500 000 de etnici români), cu capitala la Bălți, tentativa de a impune guvernului I. I. C. Brătianu (în cadrul negocierilor de la Viena, în 1924) un plebiscit în Basarabia.

Este o realitate indiscutabilă faptul că, în ceea ce privește raporturile cu Rusia sovietică după martie 1918, guvernele românești n-au făcut altceva decât să *preîntâmpine* sau să *contracareze* politica agresivă fățișă a Moscovei, politică dublată de o intensă activitate subversivă pe teritoriul țării, inițiată de Komintern și înfăptuită de filiala și agentura sa, Partidul Comunist din România, precum și de grupurile înarmate de agenți sovietici infiltrați clandestin peste Nistru.

Trebuie precizat faptul că interesul Puterii sovietice pentru Basarabia, interes ce a rămas neschimbat de-a lungul anilor, era legat de câteva chestiuni de ordin geostrategic cu valoare permanentă:

1. Basarabia era cel mai vestic și sud-vestic punct care asigura:
 - legătura și accesul spre centrul Europei;
 - legătura și accesul spre zona Balcanilor;
 - accesul pe brațul Chilia al Dunării, Rusia devenind stat riveran, cu toate avantajele ce decurgeau de aici, în primul rând pentru comerțul pe fluviu până în Europa vestică; rezultau din această poziție dunăreană și posibilitățile de influență politică mai ales în zona balcanică;
 - accesul la Marea Neagră, Strâmători și Mediterana, ocuparea Insulei Șerpilor și extinderea platoului continental rus;
 - drumul către Asia Mică prin Constantinopol etc.
2. Stăpânirea Basarabiei de către Rusia sovietică ar fi schimbat radical raportul de forțe în zonă:
 - expansiunea spre Carpații orientali prin adjudecarea „restului” Moldovei (partea dintre Prut și Carpați), stabilindu-se hotarul vestic al URSS pe Carpați (deziderat afirmat constant de către Stalin mai ales în anii războiului);
 - slăbirea statului român și fragmentarea lui prin așa-zisa „auto-determinare”, în regiuni neviabile politic și economic;
 - hegemonia Rusiei sovietice în Europa Centrală și în Balcani;
 - legătura directă cu Bulgaria prin Dobrogea care i-ar fi fost anexată acesteia.

Este de precizat că cele sus-enumerate au fost *obiective permanente ale politicii externe a Imperiului Rus², de la Petru cel Mare încoace, preluate de statul sovietic* și urmărite sistematic, în funcție de conjuncturile politice existente.

2. NATO – România: „pericol pentru securitatea Republicii Moldova”

Fundamentalistii din Republica Moldova nu sunt nici comuniști, nici liberali, nici socialiști, ei nu au culoare politică, nu au doctrină, nu vorbesc nici în numele ortodoxiei, nici al catolicismului, mozaismului, mahomedanismului; ei cultivă nostalgia după dictatura bolșevică, promo-

vând intoleranța tipică subdezvoltării culturale. Ei se acoperă cu faldurile drapelului „patriotic“ al „moldovenismului“, exprimat în statalitate „moldovenească“ (de la facerea lumii), limbă „moldovenească“, națiune „moldovenească“, cultură „moldovenească“, interese „moldovenești“ etc.; refuză cunoașterea altui adevăr decât acela pe care și l-au construit, refuză dialogul, resping orice idee, judecată, fapt care nu se potrivește cu „adevărul lor“; limbajul este violent și suburban, adesea trivial, nereproductibil. Construcția judecăților lor este lipsită de logică, plină de contradicții, se cantonează în arsenalul sloganelor, etichetărilor, acuzațiilor; scriitura fundamentalistilor, indiferent de domeniul pe care-l abordează, dovedește lipsă de cultură, patimă și încrâncenarea obtuzității intelectuale.

Fundamentalistii din Republica Moldova au văzut în invitația adresată României de aderare la NATO un „*pericol*“ pentru stabilitatea și pacea în zonă și au atribuit guvernului român intenția de „*ocupare a Republicii Moldova (ca în 1918)*“. În Declarația adoptată la Chișinău la 30 noiembrie 2002 de Sfatul Republican al Mișcării Patriotice Pro-Moldova se afirma, nici mai mult nici mai puțin, că guvernul României „*transformă invitația de aderare la NATO în «horă» naționalistă expansionistă românească, [care] divulgă revanșismul clasei politice românești, discreditează motivația acestei propuneri formulată de Bruxelles*“. Mai mult, semnatarii acestui document plin de ridicol au fost „indignați“ de declarația ministrului de externe român că „România are față de Republica Moldova o răspundere istorică foarte mare“. Declarația aceasta este, în ochii fundamentalistilor, „*un mesaj expansionist anihilator față de Republica Moldova*“. Ei cer ca România „*să-și stăpânească ambițiile sale revanșarde față de Republica Moldova*“, „*să aprecieze cumpănit identitatea noastră și dreptul la propria istorie, cea din trecut și viitor*“(!?!). Fundamentalistii cereau imperios Ministerului de Externe al Republicii Moldova să aducă la cunoștința NATO „*întregul set de veleități revanșarde românești*“, ceea ce „*reduce capacitatea României de a aduce un plus de stabilitate și securitate în Europa; expansionismul politic (deocamdată) românesc, invazia ideologiei naționaliste panromânești, a xenofobiei antimoldovenești și antiruse asupra Republicii Moldova*“.

Cu aceeași vehemență ridicolă presa extremistă „moldovenească“ tratează și postul de radio „Europa Liberă“, parte și el din „complotul“ antimoldovenesc, acuzat că organizează „*diversiuni menite să conducă la lichidarea statalității noastre*“, și „*este subordonat politicienilor «geniali» de pe malurile Dâmboviței*“.

II. Bursele românești de studii „subminează“ independența Republicii Moldova

România mai are însă și alte multe „păcate“ față de vecina sa de la Prut: oferă burse de studii în țară tinerilor din Republica Moldova, ceea

ce este catalogat a fi „dragoste cu sila“. Firește, cele mai întunecate intenții stau în spatele acestei întreprinderi.

Ce fac tinerii din Republica Moldova școliți în România pe banii statului român? Iată ce pun în circulație fundamentalistii de la Chișinău, în marea lor „dragoste“ pentru statul „moldovenesc“: „*tinerii noștri sunt șantajați și racolați de serviciile secrete. Apoi trimiși aici tinerii noștri suportă o permanentă stare de genocid cultural în mediile universitare românești*“; România „*ne livrează înapoi misionari ai României Mari*“; învățământul din România, aflăm de la fundamentalistii din Chișinău, „*este patriotizat (ideologizat) peste măsură, iar tinerii moldoveni trimiși la studii în «țară» sunt supuși unui proces de instruire având ca obiectiv principal nu atât specializarea lor în materie, cât demoldovenizarea (?!?) lor, prepararea din ei a unor «buni români» pe care colonizatorii să poată miza. Șeful guvernului român, Adrian Năstase, a demonstrat, spun fundamentalistii, chiar țelurile cotropitoare ale României când a afirmat public: «studenții basarabeni din institutele românești sunt cei care știu cel mai bine că există două state românești»*“. Această simplă afirmație anunță deci „cotropirea“ statului Moldova de România! Rezultă dar, că cea mai mare jignire ce se poate aduce unui fundamentalist este de a considera R. Moldova drept un „stat românesc“.

Inevitabil, studenții și elevii basarabeni veniți la studii în România se înțeleg cu toată lumea în aceeași limbă, constată, fără să-i instruiască nimeni, identitatea culturală, istoria comună, obiceiurile etc. Este normal ca ei să împărtășească celor de acasă constatările și gândurile lor. Bursele de studiu ale statului român nu ajung niciodată să satisfacă cererea mereu mai mare a tinerilor din Republica Moldova.³ Să vină oare tinerii aceștia, de bună voie, la un „genocid cultural“? Să nu se fi aflat oare că bursele – modeste – oferite de statul român sunt adesea sursă de trai nu numai pentru studenți, dar și pentru frații, surorile, părinții rămași în Basarabia?

E vorba însă de cu totul altceva: tinerii basarabeni se integrează în societatea românească, aidoma părinților și bunicilor lor după martie 1918, își regăsesc neamul, Țara, istoria – una și aceeași – cultura, toate valorile spirituale. Să se cheme toate acestea „genocid cultural“? Fără indoială, nu. Dacă este ceva „ucis“, acela este mitul „moldovenismului“ de extracție stalinistă, preluat, amplificat și prezentat de fundamentalisti ca bază a așa-zisei „identități“ istorice, politice, lingvistice a acelei părți a națiunii române trăitoare pe teritoriul Basarabiei și nordului Bucovinei și trecută mai bine de jumătate de secol prin infernul bolșevic. Ceea ce nu înțeleg fundamentalistii de azi din R. Moldova este că vremea spălării creierelor a apus. Tinerii din Basarabia de azi nu mai sunt dispuși să accepte „adevăruri antestabilite“.

III. Mitropolia Basarabiei „amenință“ suveranitatea Republicii Moldova

Revenirea la normalitate odată cu reînființarea Mitropoliei Basarabiei, subordonată, firesc, Patriarhiei României, este și ea catalogată drept o „imixtiune“ a României „imperialiste“ în treburile interne ale unui stat „străin“, un act care atentează la „identitatea“ și suveranitatea statului Moldova.

Mitropolitul Kiril al Smolenskului și al Kaliningradului, prezent la Chișinău la o foarte importantă întrunire bisericească, sărbătorirea a 50 de ani de viață ai mitropolitului „Chișinăului și întregii Moldove“, Vladimir (ce a coincis și cu înregistrarea Mitropoliei Basarabiei ca urmare a deciziei forurilor internaționale), s-a socotit îndrituit să declare că „*este o decizie cu păcat... căci o cauză bisericească nu poate fi soluționată de o judecată laică*“.

Este vorba, fără îndoială, de o gravă confuzie. A-ți declara voința de apartenență la alt for suprem bisericesc ortodox decât cel rus, nu este o „cauză bisericească“; se pune doar problema respectării drepturilor omului; dacă ele sunt nesocotite într-o țară, comunitatea internațională, prin instanțele sale de judecată, are dreptul să intervină și să impună legea în fața abuzurilor. Cât privește latura morală, psihologică a acestei forțate controverse din R. Moldova, în jurul acceptării și recunoașterii oficiale a Mitropoliei Basarabiei, mi se pare că o întrebare se formulează de la sine: subordonarea față de Patriarhia rusă nu creează aceleași aprehensiuni privind suveranitatea statului Moldovei? Ori se pleacă de la teza stalinistă că Rusia a fost mereu „eliberatoare“ iar România, mereu „imperialistă“?

Cât privește sintagma „mitropolit al Chișinăului și al întregii Moldove“, ea este oricum greșită, pentru că „întreaga Moldovă“ nu înseamnă cele câteva județe din care se compune azi Republica Moldova (după vrea lui Stalin). Ea cuprinde și cele trei județe din sudul Basarabiei, nordul Bucovinei stăpânite de Ucraina, și întreaga zonă dintre Prut și Carpații Orientali, inclusiv sudul Bucovinei care fac parte din România. Să însemne titulatura amintită o „intenție“ a Rusiei de „subminare“ a suveranității României? Răspunsul ar putea fi și afirmativ. Este vorba însă mai curând de una dintre sechelele politicii URSS față de România vizând crearea „cadrului organizatoric“ pentru extinderea stăpânirii Moscovei asupra întregului teritoriu dintre Nistru și Carpații Orientali, concepție ce a stat și la baza construirii de către Stalin, în 1924, în stânga Nistrului, a „nucleului“ viitoarei Republici Socialiste Sovietice Moldovenești.

Decorațiile rusești oferite de Patriarhia din Moscova mitropolitului Vladimir cu ocazia aniversării zilei sale de naștere reprezintă, fără îndoială, o apreciere înaltă dată activității acestuia de păstor al Bisericii „moldovenești“.

IV. „Minoritatea românească“ răstoarnă statalitatea Republicii Moldova

„Teoreticienii“ fundamentaliști au găsit, după multe căutări și analize, legătura „indisolubilă“ între România „imperialistă“ și „agentura“ ei din statul Moldova, și anume „minoritatea română“, cu toții complotând contra „intereselor moldovenesti“ ale statului în cauză. Căci, inspirându-se, probabil, din opera românului I. L. Caragiale (tot a fost „anul Caragiale“), este formulată întrebarea: „*Toate statele din vecinătate au minoritățile lor etnice pe teritoriul nostru (Ucraina, Rusia, Bulgaria, Polonia), iar România, adică, să nu aibă?*“ Continuând șirul întrebărilor, cititorul ar fi curios, poate, să afle cam la ce cifră s-ar ridica această „minoritate“ și ce procent reprezintă ea din totalul populației statului Moldova? Sau, după ce statistici s-au făcut aceste calcule? Răspunsurile la asemenea întrebări nu le aflăm.

Ridicolul unor astfel de teze depășește însă orice limită, căci iată ce mai putem citi: „*Legalizarea ...unei asemenea colonii etnice românești, cu atribuirea drepturilor de minoritate... poate ne-ar fi scutit neamul de beleaua adusă de o obștină etnică cu ajutorul forțelor diversioniste din metropolă, să pornească campania de asimilare a unui neam întreg în propria lui vatră*“ (N.B. Cacofoniile se pare că sunt una dintre pasiunile autorilor unor astfel de scriituri, pentru că nu putem crede că ele vor fi fiind un specific al limbii „moldovenesti“).

Lăsând la o parte confuzia din mintea autorilor cu privire la noțiunile de *minoritate, colonie, etnie, metropolă*, „logica“ lor este cel puțin ciudată: o minoritate etnică, chiar și ajutată din afară, *asimilează o majoritate!* Cum? Nu aflăm. Ori nu e vorba de „minoritate“ ci de majoritate? Oricum, din datele istorice, statistice etc., nu s-a documentat până acum existența unei asemenea situații. Iată, de exemplu, românii majoritari în Transilvania n-au putut fi asimilați de minoritatea ungară stăpânitoare politic, chiar dacă toată legislația în vigoare de până la 1918 „declara“ existența pe teritoriul regatului a unei singure națiuni, cea ungară, iar românii erau doar tolerați, ca și Biserica lor ortodoxă. Ar fi trebuit să-și amintească măcar autorii sus-menționați că și ortodoxa Rusie imperială (dinainte și de după 1917) s-a străduit să facă să dispară națiunea română, tot ortodoxă, din Basarabia ocupată, folosind mijloace dintre cele mai diverse, de la asimilare etnică la exterminare fizică; nu s-a putut ajunge decât la o diminuare procentuală care nu a schimbat însă caracterul majoritar românesc al provinciei.

Dar să vedem cine sunt românii „minoritari“ din R. Moldova, de unde au venit ei și când? Iată ce aflăm: „*În primul rând sunt urmașii, adică copiii, nepoții și strănepoții coloniștilor* (subl. ns) *care după 1918 au fost aduși de autoritățile române în Basarabia*“. Acestora li s-au adăugat de-a lungul timpului „*cameleonii, adică moldoveni, care peste noapte*

s-au făcut români“ contra unor „*dividende de ordin material... Contingentul colonist constituie forța de bază în sprijinul cruciadei românismului dezlănțuite de «agentura română» din Republica Moldova*“ (subl. ns.): afirmații extrem de grave dacă n-ar fi ridicole, lipsite de orice logică.

Rezultă deci că teritoriul Basarabiei era populat în 1918 de străini și că românii apar acolo abia în acest moment⁴.

S-ar mai putea întreba cineva, care era limba „oficială“ în Basarabia „cucerită“ de România, sau în ce limbă se înțelegeau „coloniștii“ cu „băștinașii“? Ce spun statisticile despre acești „coloniști“, câți au fost la început, ce s-a întâmplat ulterior? Câți „moldoveni“ au devenit „români“? De la care întreprinderi sau bănci li s-au dat acestora „*dividende*“? La ce sumă se ridică aceste beneficii materiale? Dar să mergem mai departe. „*Cruciada*“ despre care se vorbește, este o forță politică și militară organizată pe teritoriul statului Moldova, având program, obiective, comandanți, cazărmi, logistică?

Iată doar câteva întrebări determinate de afirmațiile sus-amintite, la care nu ni se dă răspuns.

În finalul „demonstrației“ tezei despre „minoritatea română“ din R. Moldova, aflăm de fapt ce anume provoacă marea îngrijorare a fundamentaliştilor: e vorba de afirmarea tot mai puternică a conștiinței naționale a românilor basarabeni, în pofida obstacolelor obiective și subiective. Această conștiință de sine, care motiva și stimula rezistența neamului românesc din Basarabia în timpul prigoanei bolșevice, a fost cu prisosință în vizerul organelor represive ale URSS. Iată ce ne spun nostalgicii noștri de peste Prut fără măcar a-și mai disimula simpatiile: „*Acțiunile subversive antistatale ale agenților români și forțelor cincicoloniste* [coloana a V-a, în limba, probabil, „moldovenească“, n.n.] *erau depistate în starea lor embrională* [conf. cu originalul] *de către securitatea din RSS Moldovenească care* [conf. cu originalul] *prin măsurile sale de «profilaxie» crease o atmosferă înăbușitoare* [conf. cu originalul] *pentru adepții românismului*“. Am adăuga noi, bieții români erau înăbușiți cu totul dacă n-aveau „norocul“ deportării în Siberia sau Extremul Orient.

Demonstrația ar putea fi rizibilă dacă n-ar fi tragică: în mileniul trei să plângi și să suspini după „*profilaxia*“ securității sovietice de spălare a creierelor, de anihilare a personalității umane și ștergere a identității naționale, de exterminare fizică până la ultima generație, și asta într-un stat ce-și clamează caracterul „democratic“ și aspirațiile „europene“, mi se pare, totuși, mult prea mult. Ori, poate, democrația „moldovenească“, de un fel aparte, este așa de mare și așa de extinsă, încât a înăbușit *măsura, acea măsură a bunului-simț care pune stavilă chiar și urii*.

Ceea ce mi se pare necesar a sublinia este că acești promotori ai „moldovenismului“, cu tot ce înseamnă el pe multiple planuri, merg mult mai departe decât mentorii lor, bolșevicii ruși staliști, în ceea ce privește

ura față de tot ce este românesc: este o ură viscerală față de poporul român, limba și cultura română, istoria românilor pe care le-ar vrea „desființate“, șterse chiar și din dicționare.

Dar, despre cauza pierdută a „moldovenismului“, mai avem încă multe de spus.

NOTE

- 1 În emisiunea „Cafeneaua politică“ de la TVR 1 dedicată *Tezaurului României* confiscat de Puterea sovietică în ianuarie 1918, moderatorul show-ului, dl. Horia Alexandrescu, cu totul neacomodat cu istoria, a modificat numele lui Diamandy în „*Diamandescu*“, gafă impardonabilă din toate punctele de vedere. De altminteri, în această nereușită emisiune, rezultat al unei „comenzi politice“ evidente, s-au exprimat mult prea multe greșeli factologice care au dus, inevitabil, la interpretări, judecăți și concluzii greșite. Necunoașterea în materie de istoric al problemei a negociatorului-șef, dl. secretar de stat Cristian Diaconescu, s-a dovedit a fi substanțială. Un exemplu: s-a afirmat că n-ar exista nici un fel de document care să ateste că sovieticii ar fi recunoscut că acel tezaur aparținea României și că doar acum, în *Declarația* anexată *Tratatului de bază româno-rus*, s-ar fi obținut acest lucru. Mă grăbesc să-l informez pe domnul secretar de stat că asemenea documente există, *sovieticii au recunoscut și direct și indirect* apartenența acestui tezaur la România. Precizez că o primă recunoaștere *oficială* se află chiar în radiograma din 13 ianuarie 1918 transmisă guvernului român la Iași, cuprinzând *Hotărârea Comisarilor poporului* de rupere a relațiilor diplomatice și în care se anunța confiscarea „*fondului român de aur care se găsește la Moscova*“ – frază pe care dl. Horia Alexandrescu a omis-o – din motive numai de domnia-sa știute – atunci când a citit documentul în cauză. Felicitări, însă, domnului *Adrian Vasilescu de la Banca Națională* pentru cunoștințele solide de istorie pe care le-a demonstrat, nu numai privind chestiunea Tezaurului BNR confiscat de sovietici dar și a celui protejat în tainele Mănăstirii Tismana în anii celui de-al doilea război mondial, mai mult, în complicata problemă a relațiilor economico-financiare româno-germane din aceeași vreme, când leul românesc era socotit de germani „cea mai puternică monedă din Europa“.
- 2 *Tratatele secrete din 1807 de la Tilsit* între Napoleon Bonaparte și țarul Alexandru, prin care Principatele autonome Moldova și Țara Românească urmau a fi anexate de Rusia, și de la *Erfurt* prin care se *stabilea că Dunărea va fi frontieră între Imperiul Rus și Imperiul Otoman*.
- 3 La cea de a IV-a Conferință științifică internațională cu tema *Români din afara României. Istorie și actualitate*, Constanța, 30–31 mai 2003, istorici de mare prestigiu din centrele universitare basarabene s-au referit pe larg la politica oficială a statului de îngrădire până la suprimare a burselor oferite de România tinerilor basarabeni; liderii politici de la Chișinău criticând așa-zisa

„plecare cu hurta“ la studii în România; s-a recomandat trimiterea tineretului „moldovenesc“ la studii în marile centre universitare de la Moscova, Havana, Sofia...

- 4 Teza seamănă până la identitate cu aceea după care românii au apărut pe pământul Transilvaniei în secolul al XIII-lea, venind din sudul Dunării, găsind acolo populația maghiară „băștinașă“, teză pe care, de altfel, fundamentaliștii din R. Moldova o împărtășesc pe deplin.

SUMMARY

The article signed by the Romanian historian Viorica Moisuc is a well documented answer to the „Moldavianism“ doctrine circulating in the extremist press in Moldavia, as well as in some „history“ or „political science“ papers. The author discusses the moment around 1917 when the newly established Soviet regime promoted a trend in external politics claiming that world imperialism and less powerful allies like Romania posed a „threat“ to the „young Soviet state“. In tune with the above-mentioned craze, all international treaties signed by Romania in the first post-war decade, either bi- or multilateral, including mutual friendship agreements, were labeled by Moscow as „anti-Soviet“.

The material presents the relationship between Romanian and Soviet Russia after March 1918.

The second part of the article challenges, one by one, the Moldavian fundamentalists' theses according to which Romania's NATO membership constitutes a danger to Moldova's security by affecting "Moldavian" stateliness, "Moldavian" language, the "Moldavian" nation, "Moldavian" culture, "Moldavian" interests etc. Student scholarships granted by the Romanian state are also treated as threats to Moldavia's independence.

Personalități bucovinene

TEODOR V. ȘTEFANELLI
(1849–1920)

Harieta Mareci

Suceava

Revigorarea obstinată, din ultimul deceniu, a interesului pentru tot ce ține de *istoria Bucovinei*, locuri și oameni, stimulează elaborarea de materiale retrospective, îndemnând, firesc, la punerea în circulație a mărturiilor care, pentru un timp, dintr-un motiv sau altul, au fost ocolite. Și în ceea ce privește personalitatea lui Teodor V. Ștefanelli considerăm încă insuficiente sursele care pot ajuta la reconstituirea etapelor vieții și operei lui, căci în afara portretizărilor succinte și unilaterale, presărate în paginile unor sinteze, publicații, reviste și ziare¹, doar evocările semnate de Nicolae Ursulescu și Pavel Țugui² se pot constitui în repere pentru o tratare monografică. Pentru că sensibilitatea specifică domeniului și curiozitatea creatoare invită la reflecție continuă, ni s-a părut utilă readucerea în atenție a imaginii celui ce a fost academician, magistrat, autor al unei opere pe care o pot revendica, deopotrivă, istoricii și filologii.

Data nașterii lui Teodor V. Ștefanelli stă și acum sub semnul incertitudinii: unele documente indică anul 1847³, altele 1849⁴ sau 1850⁵. Amintirile legate de copilărie sunt și ele foarte puține: doar un nume de alint, „Truță“, și un semn distinctiv, „un strugure roșu“, pe obrazul drept⁶.

După primii ani, petrecuți în mijlocul familiei, și-a început educația în orașul natal. În anul 1861 a fost înscris, asemenea multor alți tineri bucovineni, la liceul din Cernăuți, mediu în care a avut șansa de a studia cu profesorii Aron Pumnul și Ion Gh. Sbiera și de a fi prieten cu Mihai Eminescu (alături de care a și asistat la primele reprezentații teatrale românești din Bucovina, susținute în anul 1864 de către trupa Tardini)⁷. Deși părinții și profesorii îi întrevăzuseră un viitor în industria minieră, tânărul absolvent a decis să aleagă un alt drum. Nu lipsa resurselor materiale i-au motivat opțiunea, căci documentele vorbesc despre refuzarea unei burse la Universitatea din Freiburg, bursă acordată, în urma unor apeluri repetate către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice din București⁸, ci dorința de a deveni magistrat. Grație unei alte burse de studii (oferite, de această dată, de Fondul Religionar bucovinean), a unui ajutor financiar venit de la București și, nu în ultimul rând, sprijinului

familial, Ștefanelli s-a înscris la Facultatea de Drept, în capitala Imperiului Austro-Ungar.

În timpul petrecut la Viena (1869–1873), impulsivat de spiritul vremii, a făcut parte din societățile culturale „Literarie-Științifice“, „Literarie-Sociale România“ și „România Jună“, devenind secretarul acesteia din urmă în 1873, apoi membru emerit și membru de onoare. Fără rezerve, a participat, în calitate de inițiator și coordonator⁹, la Serbarea de la Putna, din 15/27 august 1871, iar patru ani mai târziu, deși nu mai avea statutul de student, interesat fiind de soarta tinerilor bucovineni, a pus bazele unei noi grupări. Peste ani, Ștefanelli avea să scrie: „*Arboroasa* am înființat-o eu în anul 1875, am alcătuit statutele și am stăruit să fie întărite. Eram atunci funcționar la Tribunalul din Cernăuți și doream ca la nou-înființata universitate studenții români să se închege într-o societate mare, ca să-și dezvolte sentimentele naționale, limba strămoșească și să devie un factor cultural din viața publică. Principiul ce m-a călăuzit la alcătuirea statutelor și la formarea societății a fost ca tinerii studenți să fie feriți a aluneca pe calea altor societăți străine care transportau în Bucovina obiceiurile societăților germane din Viena, Göttingen, Jena etc., obiceiuri cari la dânsii se bazau pe tradițiuni de sute de ani. Românii din Bucovina aveau alte nevoi și în sensul acesta trebuia să purceadă *Arboroasa*“¹⁰. Ștefanelli n-a fost numai mentorul spiritual al tinerei societăți academice¹¹, ci și apărătorul ei în timpul procesului intentat câtorva dintre membri, între anii 1877–1878, exprimându-și, în mod deschis, bucuria în momentul achitării lui Ciprian Porumbescu.

Finalizarea studiilor a marcat intrarea lui Ștefanelli în magistratură, mai întâi la Cernăuți¹² (1873), apoi la Câmpulung Moldovenesc (1876). Timpul petrecut în așezarea de la poalele Rarăului între 1876–1882¹³ a fost deosebit de rodnic pentru tânărul bucovinean. Obligat fiind, prin natura profesiei, să întocmească un cadastru al ținutului Câmpulung, el a străbătut zona, intrând în contact cu oamenii și cu tezaurul folcloric al locurilor. De altfel, într-una din schițele publicate în 1914, Ștefanelli mărturisea că așa a învățat să-l iubească pe țărănul român: cunoscându-l în peregrinările lui prin munții Câmpulungului. Implicându-se în viața culturală, el a îndemnat la studiul limbii și la păstrarea tradițiilor românești. Mai mult chiar, lui Ștefanelli îi aparține ideea de a pune bazele, după model apusean, unui teatru de amatori în limba română. Timp de patru ani, pentru a-i asigura repertoriul, el a tradus din franceză și germană mai multe piese, în majoritate comedii.

Înființarea, în anul 1882, a tribunalului din Suceava a coincis cu transferul lui Ștefanelli de la Câmpulung. Se pare că tânărul judecător a fost adus aici chiar de la început, autoritățile apreciind calitățile sale de bun organizator¹⁴. În mediul sucevean îi va întâlni pe foștii colegi de liceu și universitate: Ștefan Ștefureac, Samoil Isopescu, Vasile Bumbac, Gherasim Buliga, Matei Lupu, Simion Florea Marian¹⁵. Reînnoirea unei

vechi prietenii – cea cu profesorul Ștefan Ștefureac, pe care-l cunoscuse la Viena – a însemnat totodată și un ajutor acordat școlilor românești. Încă din 1881, Ștefureac reușise să obțină acordul pentru funcționarea, la Suceava, a primelor clase paralele române pe lângă liceul cu predare în limba germană¹⁶. Încercând o replică la așa-numitele „Deutscher Schulverein“, Ștefanelli s-a implicat în acțiunea de constituire a unei noi societății. Având sediul în Suceava, „Școala română“ și-a creat, în scurt timp, filiale aproape în întreaga provincie. Scopul societății era „de a aduna elevi inteligenți de pe la sate, de a-i ajuta și de a-i susține la școală, de a-i pregăti pentru examenele de primire în școlile secundare, de a-i priveghea în școală și afară de școală, de a lăți astfel cultura în masele mari ale poporului și de a forma un material bun și rodnic pentru toate păturile din viața publică“¹⁷. Statutele societății au fost prezentate guvernului local din Cernăuți care le-a aprobat la 24 august 1883¹⁸. Tot la propunerea lui Ștefanelli, „Școala română“ a inițiat, în 1885, colecția intitulată „Biblioteca de petrecere și învățătură pentru tineretul român“, colecție ce va asigura lucrări originale sau traduceri de valoare, toate redactate într-o limbă română autentică. Iată de ce, deloc întâmplător, Ștefanelli a fost ales de două ori vicepreședinte al „Școlii române“ (între 1883–1884 și apoi între 1886–1889)¹⁹.

Latura culturală a activității lui Teodor V. Ștefanelli nu putea rămâne singulară. Ea s-a împletit, cum era de așteptat, cu cea politică. Împreună cu Simeon Florea Marian, Ștefan Ștefureac și Matei Lupu, Teodor V. Ștefanelli a contribuit la fondarea, în 1886, a unui organ de presă românesc. Așa a apărut „Revista politică“, la Suceava, la 15 mai 1886. Periodicul urma să fie difuzat bilunar, până la 1 aprilie 1891, iar ca obiectiv își propunea „să apere poziția românilor în viața publică din Bucovina și să țină viu sentimentul lor de solidaritate“²⁰. „«Revista politică» – continua articolul-program – va fi prin urmare organul comun al totalității românilor bucovineni. Ea va motiva, lămuri și apăra trebuințele și drepturile populației românești din țară și va combate fără rezervă orice măsură, vie ea din orice parte, care ar jigni interesele poporului român. Ne identificăm cu poporul român bucovinean, voim să fim glasul lui, cerem prin urmare sprijinul tuturor românilor din țară“²¹. Activitatea comitetului redacțional deschidea o nouă etapă în viața politică a Bucovinei, efectele ei regăsindu-se în consolidarea grupării „Concordia“ și apoi în transformarea ei în Partidul Național Român din Bucovina.²² În calitate de redactor, Ștefanelli a contribuit activ cu materiale la „Revista politică“, deși a semnat cu numele său, probabil din precauție, doar în paginile de literatură.

La începutul anului 1888, Teodor V. Ștefanelli a fost numit pretor la Seletin, un „târg pierdut în munții rusești“, populat de huțuli, români, evrei și câțiva nemți. Considerându-se „înstrăinat“, a cerut autorităților să fie mutat și la mai puțin de un an, în primele luni ale lui 1889, Ștefanelli a fost transferat (în aceeași calitate, de pretor), la Câmpulung. De altfel,

la 10 februarie 1889, s-a căsătorit cu Emilia Belici, fiica Ruxandrei și a căpitanului George Belici din Fălticeni, eroul căzut în luptele de la Plevna²³. Soții Ștefanelli au avut trei copii: Aurel, Viorica și Florica. Prin căsătorie, Ștefanelli s-a înrudit cu mai multe familii din zona Fălticeni, legând prietenii durabile și cu „oamenii de seamă“ fălticenenii, Eugen Lovinescu și Arthur Gorovei.

Teodor V. Ștefanelli

A doua perioadă a șederii sale în Câmpulung a marcat angajarea fățișă în viața politică a provinciei. Având deja exercițiul confruntării, fie el și publicistic, magistratul bucovinean, membru al Partidului Național Român, a candidat, în anul 1892, pe listele deputaților pentru Dieta Bucovinei. Deși campania electorală a fost destul de agitată (grație înverșunatelor acțiuni desfășurate de către guvernatorul Pace), Ștefanelli a câștigat alegerile în circumscripția electorală câmpulungeană. Printre inițiativele sale parlamentare s-au numărat sporirea numă-

rului de „școli populare“ în districtul Câmpulung, crearea „școlilor speciale de prelucrarea lemnului“ (cu predare în limba română), construirea căii ferate Câmpulung Moldovenesc – Dorna și regularizarea râului Moldova²⁴. Poate că un nou mandat i-ar fi oferit prilejul de a finaliza proiectele începute, dar în pofida unei noi propuneri de a candida pentru un nou mandat, Ștefanelli a refuzat, recomandându-l și susținându-l pe prietenul său George Popovici²⁵.

Anul 1898 a adus cu sine o nouă provocare. Recunoscând valoarea contribuției la cunoașterea ținutului câmpulungean, Academia Română a propus, în ședința din 22 martie 1897, alegerea ca „membru corespondent străin“ a lui „T.V. Ștefanelli din Bucovina, fiindcă domnia sa este român“²⁶. Un an mai târziu, adică la 31 martie 1898, propunerea a fost validată²⁷. La aproape 12 ani de la acel moment, cel mai înalt for științific românesc lua în discuție acceptarea sa ca membru plin. Discursul de recepție, ținut la 3 iunie 1911, n-a fost altul decât *Istoricul luptei pentru drept în ținutul Câmpulung Moldovenesc*²⁸, un omagiu adus oamenilor și pământului de care își legase destinul. Nu era singura recunoaștere a meritelor sale științifice. Ștefanelli a fost membru corespondent în „Comisia Centrală

pentru conservarea monumentelor de artă și a celor istorice²⁸, calitate ce-i conferea puterea să intervină în favoarea restaurării unor monumente istorice situate pe teritoriul Bucovinei²⁹, și vicepreședinte al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (1912).

Deși decisese să se stabilească la Suceava, la 9 ianuarie 1903, Teodor V. Ștefanelli a acceptat funcția de consilier la Curtea de Apel din Lemberg³⁰, loc unde activase, cu un secol înainte, Ion Budai-Deleanu. A plecat singur, fără familie, pentru că dorea ca cei trei copii ai săi să primească o educație românească, la Suceava. Tot în Suceava s-a întors, după expirarea mandatului și acolo a rămas până la izbucnirea războiului, și aceasta în pofida propunerii venite din partea autorităților austriece de a ocupa cea mai înaltă treaptă a magistraturii austriece la care a ajuns un judecător român: consilier aulic la înalta Curte de Casație și Justiție din Viena³¹. Avea 61 de ani când a preferat să se pensioneze, decât să fie despărțit, din nou, de ai săi.

Declanșarea primei conflagrații mondiale l-a determinat și pe Teodor V. Ștefanelli, ca și pe mulți alți români bucovineni, să renunțe la toată agoniseala de-o viață și să se stabilească la Fălticeni. Consecințele acestei decizii n-au întârziat să apară. Autoritățile imperiale austriece l-au declarat trădător, iar Consiliul Superior pentru Justiție din Viena l-a judecat în lipsă, hotărând, printre altele, să i se oprească plata pensiei³². Însă trecând peste greutățile materiale și peste problemele de sănătate³³, el a păstrat speranța în unirea Bucovinei cu România. În noiembrie 1918, împreună cu alți pibegi, a plecat la Cernăuți pentru a fi părtaș la actul reîntregirii pământului românesc, manifestându-și disponibilitatea de a contribui la organizarea provinciei pe baze românești. Din păcate, lupta cu timpul n-a fost în favoarea sa. După șapte decenii de viață, la 23 iulie 1920³⁴, Ștefanelli trecea în eternitate. A fost înmormântat la Tâmpeschi, în marginea Fălticeniilor, în ecoul cuvintelor prietenului și colegului său, Arthur Gorovei³⁵, lăsând în urma sa nu doar amintirea unui om deosebit, ci și o operă asupra căreia posteritatea ar trebui să se aplece cu mai multă atenție.

NOTE

- 1 Ioan Kalinderu, *T. Ștefanelli*, „Analele Academiei Române”, seria II, 1909/1910, tom. XXXI; George Tofan, *T. V. Ștefanelli*, „Junimea literară”, 1910, nr. 6; Dimitre Dan, *T. Ștefanelli*, „Transilvania” (Brașov), 1920, nr. 51; Dimitre Onciul, *Cuvânt în amintirea lui T. Ștefanelli*, „Analele Academiei Române”, seria II, 1922, tom. XLI; Iorgu G. Toma, *Tudor V. Ștefanelli*, Calendarul „Glasul Bucovinei”, 1921; Gr. Bengescu, *Tudor V. Ștefanelli*, „Analele Academiei Române”. Discursuri de recepție, 1923, tom. LII; Nicolae

- Iorga, T. V. Ștefanelli. *Necrolog*, în vol. *Oameni cari au fost*, vol. III, București, 1936; Arthur T. Gorovei, T. Ștefanelli. *Amintiri*, „Făt-Frumos“, 1936, nr. 4; V. Bendescu, Th. Ștefanelli. *Schriftsteller und Historiker*, „Neuland“, 1962, nr. 48–49; D. Olinici, *Un mare prieten al lui Eminescu*, „Zori noi“ (Suceava), 1970, 19 aprilie.
- 2 Nicolae Ursulescu, *Tudor V. Ștefanelli*, „Suceava. Anuarul Muzeului Județean“, IV, 1977, p. 279–287; Pavel Țugui, *Teodor V. Ștefanelli la început de drum*, „Analele Bucovinei“, IV, 1997, nr. 1, p. 27–38; idem, *Prefață* la vol. T. V. Ștefanelli, *Amintiri despre Eminescu*, Craiova, 1996.
 - 3 Gheorghe Adamescu, *Contribuțiuni la Bibliografia românească*, fascicola II, 1923, p. 197.
 - 4 Arthur Gorovei, *op. cit.*, p. 133.
 - 5 Iorgu G. Toma, *Școala română. Societate culturală în Suceava*, Suceava, 1908, p. 157; Constantin Diaconovici, *Enciclopedia română*, tom. III, Sibiu, 1904, p. 1015; Mihail Straje, *Dicționar de pseudonime*, București, 1973, p. 673.
 - 6 Despre semnul din naștere, Nicolae Iorga amintea că i-a provocat, „toată viața, o suferință sufletească, un soi de timiditate amestecat cu stinghereală“, vezi Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. III, București, 1936, p. 66.
 - 7 Nicolae Ursulescu, *Tudor V. Ștefanelli*, „Suceava. Anuarul Muzeului Județean“, IV, 1977, p. 280.
 - 8 Apud Pavel Țugui, *Teodor V. Ștefanelli la început de drum*, „Analele Bucovinei“, IV, 1997, nr. 1, p. 34.
 - 9 T. V. Ștefanelli, *Amintiri despre Eminescu*, Craiova, 1996, p. 111.
 - 10 Orest Tofan, *Societățile academice din Bucovina (1875–1938). Scurtă privire istorică*, „Suceava. Anuarul Muzeului Bucovinei“, XVII–XVIII–XIX, 1990–1991–1992, p. 316.
 - 11 Versurile *Imnului „Arboroasei“* îi aparțin lui T.V. Ștefanelli, iar muzica lui Ciprian Porumbescu:

„În țara mândr’ a fagilor,
 În vechiul ei pământ
 Ce are-n sine oasele
 Lui Ștefan, Domnul sfânt,
 Un falnic glas ne zguduie
 Din somnul nostru greu:
 Uniți să fiți în cugete,
 Uniți în Dumnezeu!

Uniți răsună codrii vechi.
 Și munți, și câmpii și văi:
 Uniți repetă maica-ncet
 La copilașii săi:
 Și Prutul vechi, el spumegă
 În sfânt limbăgiul său:
 Uniți să fiți în cugete,
 Uniți în Dumnezeu!

În Putna, vechea martoră
De glorii din străbuni,
Tresar și temeliile,
Ea face azi minuni;
Căci Ștefan strigă din mormânt
La-ntreg poporul său:
Lucrați uniți în cugete,
Uniți în Dumnezeu!

Cu toții deci să ne unim,
Căci timpul este greu,
Pe Arboroasa s-o scutim
De dușmani și de rău;
Pe flamura-i să fâlfăie
Deviza-n capul său:
Uniți să fim în cugete,
Uniți în Dumnezeu!

Iar tu, o, Geniu, falnice
Înalte Creator,
Să oțelești puterile,
Să dai la lucru spor;
Romana viță falnică
Fie-n pământul său,
Uniți să fiți în cugete,
Uniți în Dumnezeu!“

- 12 Iorgu G. Toma, *T. V. Ștefanelli*, Calendarul „Glasul Bucovinei“, Cernăuți, 1921, p. 97.
- 13 Nicolae Ursulescu, *op. cit.*, p. 282. Un act semnat de Ștefanelli, în 1880, indică drept loc de muncă „Judecătoria de instrucție în Cotzman Bucovina“, ceea ce conduce la ideea unei detașări temporare; vezi I. E. Torouțiu, Gh. Cardaș, *Studii și documente literare*, vol. IV, București, 1936, p. 467.
- 14 *Ibidem*.
- 15 Pavel Țugui, *op. cit.*, p. 41.
- 16 Nicolae Ursulescu, *op. cit.*, p. 282.
- 17 Iorgu Toma, *Școala română. Societate culturală în Suceava*, Suceava, 1908, p. 60.
- 18 Pavel Țugui, *op. cit.*
- 19 Iorgu Toma, *op. cit.*, p. 38.
- 20 „Revista politică“ (Suceava), an. I, 1886, nr. 1 (15 mai), p. 1.
- 21 *Ibidem*.
- 22 Mircea Fotea, *Simeon Florea Marian. Folclorist și etnograf*, București, 1987, p. 48.
- 23 Nicolae Ursulescu, *op. cit.*, p. 284.
- 24 Aurel George Stino, *Eugen Lovinescu*, „România literară“, III, 1970, nr. 4, p. 12.

- 25 Experiența electorală a fost reluată în anul 1907, atunci când comitetul PNR – întrunit la Cernăuți – l-a recomandat drept candidat în cercul electoral Câmpulung–Vatra Dornei pentru Senatul imperial, în ciuda aprecierilor făcute în presa vremii, potrivit cărora angajarea în campania electorală era „o idee nenorocită“. Deși învingător a fost contracandidatul său, contele Bellegarde, prefectul județului, Ștefanelli s-a declarat mulțumit, cu atât mai mult cu cât își putea dedica timpul liber cercetărilor de istorie. Cf. I. E. Torouțiu, Gh. Cardaș, *op. cit.*, vol. III, 1932, p. 88.
- 26 Pavel Țugui, *op. cit.*, p. 48.
- 27 „Analele Academiei Române“, seria II, 1896–1899, tom. XIX, București, 1897, p. 177.
- 28 Nicolae Ursulescu, *op.cit.*
- 29 Pavel Țugui, *op. cit.*
- 30 Nicolae Ursulescu, *op.cit.*
- 31 Pavel Țugui, *op. cit.*
- 32 Nicolae Ursulescu, *op.cit.*
- 33 Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 67.
- 34 Și în legătură cu data morții apare o divergență, pentru că în „Analele Academiei Române“, tom. LIV, p. 153, apare înscris anul 1921. De altfel, este sigur că Academia cunoștea data morții. Asupra datei se va reveni în tomul XII pe anul 1920/1921 la pagina 9.
- 35 Arthur Gorovei, *op. cit.*, p. 138.

SUMMARY

Teodor V. Ștefanelli (1849–1920) belongs to the category of Romanian intellectuals who, in the latter half of the 19th century, were passionately devoted to historical research along its Bukovinean coordinates, but also manifested their literary talent, either through translations or through poetry or epic creation. The author of the article calls our attention to the personality of this magistrate, member of the Romanian Academy, author of works that could be claimed at once by historical studies and philology. The article points out the main stages of his intellectual formation, his school years, his involvement in the events organized by Romanian academic cultural societies in Vienna and Cernauti, his magistrate career in Campulung Moldovenesc and Suceava, his declared involvement in the political life of the province (deputy in the Bukovinean Diet as member of the Romanian National Party), his satisfaction to be part of the “life of the city” but also his sadness upon having to leave the region he so much loved when circumstances required it.

CIPRIAN PORUMBESCU – EDUCATOR

Vasile Vasile

București

Ca în cazul multor creatori de frumos, literați, plasticieni, muzicieni și în cel al lui Ciprian Porumbescu putem contura o activitate pedagogică, necesară a fi cunoscută și pentru întregirea personalității muzicianului, simbol al celui mai sincer patriotism românesc, dar și pentru că el a introdus în activitatea educațională valori ce-și continuă viața și la începutul mileniului al III-lea, dovedindu-și deci perenitatea. În cazul său, educatorul poate fi privit din mai multe puncte de vedere: cel de educator în sensul general, de modelator de suflete prin creația sa încărcată de valențe formative și de un patriotism de cea mai pură esență, ca și de om al catedrei și autor de materiale cu destinație pedagogică. Căci, ce român nu a fost mișcat de melodiile simple dar de o profunzime nebănuită ale muzicianului bucovinean, care se adresa în numele românilor siliți să trăiască dincolo de fruntariile vremelnice ale țării: „*Pe-al nostru steag e scris: Unire, / Unire-n cuget și-n simțiri...*“. Textele și melodiile sale au stârnit primii fiori ai dragostei de patrie a sutelor de generații de copii români. Căci, cine a exprimat mai concis și mai plastic simbolurile tricolorului românesc: roșu – „*Focul ce străbate / Inima plină de dor, / Pentru sfânta libertate / Și al patriei onor*“; galben – „*Auriu ca mândrul soare / Fi-va-al nostru viitor, / Pururea-n eternă floare / Și cu luciul netrecător*“; albastru – „*credința / Pentru nație ce-o nutrim...*“. El este cel dintâi căruia i se aplică dorința exprimată în finalul cântecului: „*Iar, când, fraților, m-oi duce / De la voi și-oi fi să mor, / Pe mormânt atunci să-mi puneți / Mândrul nostru tricolor*“. Câți creatori de frumos și-au confirmat fidelitatea față de crezul artistic exemplar, ca Ciprian Porumbescu: „*Credincioși, fără schimbare / Pân-la moarte o să fim!*“. Asemenea luptătorilor spartani care aveau de ales între a fi victorioși sau a se jertfi eroic, Ciprian Porumbescu a ales cea de-a doua variantă, înfruntând o detenție nedreaptă și fatală pentru el. Activitatea prodigioasă desfășurată în fruntea Societății academice „Arboroasa“, care i-a adus detenția ce-l va costa viața, reprezintă

un model de activitate educațională pusă în slujba unor idealuri de cel mai profund și mai autentic patriotism. „Nu e ... mirare – scria colegul său de suferință, viitorul preot Constantin Morariu – ca un suflet așa de simțitor ca al lui să nu fi răspândit în jurul său, ca floarea cea plăcut mirositoare, numai parfumul binelui, frumosului și a tot ce e măreț și nobil. Nu e mirare că în orice societate se ivea, el era matca împrejurul căreia se adunau albinele“¹.

Dedicând studențimii române a timpului, dar nu numai ei (pentru că unele cântece din culegere vor fi cântate mai întâi de școlarii învățătorului Porumbescu și nu numai de ai lui), dedicând, deci, generațiilor tinere, *Colecțiunea de cântece sociale*, tipărită la Viena, în 1880, Ciprian Porumbescu își înscrie numele în rândul marilor educatori ai neamului. Prin ea își vor lua zborul, spre generațiile secolului și ale secolelor viitoare, nemuritoarele cântece: *Imnul Unirei – Pe-al nostru steag e scris Unire*, *Cântecul tricolorului*, *Cântecul gîntei latine*, *Inima de român*, *Hora*, *Haideți frați cu bucurie*, *Lelițo de la Munteni* etc.

La o vreme când muzica românească era dominată de nume străine de artiști, care găsesc în țara noastră mediul prielnic de afirmare dar transferând aici forme ce nu puteau ține cont de tradiția locală, Ciprian Porumbescu, chiar desfășurându-și activitatea în afara granițelor samovolnice impuse de marile puteri, afirmă forța creației populare. Căci ce sunt nemuritoarea *Baladă pentru vioară*, *Rapsodia română pentru pian*, *Tabăra română*, opereta *Crai Nou* etc., decât dovezi ale legăturilor sale trainice cu folclorul românesc și cu potențele lui artistice și educaționale. Sentimentul istoriei naționale poate fi urmărit la bardul de la Stupca din momentul când a cântat „Daciei întregi“, la faimoasa sărbătoare de la Putna, până la nemuritoarea creație *Altarul Mănăstirii Putna*.

Creația sa religioasă, chiar dacă nu se încadrează în matca tradițională monodii bizantine, cum am arătat recent², s-a impus prin sinceritatea ei, unele lucrări devenind repere ale literaturii corale religioase: *Tatăl nostru*, *Cuvine-se cu adevărat...*, *Adusu-mi-am aminte...*, zguduitorul cor cu care începea filmul ce i-a fost dedicat. „Începea“, pentru că autoritățile totalitare nu au îngăduit ca această muzică zguduitoare și reprezentativă să fie difuzată. Ea deschidea drum concertului coral religios în literatura noastră muzicală.

Toate acestea dau dreptul înscrierii numelui lui Ciprian Porumbescu la loc de cinste între marii pedagogi ai neamului.

Dar, așa cum am anticipat, Ciprian Porumbescu a fost și educator propriu-zis, învățător și profesor de muzică, animator al mișcării artistice școlare și care-și vede montată prima operetă românească, prin intermediul elevilor săi, cu care organizează și ceea ce azi numim primul concert de

autor din muzica românească, chiar dacă la puțin timp el va trebui să părăsească pentru totdeauna orașul-gazdă al acestor manifestări, Brașovul, întorcându-se apoi la Stupca lui dragă „pentru a tuși pentru ultima oară“, cum îi va scrie nefericitului său părinte.

Activitatea de învățător a lui Ciprian Porumbescu, la Stupca și Ilișești, a fost sintetizată în monumentală lucrare ce i-a fost dedicată de profesorul universitar cernăuțean, Leca Morariu, din păcate tipărită doar parțial³, de peste un deceniu celălalt volum, al II-lea, așteptându-și ieșirea în public.

După aprigul și nedreptul proces al capilor „Arboroasei“, cum îl numește cu îndreptățire Leca Morariu, Porumbescu nu mai beneficiază de stipendiul necesar continuării studiilor. Astfel că se alătură destoinicului său părinte trupesc și sufletesc, Iraclie, ca învățător de cântare și gimnastică al „stupcăneilor celor cu cioareci și opincuțe“⁴. Portretul învățătorului Ciprian Porumbescu este redat în culorile cele mai vii de unul dintre foștii elevi, preotul Gheorghe Mihuță: „Într-o bună zi numai ce ne trezim că domnul Ignatie Corvin intră-n clasă însoțit de alt domn, foarte înalt, foarte svelt, dar foarte vesel și frumos, cu capul lui semeț și buclat. După ce ne-a salutat zâmbind pe noi copiii (...) domnul cel nou nici una, nici două, prinde a face școală cu noi. Dar ce școală! Nouă și nemaiauzită! Când a prins a proslăvi cântecul românesc și-a spune că noi, românii, neam de țărani și de ciobani, avem cântări mai frumoase decât națiile cele domnite, ochii i se umeziră de-a binelea, iar noi ne șmărcăiam chiar aievea. Când în urmă minunatul nostru învățător prinse a cânta el însuși, cu glasul lui și vesel, și duios, câteva cântece românești, toate gurile rămaseră căscate asupra lui și un pui de suspin plâpând pursese de undeva, din fundul lăițelor“⁵. Cu riscul excesului de citate al acestui material, vom mai apela la portretul atât de vivanț al învățătorului Porumbescu și pentru că el ni-l relevă în calitate de premergător al lui D. G. Kiriac, cel care va lansa cea de-a doua deviză a crezului său educațional: „Cântece românești în școala românească“. „Ne-am împrietenit – confirmă fostul elev – chiar din prima lecție cu domnu învățător care știa să lăcrimeze ca și noi, și cântam de-a valma cu dumnealui: *Sunt școlăraș de carte, Când era cioroaița barză, mai venea la noi la varză* și, mi se pare, și cântecul *Trei culori*. Nu pot uita cât haz au făcut cuvintele: *Nas de curcă, ochi de găscă, suflețelul de rădichi* – cuvinte repetate apoi neconținut când era vorba să producem veselie în clasă. Destul că foarte curând cântecele acestea începură a merge strună și domnu Ciprian ne spune: «Nu-mi pare rău de trudă, că cel puțin vă las o amintire pe care nu-ți uita-o toată viața! Și, Doamne, frumos îi cântecul pe care nu-l poți uita!...». Ochii îi luceau din nou a umezire. Noi încă nu știam că școala cu domnu învățător Ciprian purcede înspre sfârșite (...) Ani întregi de școală... mare alean și mângâiere mi-a fost cântecul lui Ciprian Porumbescu. Ori de câte ori îl aud, parcă simt că o mână blândă din copilărie mă netezește pe cap...“.

Portretul profesorului Porumbescu ne este oferit de Teoch Alexi, autorul libretului operei-bufe *Noaptea Sfântului Gheorghe*, într-un articol, se pare, nepublicat, deși a fost destinat revistei „Familia“ și citat de Leca Morariu în ultima parte a monografiei amintite, parte nepublicată încă: „Era în anul 1881. Ciprian Porumbescu ocupa aici, în Brașov, postul de dirigent al corului bisericesc de la Sf. Nicolae și de profesor de muzică la Gimnaziul român. El insuflase societății noastre o nouă viață peste tot, dar mai cu seamă cu privire la muzică. Acolo unde alți maeștri înaintea sa, și totodată cu dânsul, se plâneau că este lipsă de puteri muzicale, că tinerii și tinerele arată o insolență, o neplăcere mortală față de producțiunile muzicale, Ciprian compunând muzica la opereta lui Alecsandri, intitulată *Crai Nou*, fu în stare a o prezenta pe scena publică cu și exclusivamente cu diletanți...“⁶. Vom reține și noutatea acestei scrisori privind paternitatea lucrării în discuție, *Noaptea Sfântului Gheorghe*, Tudor Flondor preluând de la înaintașul său, Ciprian Porumbescu, prima versiune a lucrării muzicale.

Așa cum am arătat recent, în sinteza învățământului muzical românesc⁷, Ciprian Porumbescu se numără printre alcătuitoarii de manuale școlare pentru educația muzicală, fiind în același timp autor al unor cântece oglindind viața copiilor, având destinație didactică și bucurându-se de o circulație de invidiat în repertoriile școlare. Este vorba de două manuscrise dovedind preocupările pedagogice ale învățătorului Ciprian Porumbescu și care i-au folosit în munca sa la școlile din Ilișești și Stupca: *Elementele notației muzicale* și *Elementele muzicii vocale*, ambele prezentate în detalii de autoritatea supremă în materie de porumbescologie – Leca Morariu. Dacă cel dintâi manuscris a fost considerat de biograf un abecedar muzical, cel de-al doilea este un abecedar al cântării, în care se vede preocuparea muzicianului pentru a da școlii românești cântece, potrivite cu orizontul psihologic al copiilor. În acest manual – și probabil și din necesități didactice – apar pentru prima dată mai multe cântece, care vor alcătui *Colecțiunea de cântece pentru studenții români*. Se disting în manuscrisele-manuale ale lui Ciprian Porumbescu cel puțin două categorii de cântece: cele cu caracter patriotic și cele destinate în mod special copiilor; și remarcăm faptul că pentru multe dintre ele el scrie atât versurile, cât și muzica.

Toate acestea ne dau dreptul să vorbim despre Ciprian Porumbescu-educator și nu despre un educator obișnuit, ci despre un EDUCATOR, cu toate literele mari. Ne susțin în acest sens lecțiile sale de mare demnitate patriotică, de aplecare și valorificare a creației populare românești, de creare de cântece românești pentru copiii români și de melodii nepieritoare ale spiritualității noastre și, nu în ultimă instanță, calitățile sale de învățător și de profesor, precum și cele de autor al primelor încercări de manuale pentru școala românească.

NOTE

- 1 Leca Morariu, *Iraclie și Ciprian Porumbescu*, vol. I, ediție îngrijită de Vasile D. Nicolescu și Vasile Vasile, București, Editura Muzicală, 1986, p. 348.
- 2 Vasile Vasile, *Istoria muzicii bizantine și evoluția ei în spiritualitatea românească*, vol. II, București, Academia de Muzică, 1995, p. 218.
- 3 Volumul al II-lea al monografiei lui Leca Morariu, *Iraclie și Ciprian Porumbescu*, este gata pentru tipar din anul 1986, când a fost predată întreaga lucrare Editurii Muzicale.
- 4 Leca Morariu, *op. cit.*, p. 346.
- 5 *Ibidem*, p. 347.
- 6 Leca Morariu, *Iraclie și Ciprian Porumbescu*, exemplar dactilografiat, Uniunea Compozitorilor și Muzicologilor, vol. IV, p. 388.
- 7 Vasile Vasile, *Pagini nescrise din istoria pedagogiei și a culturii românești*, București, Editura Didactică și Pedagogică R. A., 1995, p. 161.

SUMMARY

The article reveals Ciprian Porumbescu's personality as pedagogue, as elementary school teacher and music teacher, supporter of the artistic movement in schools, whose first Romanian operetta was staged by his pupils, the same pupils with whose help he organizes what we would call today the first concert featuring a single composer's music in Romania.

Ciprian Porumbescu is one of the authors of musical education school books and at the same time author of songs about childhood, which were originally meant as didactic material but enjoyed large circulation in school repertoires. We can identify two types of songs in Porumbescu's creation: patriotic songs and songs composed especially for children. It is worth pointing out that, not infrequently, both the musical scores and the lyrics are by Ciprian Porumbescu.

SCURTĂ INTRODUCERE ÎN POSTMODERNISM SAU UN SCEPTIC POVESTIND COPIILOR

Mircea A. Diaconu

Suceava ·

[*Premise aproximativ teoretice.*] Orice concept și orice încercare de sistematizare înseamnă, într-o cât de vagă măsură, schematizarea deformatoare a unei realități vii, dinamice, polimorfe. Și pentru această fragilitate nu e de vină scepticismul subiectului, tot mai puternic odată cu trecerea timpului, ci natura obiectivă a lumii, dependentă, kantian, de modul în care ea devine imagine. Precaritatea (sau chiar inconsistența) *postmodernismului* e, însă, cu atât mai mare cu cât, situându-ne în interiorul fenomenului – ba chiar, spun unii, în faza copilăriei sale –, reducem perspectiva diacronică la una sincronică și imaginea bine articulată la opiniile contradictorii, care adesea aproximează. Există convingerea că, în loc să fie consecința unui tip de literatură, corpusul de texte teoretice premerge realității concrete. Și, cu toate acestea, semnele unei noi situații în lume și a unei noi episteme par, cu trecerea timpului, tot mai pregnante. Să fie oare atacul terorist din 11 septembrie momentul în care postmodernismul e obligat să iasă din faza copilăriei?! Pentru entuziaștii conceptului, în plan istoric nu mai este posibilă acum nici o utopie: dihotomiile politice sunt înlocuite de globalizarea integratoare, iar declinul poate fi controlat în direcția unei supraviețuiri continue.

Acceptat sau nu, folosit cu entuziasm sau doar pentru a i se releva inconsistența, postmodernismul a polarizat dezbaterile teoretice ale ultimelor decenii. Chiar titlul acestui capitol e *camuflant*, căci „introducerea” ascunde o serie de întrebări de genul: este vorba despre postmodernism ca teorie, ideologie și concept, sau despre realitatea creației postmoderniste? Dar sunt acestea realități cu totul distincte din moment ce, dincolo de simultaneitatea și provocarea lor reciprocă, critica devine – în termenii lui Raymond Federman – *criticfiction*, adică loc al iluziei, ludicului și indeterminării, iar creația e definită drept teren al formulării principiilor teoretice (*surfiction*), conținându-și, la vedere, propriul suport teoretic?! Mai mult decât atât, la ce bun un concept adesea manipulat în direcția reierarhizării

estetice și chiar a unei anumite ideologii literare, a unei noi „tiranii“, ce-i drept, mult mai ipocrite?

În fine, *conceptul și creația* ar putea fi definite atât de riguros încât să permită stabilirea unor *diferențe specifice* din moment ce *genul proxim* este aproximativ? Chiar când teoreticienii se referă la același gen proxim și postmodernismul definește un nou *curent literar*, asemenea clasicismului, romantismului, modernismului, un moment distinct în evoluția concepției despre artă și literatură, consecință a unei noi vârste a umanității, particularitățile distinctive de adâncime diferă mult de la un scriitor/teoretician la altul. Și, totuși, cum modernii înșiși sunt extrem de diferiți între ei, aparținând, aproximativ, aceluiași timp sau unei tipologii anume, postmodernii se revendică (sau sunt revendicați) de la o anumită structură de adâncime.

Absolut independent, termenul a fost folosit inițial atât pentru a defini noua proză (și poezie) americană din anii care au urmat celui de-al doilea război mondial, cât și pentru a defini o nouă eră în istoria civilizației de tip mediteranean. Pentru istoricul englez Arnold Toynbee, epoca postmodernă ar începe nici mai mult nici mai puțin decât imediat după 1870. Prin urmare, cum criteriile sunt altele, termenul definește el însuși alte realități. Dar tocmai o astfel de relativizare continuă a criteriilor și a sensurilor unui concept, care atrage după sine relativizarea multor alora, în primul rând pe acela al modernismului/modernității, ar putea fi expresia situației dacă nu în plină epocă postmodernă (și reactivizantă), măcar la începuturile uneia care ar putea fi numită astfel. Ironic, Umberto Eco însuși constata acest lucru: „Îmi dau seama – spune el – că folosesc probabil termenii «modern» și «postmodern» cu totul altcum decât ceilalți. Și totuși, tocmai asta e o atitudine cu adevărat postmodernă, nu găsiți?“. La postmoderni, ironia ascunde întotdeauna un sâmbure de adevăr.

Astfel, întrebarea dacă postmodernismul acoperă o anumită realitate literară sau este o „ficțiune“ a criticii, un simplu construct mental, ar putea părea inadecvată. Chiar și în cazul în care am avea de-a face cu situația din urmă și totul s-ar reduce la edificiul teoretic al unui moment de sterilitate, critica a convins că anumite opere, extrem de diferite între ele și aparținând unor autori care par să nu aibă nimic în comun, de la Becket la Borges și de la Nabokov la Eco, cer cu necesitate folosirea noului concept.

Oricum, ceea ce s-a remarcat, împotriva tuturor ezitărilor, a fost nevoia legitimării unui termen care să definească anumite realități umane total schimbate, o nouă sensibilitate și, mai mult decât atât, un nou *spirit al secolului*. Căci postmodernismul, concept din zona artisticului, folosit în arhitectură și în literatură, mai puțin în pictură și muzică, n-ar putea exista fără *postmodernitate*. Termeni precum post-istorie, post-umanism, epocă post-industrială, alții de aceeași factură, constituie fundamentul

filozofic, istoric și socio-cultural care impune o ontologie, o epistemologie, o anumită viziune asupra istoriei. Și, totuși, sunt acești termeni adecvați pentru a defini noul spirit al secolului?!

Asemenea altor mișcări, care aparțin însă modernității și consecință a primului război mondial includem aici avangarda, dar, paradoxal, și anumite tendințe „tradiționalist“-restauratoare, postmodernismul pare să sancționeze câteva din utopiile modernității care au eșuat: mitul progresului, al transcendenței, al rațiunii. Nu întâmplător s-a afirmat (deși nu există convergență în această privință) că doi dintre precursorii în plan filozofic ai postmodernismului sunt Nietzsche și Heidegger. În felul acesta, într-adevăr, postmodernismul definește un alt tip de comportament și de situație în lume decât cel cultivat odată cu Renașterea, culminând cu secolul Luminilor. Dar dacă utopia modernistă a eșuat, propune postmodernismul cu adevărat o soluție care să-l situeze în afara și nu în interiorul modernității, cum s-a întâmplat cu avangardismul și cu mișcările de restaurare?! Mai mult decât atât, concepe acest nou spirit al secolului o soluție de salvare a ființei care să nu mai fie o simplă utopie trecătoare?! Iată întrebări la care s-au dat răspunsuri dintre cele mai diferite, chiar și când a fost vorba de teoreticieni sau de *practicieni* care afirmă fără ezitare existența unei epoci postmoderniste, a unei creații specifice și, prin urmare, necesitatea folosirii conceptului.

În ce privește postmodernismul românesc, nedumeririle pot fi și mai complicate. Despre o „nouă poezie nouă“ (Ion Pop), „deliricizată“ (Mircea Martin) și „înclinată spre demistificare“ (Nicolae Manolescu) a început să se vorbească de prin 1978. Primul care a folosit cuvântul postmodernism, scriindu-l, însă, *post-modernism*, a fost Alexandru Mușina, care avea în vedere, în 1981, un tip de poezie care urmează modelului poeziei moderne impuse de Eliot și Pound. Pe acest fundal ezitant, în 1986 un număr întreg din „Caiete Critice“ e dedicat postmodernismului, număr-dezbateri care primește o replică peste nouă ani, în 1995. Oricum, încă 1986 într-o „modestă propunere“, Alexandru Mușina vorbea despre următoarele posibilități: 1. să se renunțe la termen; 2. să se folosească cu sensurile din Occident: a. curent din proza anglo-saxonă; b. tipologie creatoare; c. un anume curent literar ce urmează postmodernismului „caracterizat printr-o anume epuizare a invenției, prin sentimentul că tradiția *nu* e sufocată, prin eclectism și reluarea / sinteza (în cheie ironică și parodică) a tuturor formelor / manierelor anterioare“; 3. să se folosească pentru a defini fenomene specifice literaturii române. Dar și aici intervin o serie de probleme, din moment ce postmodernismul poate fi identificat cu: a. curentul literar lansat în „Cenaclul de Luni“; b. generația de creație distinctă; c. momentul poetic postbelic; d. un anume mod de a face proză, asemănător cu al prozatorilor anglo-saxoni Barth și Pynchon. Ce-i drept,

articolul numit *Postmodernismul la Porțile Orientului* deconspira, încă de atunci, tocmai slăbiciunile conceptului.

[*Modernism/postmodernism*] În fine, dacă modernitatea a putut fi definită prin *raționalitate, transcendență, progres*, postmodernitatea înseamnă suprimarea oricărei polarizări în jurul vreunui centru absolut. Valorile dominante sunt acum *pluralismul, relativizarea valorilor, ecumenismul ideologic, caracterul proteic și impur al formelor literare* și, nu în ultimul rând, *înlocuirea ideii de istorie, cu aceea de simultaneitate, de sincronism*. Trecutul tot, cu toate epocile sale, trăiește în prezent într-o sinteză integratoare, consecință a faptului că însăși ideea de evoluție este discreditată.

Pentru postmoderniști, soluția sceptică la care ajungeau modernii, care-și vedeau căzute utopiile, e înlocuită de o recuperare a secundarului, fragmentarului, marginalului, de o bulversare și o ignorare a ierarhiilor, și nu întâmplător s-a spus că noua sensibilitate e *post-dichotomică și post-reducționistă* (Monica Spiridon). În fond, această „vârstă sincronică“ a umanității, sustrasă ideii de devenire, care are nu obsesia, ci voluptatea integralității și a totului, își propune nici mai mult nici mai puțin decât o salvare a ființei din fața imanenței și a neantului tocmai prin convertirea imanenței și a neantului în sens. În felul acesta, spaima de sfârșitul istoriei, milenarismul, nu mai înseamnă angoasă, alienare, apocalipsă, ci, cum spunea Mircea Cărtărescu, „un carnaval exuberant și neliniștitor în același timp“, o explozie de forme care ascunde nonsensul în ludic, păstrându-i însă permanent vie umbra.

Perspectiva sincronică și exultanța percepției senzoriale și ludice a lumii, dublate de o anumită inteligență a bucuriei, ca și a neliniștii, sunt caracteristicile fundamentale ale postmodernismului. Firește că, în acest context, nu putem să nu revenim la întrebarea privind soluția oferită de postmodernism, în condițiile în care o voce precum aceea a lui Andrei Pleșu, unul dintre sceptici, susține că „post-modernismul diagnostichează corect, fără să poată să vindece“. Nu ne proiectează postmodernismul, așa cum crede Alexandru Mușina, în „paradisul din tomberon“?! Trebuie să spunem că sceptici sunt mai ales francezii și cei supuși influenței lor modelatoare, fideli întregii civilizații polarizate în jurul ideii de modernitate și refractari ideilor teoretice din spațiul anglo-saxon, în mod special celor venite de peste ocean. Scepticismul e generat, pe lângă alte cauze asupra cărora vom reveni, mai ales de neînțelegerea situației postmodernismului pe poziția unui *nou umanism*, termenii părădând multora incompatibili. Dar exclude postmodernismul cu totul problematica gravă a ființei?! Pentru Livius Ciocârlie, de exemplu, „pariul“ postmodernismului este „să dea un nou sens tulburător lipsei de sens. Să înlocuiască sensul devenit vid cu vidul devenit sens“. O astfel de perspectivă care refuză punctul de vedere

cărtărescian, al exuberanței ludice și gratuite, o pledoarie *pro domo*, este contrazis nu doar teoretic, ci și de creația multora dintre congeneri, considerați tocmai de aceea de Mircea Cărtărescu ca fiind rămași încă în chingile modernismului. Plăcerea alexandrină a înregistrării suprafeței lucrurilor nu exclude criza. Spune Ștefan Stoescu: „Perceperea epidermică“ relevă în „redundanța și caducitatea cotidianului o neliniște metafizică“. Dar o notă relativizantă e resimțită ca absolut necesară: „asemenea viziuni sumbre sunt atenuate de componentele ludică sau parodică ale scriiturii ce relativizează îndeobște tentația de a imprima lucrurilor o turnură apocaliptică“.

Dintre poeții români, Alexandru Mușina nu folosește cuvântul *postmodernism* („postmodernismul e, poate, un *proiect literar* dar nu e, în nici un caz, un *proiect existențial*“), înlocuindu-l cu cel de *nou antropocentrism* (motivată de latura social-existențială, de angajarea atitudinală a poetului), în vreme ce Călin Vlăsie îi preferă *psiheism*-ul. Și nu sunt poziții singulare printre scriitorii numiți postmoderni, generate, în fond, de confuziile privind sensurile cu care e investit postmodernismul. Magda Cârneli propune o veritabilă *etică* a ființei umane, care valorizează realul imediat doar prin raportarea la Absolut (ultimul ei volum de versuri nu se numește întâmplător *Poezia politică*), iar Simona Popescu nu se sfiește să susțină că *poezia realului* nu înseamnă simpla înregistrare autenticist-naturalistă a derizoriului, fotografierea unei „anatomii“, ci *efort vizionar*. „O adevărată poezie a realului ar trebui să fie *vizionară* în *simplitatea* ei aparentă, simbolică și complexă, construită pe o structură mentală de profunzime, cu grijă ascunsă în straturile textuale“. Într-o epocă în care orice inocență a dispărut, se instituie o mitologie a lipsei de mitologie, poezia mizând pe jocul neliniștitor dintre proliferarea unei materii lipsite de sens și relevarea, chiar în această proliferare, a unei bucurii a inteligenței și senzorialității în același timp.

Dar poate că are dreptate Mircea Cărtărescu și totul nu e decât o *estetizare a lumii realului*. În fond, nici o astfel de estetizare nu exclude problematica gravă privind identitatea lumii și a sinelui: dovada o constituie creația lui Mircea Cărtărescu însuși. Oricum, câți scriitori „postmoderniști“, tot atâtea *pledoarii pro domo* și, deci, tot atâtea teorii asupra postmodernismului. Dacă modernitatea, ea însăși, era, între anumite limite, extrem de flexibilă și îngăduitoare, postmodernismul refuză din principiu orice limitare. Tocmai de aceea, o perspectivă pentru care *recuperarea* înseamnă o nouă șansă este chiar sensul întregii demonstrații făcute de Gianni Vattimo în *Sfârșitul modernității*, rezumate astfel de Cărtărescu: „A transforma ideea dispariției artei în însăși sursa vitalității și supraviețuirii acesteia este răspunsul optimist pe care postmodernul îl dă acestei probleme, care pentru modernist este insolubilă: după moartea artei urma neantul“. De fapt, perspectiva ludică, dar nu neapărat lipsită de gravitate,

propusă de teoreticienii anglo-saxoni, a provocat rezervele din tabăra franceză și refundamentarea ontologică a italianului Gianni Vattimo.

Înainte de a vedea care sunt sursele distinctive ale postmodernismului literar, alte câteva interogații necesare. *Ruptura* dintre postmodernism și modernism pare să fie la nivel literar *continuitate*, pentru simplul motiv că postmodernismul e integrator (chiar dacă prin superioritatea morală a ironiei) și nediscriminator. Nu că el ar refuza conflictele și paradoxul, dar din bătaia aceasta (o *querelle*, în fond) între vechi și nou (care poate fi și una între centru și margine), moderni notorii au devenit deodată, prin opțiune, postmoderni. Poate să fie la mijloc și un dram de ipocrizie: recuperarea se face de pe poziția unei superiorități mascate. Oricum, John Barth, scriitor și teoretician al postmodernismului, spune că „epuizarea“ marelui modernism a dus la o *regenerare* și o *reînviere*, care nu exclude dezvoltarea anumitor trăsături ale modernismului și nici nu presupune o *repudiere* totală a lor. Asupra chestiunii vom reveni.

O altă problemă vizează identitatea postmodernismului în raport cronologic și tipologic cu modernismul. Din moment ce *modernismul* își are etimologia în latinescul *modo* (= acum), asta înseamnă că postmodernismul reprezintă o imposibilitate. Trecând peste impas, legarea numelui noii *epoci* de perioada anterioară și a noului curent de curentul anterior înseamnă nu doar o situație ulterioară în plan temporal, ci și o dependență ideologică și estetică. E limpede că postmodernismul nu poate să cuprindă tot ce se creează după declinul modernismului. Multă lume a acceptat că „suntem [...] locuitorii altui Timp și Spațiu“ (Ihab Hassan), însă problema definirii acestui timp încă din „copilăria“ lui, când alte epoci erau fixate și definite abia după dispariția sau maturitatea lor, e una dintre cele mai delicate. Ihab Hassan ajunge să susțină paradoxul că postmodernismul, care ar trebui mai degrabă să se numească *ante-modernism*, este vârsta juvenilă a modernității, la fel cum Lyotard îl consideră senectutea sa. Dar pentru foarte mulți teoreticieni, mai mult sau mai puțin sceptici, postmodernismul nu e altceva decât o categorie operațională în interiorul unui fenomen, etapa de declin a unei epoci, asemănătoare barocului. Lui Andrei Pleșu, de exemplu, postmodernii i se par „*alexandrinii* sensibilității moderne, conștiințele ei crepusculare“. Noi înșine am vorbit cândva despre *agonia* și *epigonismul* poeziei optzeciste, care se subsumează îndeobște postmodernismului, căci există o pregnantă conștiință a artificiei și un mod propriu de confruntare și de asumare a acestei conștiințe. „Fiecare epocă își are postmodernii ei“, spune Eco. De fapt, problema e cine legitimează pe cine? Este postmodernismul ultima etapă a modernismului, o *față* oarecare a lui, alături de avangardă, decadență, kitsch, cum susține Matei Călinescu, sau este modernismul o etapă tranzitorie spre postmodernism?! Dintr-o perspectivă mai puțin totalitară (și deci, măcar formal-teoretic, postmodernă), modernismul și postmodernismul sunt etape

(și curente) distincte, motivate de un anumit model ontologic, de o anumită situație în lume; în același timp, ele pot fi și lumi paralele, funcționând una la suprafață și cealaltă subteran. La drept vorbind, deși poate lumina aspecte îndeobște ignorate, conceptul riscă să creeze false probleme, care nu rezolvă în nici un caz întrebările privind relevanța estetică a unei opere. Ce câștigă o operă precum *Don Quijote de la Mancha* dacă spunem despre ea că aparține structural postmodernismului? Ce pierde ea dacă o astfel de asociere, posibilă, nu este făcută?!

[Și totuși, literatura...] Deși câteva particularități distinctive motivează în plan literar coerența postmodernismului, nici în acest sens, restrâns, nu există opinii convergente. *Resurecția realului, ironia și parodia, biografismul sau intertextul și textualismul, impuritatea genurilor* pot fi întâlnite la unul sau la altul dintre scriitorii postmoderni; totul are sens doar în măsura în care procedeele relevă o altă situație în lume și conștiința unei alte situații în lume decât a modernului. Ceea ce contează sunt raporturile dintre autor și text și dintre text și lume.

Cât privește poezia, o întoarcere la *structura liricii moderne* a lui Hugo Friedrich demonstrează că eul poetic modern tinde către o rupere de real, sinonimă purificării eului, către o depersonalizare care să culmineze cu proiectarea sa în originar. În fond, poezia modernă înseamnă idealitate și transcendență goală, „antimimesis“, cuvânt esențial, deci orfic, depersonalizare, „magie a limbajului“ și centrare a poeziei pe limbaj. În locul eului biografic, un eu abstract, care atrage după sine formele decantate ale lirismului, metafora *revelatorie* și hermetică, o distanțare continuă de referent, cu consecința firească a increatului, a necuvântului, a tăcerii și a paginii albe, relevând eșecul poeziei și a ființei în lume. Prin mijloace diferite, și Rimbaud, și Mallarmé au drept miză captarea absolutului în verb, întoarcerea ideii în formă. În urmărirea transcendenței, poezia transformă expresia, în primul rând metafora, într-un instrument de cunoaștere, care-i vizează din ce în ce mai mult pe rafinați și pe inițiați. Modernii scriu pentru o elită care, ca și scriitorul, este apt să-și asume o mistică a suferinței. „Niciodată până în epoca modernistă, spune Mircea Cărtărescu, scrisul nu a fost privit ca o sursă de suferință. [...] Dintr-o bucurie pură, cum a fost privită în toate timpurile, arta a devenit brusc o eviscerare, un sacrificiu, o tortură. [...] Modernismul este prin excelență curentul care își devorează copiii.“ Sigur, e de discutat dacă „arta tuturor timpurilor“ a însemnat „bucurie pură“, dar asta e o altă problemă.

Or postmodernismul, refuzând orice „utilitarism“, înalt filozofic, stă sub semnul reumanizării ființei concrete: o identitate socială, psihologică și estetică relevă resorturile recuperatoare ale unui tip de autenticism, care pune în complementaritate, dincolo de orice miză mai înaltă, fixarea detaliului și înregistrarea derizoriului, a anodinelui, a marginalului cu

deschiderea către totalitate. Eul, cum susține Cristian Popescu, e în același timp *auctorial*, *biografic*, *moral*, *ontologic*, chiar „*lectorial*“. Din elitist și alienant, din hermeneut și orfic, tinzând spre tăcere ca mijloc ultim, autodevorator, de apropiere a transcendenței, poetul devine gratuit, ludic, fermecat de estetizarea imediatului, lucid înainte de toate și convins de artificialitatea efectelor, angajat în criza pe care o trăiește. Cu această conștiință a artificului și a imanenței, realul e butaforic, iar consistența ontologică e doar reflexul unei mecanici. Metafizica e înlocuită de fizică, iar educarea și inițierea cititorului, de seducerea lui.

Nu știu dacă poezia a devenit în felul acesta mai accesibilă, dar dacă n-a devenit nu este doar din vina „ipocriziei“ poetului, ci și din vina unui cititor care, îmbătat de conotație, identifică poezia cu convențiile moderne, învățat să caute pretutindeni sensul de adâncime, simbolic, dificil. La fel de adevărat este că poezia aceasta, care transformă realitatea în joc textual și care, mai mult decât atât, își tematizează propria identitate formală, denudându-și procedeele, se adresează mai mult decât cea a modernilor „degustătorilor de «umanioare»“ (Alexandru Mușina), rafinaților.

Dar nu e sigur că „postmodernul [...] pare să-și fi găsit cel mai confortabil adăpost chiar în inima neantului“, cum crede Mircea Cărtărescu. Chiar dacă pare să facă un pas înapoi către modernism, o întregă poezie care apelează la procedee postmoderne instituie o *angajare*, politică și implicit ontologică, *a ființei*. Cu adevărat doar poezia „estetizării“ realului e definitorie pentru postmodernism din moment ce chiar această poezie a „epidermei“ caută, în termenii lui Vattimo, un sens în nihilism? Ce înseamnă, în fond, „adăpost confortabil“? Pentru unii, postmodernismul înseamnă totalitate recuperatoare; pentru alții, în primul rând gratuitate ludică sau devorare textuală..., dar sunt acestea doar câteva din sensurile heteroclite, care nu se exclud, ale noului curent.

Ihab Hassan descrie unsprezece dimensiuni ale postmodernismului, începând cu *indeterminarea* și sfârșind cu *imanența* (de aici, *indeterminanța*), între care se află fragmentarea, decanonizarea, nereprezentabilul, ironia, hibridizarea, carnavalizarea, construcționismul. Tot el stabilește în serii distincte o sumă de opoziții între modernismul „hieratic“ și postmodernismul „ludic“ și „deconstrucționist“. Sunt puse astfel față în față: *finalitatea* și *jocul*, *structura* și *hazardul*, *ierarhia* și *anarhia*, *distanța* și *participarea*, *genul literar* și *textul* sau *intertextul*, *metafizica* și *ironia*, *transcendența* și *imanența* etc. Chiar și în aceste condiții, pentru că numele de scriitori care pot fi invocate sunt atât de diferite, persistă bănuiala că nu avem de-a face cu un curent literar, nici măcar cu o paradigmă care să fie consecința unui alt spirit al secolului, ci cu o modă efemeră. La polul opus se vorbește de... „postmoderniști fără voce“.

[Dezbateri pe teren românesc] Scriitorul postmodern din România a trebuit să se lupte cu și mai multe prejudecăți și rezerve. Înainte de toate, el a fost acuzat de copierea mecanică și sterilă a unui concept și a unor realități formale, inadecvate „fundamentului dinlăuntru“. Din nou „colonie“ a altei civilizații și literaturi, de data aceasta celei anglo-saxone, postmodernismul și literatura care i-a fost asociată au fost suspectate de tendință deznaționalizantă, cenaclul sau colocviul, ca forme de instituționalizare a poeziei noi, fiind considerate un permanent pericol în plan politic. Tocmai de aceea, scriitorii afirmați la începutul anilor '80, înainte ca termenul *postmodernism* să fie obiectul unor dezbateri sau să aibă o oarecare circulație, au negat ideea „mimetismului cultural“, a obedienței și oportunistului prooccidental, susținând apariția cu necesitate a noii literaturi. Spune Gheorghe Crăciun în prefața la antologia textelor teoretice ale generației '80: „ar trebui să se accepte măcar acum că optzeciștii n-au fost parașutați în spațiul românesc direct din poezia americană sau telquelismul francez, cum s-a susținut în câteva ocazii. Între afinitate și mimetism e cale lungă. Ideea sincronismului, în măsura în care ea nu reprezintă un moft ci o reală asumare, se naște din interiorul unui câmp cultural, nu vine din afară“.

Cum să existe, însă, o literatură postmodernistă într-o societate care nu numai că nu ajunsese în faza post-istoriei și post-civilizației, dar care se fixase într-un moment de anchilozare economică și politică, așa cum a fost dictatura comunistă? Poate exista un curent postmodernist fără postmodernitate?! Ironic, Alexandru Mușina vorbește despre fundalul... *poststalinist* al postmodernismului românesc numit *la limită* „postmodernism socialist“. Firește, se poate spune că există un spirit al secolului (*saeculum*) care acționează în plan literar dincolo de realitățile din România (la acest nivel, contactele cu contemporaneitatea literar-culturală erau destul de puternice), „postmodernitatea e doar un context, nu o cauză“, precizează Mircea Cărtărescu; pe de altă parte, o evoluție proprie și specifică a literaturii române cerea cu necesitate depășirea unui moment de impas. Tocmai de aceea, notele distinctive ale postmodernismului poetic românesc nu se suprapun cu exactitate peste acelea ale postmodernismului în genere. Dar faptul nu este izolat pentru literatura română. Ștefan Stoenescu demonstrează convingător, de exemplu, că doar un mănunchi de poeme de Bacovia sau Bлага ar răspunde definiției modernismului în termeni anglo-saxoni. „Modernismul, asemenea romantismului, trebuie considerat cu precădere în termenii istoriei literare naționale“, conchide el. La mijloc este și o altă problemă. Dacă până în epoca modernității, modelul cultural francez, în sens istoric și tipologic, a fost dominant, și lui i s-a alăturat în timp cel german, cu totul diferit, care a susținut, la rândul lui, un anumit fel de literatură, postmodernismul înseamnă afirmarea puternică a paradigmei anglo-saxone.

Trecând peste toate acestea, ceea ce contează cu adevărat este valoarea operațională a termenului. Într-o bătălie *pro* și *contra* pe teren românesc, scepticii sau furioșii au vorbit despre faptul că *postmodernismul*, nelegitim de nimic, este un „ambalaj la modă“ (Monica Spiridon), „cel mai recent *passé-partout* terminologic“, un termen „*bun à tout faire*“, cum zicea Eco. Mai există și spaima că postmodernismul aduce cu sine gustul comercial, arta de consum, sub-produsele, legitimând dacă nu impostura, măcar degringolada axiologică. Deși recuperarea sincronică a întregii literaturi și valorizarea, de pe poziții democratice, a marginalului și derizoriului creează această spaimă, ierarhia nu este abolită, ci revizuită. În aceste condiții, chiar dacă există diferențe până și în privința atitudinii tipologice a postmodernului, anumite procedee comune ca și o anumită istorie a faptului literar legitimează la noi folosirea, chiar dacă cu rezerve, a termenului.

Firește, termenul li s-a părut multora o legitimație de valoare. Tocmai din această cauză, pe lângă asumarea procedeelelor postmoderniste, mulți scriitori au exhibat formal *modelul*. Astfel, el a devenit tot mai suspect de inautenticitate și nu întâmplător s-a insistat – au făcut-o și Ion Bogdan Lefter, și Mircea Cărtărescu, și alții – pe dimensiunea faptică, dincolo de bine și de rău, de adevăr și fals, a postmodernismului. Problema reală, a unei noi axiologii, nu este însă decât mascată. Firește că în spatele acestei atitudini se ascunde o anumită înțelegere a trecutului și o altă așezare a valorilor. Fără îndoială că postmodernismul, în momentul în care participă la fixarea canonului literar, își creează propria tradiție. Dar asupra acestui lucru vom reveni. Oricum, această nouă tradiție nu o anulează pe cea existentă; ea oferă doar o alternativă, semn al relativității și al percepției subiective. Căci istoria literară nu există obiectiv. Călinescu vorbea de inefabilul istoriei literaturii ca știință; există și un inefabil al istoriei literare, ca fapt.

Alte rezerve au fost iscate de identificarea postmodernismului cu optzecismul, generația/promoția literară care a militat într-o confruntare deschisă cu predecesorii șaizeciști pentru schimbarea canonului literar. Bătălia a fost nu doar una estetică, ci și una politică. Generația lui Labiș și a lui Nichita Stănescu, modernă prin excelență, a fost repede oficializată și a devenit, măcar prin consimțire tacită, un stâlp al puterii. Dincolo de valoarea fiecărui poet în parte, care e dincolo de opțiuni politice și alte aspecte conjuncturale, meritul acestei poezii este incontestabil în recuperarea lirismului, după perioada proletcultistă, a versificărilor angajate în impunerea realismului socialist. Totuși, ca practică și conștiință poetică, generația '60 nu depășește momentul interbelic, chiar dacă sfârșitul războiului coincidea cu apariția unei experiențe poetice demitizante, lucide, de sancționare a convențiilor lirismului și de întoarcere în real, și tocmai

de aceea ea a fost identificată cu un *al doilea modernism*, oarecum redundant și anacronic.

Poetul anilor '60 depune mărturie, explică, instruește, chiar dacă asupra *lucrurilor esențiale*, în vreme ce poetul postmodern ocolește această tranzitivitate, care poate fi, ce-i drept, doar aparentă. Limbajul poetic trimite în afara sa, reflectând imediatul, relevându-și însă permanent și propria identitate. Problema aceasta a *tranzitivității* limbajului poetic a constituit, ce-i drept, chiar un criteriu al modernității. Pentru Nicolae Manolescu, de exemplu, poezia de dinaintea modernismului, fie ea clasică sau romantică, răspunde acestui criteriu al poeticității, vizând un mesaj exterior sinelui, în vreme ce modernismul e definit prin devorare auto-scopică. Numai că nu este acesta singurul criteriu al modernității, așa cum el nu este definitiv nici pentru postmodernism. În plus, *intranșivitatea* limbajului poetic a însemnat pentru poezia modernă calea spre original și metafizic, într-un fel orfic, antimimetic și hermetic, în vreme ce pentru postmoderni ea înseamnă asumare ludică a autosuficienței limbajului.

Oricum, tinerii poeți de la începuturile anilor '80, cu atitudinea lor neobedientă, insurgenți în plan estetic și politic, au fost priviți ca un potențial pericol, în stare să dinamiteze măcar ierarhiile artistice. Noul termen, cel de postmodernism, folosit la noi mai ales după 1985, a fost asumat de o parte a scriitorilor noii generații, care au găsit astfel cuvântul cu care să-și definească „revoluția artistică“, aflată în acel moment în plină maturitate. Noua viziune asupra lumii și noua atitudine față de realitatea limbajului poetic capătă astfel și un nume, oricât de impropiu și de aproximativ este el.

[*Ce este, totuși, postmodernismul poetic?*] Considerat un fenomen al re-umanizării și al autenticismului, postmodernismului (românesc) i s-a reproșat tocmai experimentalismul formal și steril, în cele din urmă, paradoxal, tocmai îndepărtarea de uman. O conștiință textualistă, jocul intertextual, parodia și ironia, „denudarea“ procedeelelor, toate aceste procedee au creat senzația unei situații în interiorul formalismului și a structuralismului, fenomene care punctează pentru unii sfârșitul și eșecul modernismului, o îndepărtare de real și o înstrăinare de sine a autorului. Ce-i drept, elementele fundamentale ale noii poezii (poate nu și ale postmodernismului) par să se afle într-un raport antagonic. Căci noii poezii îi este definitorie *înțoarcerea în real* și în concret, dar exact la polul opus pare să se situeze o *conștiință textuală* care ignoră realul din perspectiva identificării unei singure realități, a textului suficient sieși și devorant, fragment al marelui text care e lumea. Pe de o parte, așadar, o reificare carnavalescă sau alienantă; pe de altă parte, acuta conștiință a artificiei și tematizarea literaturii, ca fapt istoric, dar și ca facere permanentă, care-și

găsește motivația în sine însăși. Pare să fie acesta unul dintre paradoxurile postmodernității, dar contradicția e doar aparentă. „Perceperea epidermică“ (Ștefan Stoescu) a lumii nu exclude „comedia literaturii“, și chiar dacă la anumiți poeți dominantă e una sau alta dintre laturi, există opere în care posibilitatea sintezei e demonstrată din plin.

În 1985, Mircea Cărtărescu publica un articol intitulat *Textualism, biografism și sincronie*, care releva fuziunea dintre componentele literară, existențială și stilistică a textului. Pe fondul recuperării tuturor stilurilor într-o sincronie nediscriminatorie, *biografismul*, care presupune perspectiva prozaică și transcrierea cotidianului, favorizează folosirea unor procedee ale lucidității scripturale, precum autoreferențialitatea, metatextul, hiper-textul ș.a. „Cartograf al realului“, ca să-l citez pe Gheorghe Crăciun, scriitorul postmodern a sancționat evazionismul și poncifele modernului din anii '60-'70. Parafrazând titlurile unor volume importante ale generației, *hipermateria* (Magda Cârneli) implică imperativ *comedia literaturii* (Romulus Bucur). Refuzând solemnitatea metaforică, care mizează pe sugestie, ambiguitate și revelația eului originar, poetul postmodern, aparținând anilor '80 (optzecismului) sau '90 (nouăzecismului), își numește volumele *Faruri, vitrine, fotografii, Strada castelului 104, 1, 2, 3...*, *Cântece de trecut strada, La fanion, Pantelimon 113 bis, garsoniera 49* etc. Firește că postmodernismul nu e o chestiune de procedee, lucru precizat de Ion Bogdan Lefter și asupra căruia am convenit, dar el nici nu prea poate exista în afara acestora, procedeele fiind semnul clar al noii sensibilități și al noului mod de raportare la limbajul poetic.

În cuvinte memorabile, Emilian Galaicu-Păun, care vorbește nu de biografism (Mircea Cărtărescu), cotidian (Alexandru Mușina), *personalism* (Frank O'Hara), ci de „recuperarea eului individual“, susține că „după un «Ev mediu» al mortificării simțurilor, redescoperirea trupului uman în poezia optzecistă echivalează cu o mică Renaștere italiană“. Nu este la mijloc doar intenția compromiterii polemice a marilor teme, ci și afirmarea unei noi viziuni, pentru care detaliul, perceperea cu fidelitate a realului și evenimentul concret eludează mimetismul de tip realist. Banalul, anodinel, derizoriul, discontinuu, fragmentariul sunt trecute prin filtrele hiperlucide ale unei conștiințe ironice, parodice, situate permanent în afara tabloului, conștiințe din start de identitatea butaforică a lumii, de inconsistența ei ontologică. Oricum, Mircea Cărtărescu nu se sfiește să vorbească despre „realismul poeziei tinere“, dar farmecul ei controlat e consecința atât a carnavalescului formelor, cât și a măștilor pe care și le pune poetul însuși, ca instanță creatoare, deconspirându-și – cu complicitatea cititorului – poziția în același timp marginală și centrală. Utopiei romantice a „integralității“ lumii îi corespunde iluzia *integralității* „lumii“, adică recuperarea totului în plan textual. Senzația de autenticitate e, în acest caz, o altă convenție, construită cu inteligență.

Dacă ar fi să vorbim despre primordialitatea unuia dintre cei doi termeni, lucru nu tocmai adecvat, ne-am referi înainte de toate la luciditatea de după scepticism, care se vădește în ostentația proiectării realului, biografiei, cotidianului printr-o dublă reflectare. Precizează Cristian Moraru, unul dintre cei mai buni teoreticieni ai postmodernismului din România: „Poemul e un laborator *hipertextual*, rezultat al conștientizării *intertextualității* fundamentale a textului poetic“. Dar spre deosebire de moderni, care foloseau și ei intertextualitatea, postmodernii *denudează*, cum ziceau deja formalistii ruși, procedeul, folosindu-l cu „ostentație și ironie“ și obligând receptorul la un dialog al aluziilor și descifrării. Orice procedeu e relevat și denudat, semn al tratării din exterior, totul instituind *o autenticitate a inautenticității*. Un spirit ludic, consecință tocmai a maximei seriozități, guvernează orice inițiativă. „Dubla codificare“ (Matei Călinescu) înseamnă trimiterea simultană la lume și la text, la real și la artificiu. Tocmai de aceea „realismul poeziei tinere“ nu răspunde principiului mimesisului, pe care, din această perspectivă, îl contrazice, iar formele față de care poezia acționează mimetic nu sunt altele decât acelea, istoricizate deja și astfel instituționalizate, ale literaturii; ruptura este, prin urmare, și continuitate, chiar dacă atitudinea este parodică și pare neserioasă. Seriozitatea nu mai e, de altfel, cu puțință, decât în limitele ludicului. Sunt celebre cuvintele lui Umberto Eco, care, în niște „marginalii“ la *Numele trandafirului*, definește atitudinea postmodernistă în termenii următori: „Răspunsul postmodernului dat modernului consistă în recunoașterea că trecutul, de vreme ce nu poate fi distrus, pentru că distrugerea lui duce la tăcere, trebuie să fie revizitat: cu ironie, fără candoare. Mă gândesc la atitudinea postmodernă ca la atitudinea celui care iubește o femeie, foarte cultă, și căreia nu-i poate spune: «Te iubesc cu disperare», pentru că el știe că ea știe (și ea știe că el știe) că propoziții ca acestea le-a mai scris și Liala. Există totuși o soluție: Va putea spune: «Cum ar spune Liala, te iubesc cu disperare». În acest moment, evitând falsa inocență, deoarece a spus clar că nu se mai poate vorbi cu inocență, acesta îi spune totuși femeii ceea ce voia să-i spună: că o iubește, dar că o iubește într-o epocă de inocență pierdută. [...] Ironie, joc metalingvistic, enunț la pătrat“.

Firește că dacă poemul e un „laborator hipertextual“, atunci orice convenție asupra purității lirismului e abolită. Miza este, dimpotrivă, a impurității genurilor și a impurității poeziei înseși, expresie a tendinței spre un sincretism recuperator și a unei atitudini centrate pe voluptatea formelor și pe voluptatea estetă a inteligenței. Toate acestea nu exclud, cum se susține deseori, problematica modernă a „locuirii în chip poetic“, cum zicea Heidegger, și problematica situării în timpul istoric. Nici măcar direcția care părea cantonată exclusiv în ludic („esențială“ o numește

Mircea Cărtărescu) nu a renunțat la profunzime, chiar dacă gratuitatea jocului rafinat-inteligent, experimentul, parodia stau în prim plan.

Oricum, orice încercare de stabilire a unor diferențe specifice care să funcționeze restrictiv și normativ este sortită eșecului. Necesară, modelul teoretic nu trebuie să rămână un rigid construct mental; granițele lui pot deveni mobile și aproximative, în așa fel încât să nu intre în contradicție cu opere care stau în afară sau chiar în opoziție cu sine. Cu atât mai mult cu cât postmodernismul, cum se tot susține, nu e exclusivist, ci integrator.

Există un poem standard postmodernist?! Pentru Mircea Cărtărescu, da: el trebuie „să fie lung, narativ, aglutinant, cu o oralitate bine marcată prin efecte retorice speciale, agresiv (trăsături generației *Beat*), dar și ironic și autoironic, imaginativ până la onirism, ludic, dovedind o dexteritate prozodică și lexicală ieșită din comun (tradiția românească nemodernistă), în fine, impregnat de aluzii culturale savante, inserate prin procedee metatextuale și de autoreferențialitate“. Dar dacă acceptăm acest model, singurul postmodernist veritabil e Mircea Cărtărescu însuși, la care s-ar mai putea adăuga, nu tocmai elocvente, abia câteva nume.

[*Postmodernismul = optzecism?*] Dar, dintr-o mulțime de motive, postmodernismul nu poate fi identificat în totalitate cu optzecismul. Termenii nu sunt, cum li s-au părut unora dintre sceptici, sinonimi. În primul rând, *optzecismul* ca atare e un concept destul de vag, el definind pentru unii o generație biologică – simpla simultaneitate temporală – însumând opțiuni artistice extrem de diferite, dar fiind pentru alții expresia „noii sensibilități“ postmoderne, reductibilă, însă, în mare măsură, la poetica *lunediştilor*, falanga bucureşteană a „Cenaclului de Luni“ condus de Nicolae Manolescu. Cum, mai ales în acest al doilea sens, a devenit pentru unii criteriu de valoare în sine, „optzeciști“ apărând la mulți ani și după sfârșitul deceniului nouă, e de înțeles gestul polemic al unora dintre optzeciștii notorii de a se dezice de optzecism.

Dar postmodernismul nu se identifică cu optzecismul și din alte motive. Sub presiunea unei noi „generații“, a anilor '90, care își revendică un statut estetic distinct, optzeciștii înșiși precizează că ei nu reprezintă decât momentul de impact al noului „curent“, dezvoltarea lui aflându-se abia la început. În plus, postmodernismul – concept văzut deocamdată istoric – ar putea fi privit și dintr-o perspectivă tipologică, lucru întâmplat cu toate curentele literare majore. În felul acesta, „estetica“ optzeciștilor, de factură postmodernistă, poate fi raportată la o serie de (falși) precursori, mai apropiați sau mai îndepărtați în timp, care fie folosesc anumite procedee caracteristice, fie – indiferent de momentul în care trăiesc – au sentimentul post-istoriei, perceput „agonic“ sau ludic. Dintr-o altă perspectivă, doar aparent subsumabilă viziunii tipologice, fenomenul capătă o și mai mare anvergură, chiar dacă numele „precursorilor“ sunt aceleași.

Pentru Mircea Cărtărescu, postmodernismul oferă premisele unei noi istorii literare, expresia altei axiologii decât cea oficializată prin tradiție și consecința unui alt mod de a înțelege literatura însăși. Nu este vorba doar de recuperarea retrospectivă a „postmoderniştilor“ altor vremuri, ci de existența simultană a unei istorii centrale, puternice, oficializate, *tari* și a uneia marginale, subterane, *slabe*, ignorate ca atare, care-și descoperă abia acum, odată cu apariția conștiinței de sine a postmodernismului, identitatea.

În fine, fără a se pune în mod real problema influențelor, cum arată această *nouă istorie literară* și care sunt precursorii postmodernismului (optzecist)? Călătorind înapoi, privind din prezent spre trecut cu tandrețe, optzeciștii întâlnesc înainte de toate experimentele oniricilor de la sfârșitul anilor '60 – ale lui Leonid Dimov, Virgil Mazilescu și Emil Brumaru, atât de diferite între ele – și experiența poetică a lui Mircea Ivănescu, la care se adaugă inovațiile în proză ale membrilor „Cercului de la Târgoviște“ (Mircea Horia Simionescu, Costache Olăreanu ș.a.). Urmează, într-o altă „stație“ retrospectivă, grupul de la „Steaua“, chiar din anii proletcultismului, dar și de după aceea (A. E. Baconski, Petru Stoica) și grupul de la „Albatros“, din timpul războiului (Geo Dumitrescu, Ion Caraion, Ben Corlaci, urmași, în timp, de Vasile Vlad, Cristian Simionescu ș.a.). Aceasta e preistoria imediată a fenomenului, dar în seria de precursori intră și Bacovia sau Arghezi – nu Blaga și Ion Barbu și în nici un caz tradiționaliștii –, un Fundoianu, Geo Bogza, avangardiștii, cu care au și fost asociați (unii numesc chiar postmodernismul *neo-avangardism*), dar mai ales Caragiale și Urmuz.

Dacă vorbim nu de simpli precursori, ci de o istorie paralelă și subterană, atunci putem invoca, precum Mircea Cărtărescu, care o face convingător, nume precum acelea ale lui Ion Budai-Deleanu sau Iordache Golescu, autor al unor „picto-poezii ludice, gratuite și ingenioase“, numele lui Costache Negruzzi, autor al celor două finaluri din *O alergare de cai*, care deconspiră și parodiază clișeele propriei proze sentimentale, dar și pe acela al lui Hasdeu, căci *Duduca Mamuca* seduce prin ingeniozitatea textuală și prin spectacolul hiperlucid al formelor. O proză postmodernă, dincolo de orice dubiu, este anonimul *Castelul amorului* și *La gura sobei*, „prima metaficțiune din proza românească“ (Mircea Cărtărescu). Din această serie n-ar trebui să lipsească eseul lui Odobescu, *Pseudokinegetikos*, carte-puzzle care amestecă derizoriul cu solemnul, rafinată imagine textuală a lumii integrale. Mai mult decât atât, finalul cărții, rămase aparent neterminate, ascunde nu numai o pragmatică, ci și o ontologie. Cum cartea este un continuu ghid de scriere și de citire, cititorul real devine apt, sub îndrumarea unui inițiat, să continue exercițiul de însumare și „fotografiere“ textuală a lumii. Totuși, prin ultimul capitol, care instituie posibilitatea continuării scrierii, nimicul capătă un sens salvator, specific post-istoriei.

Nimic nou nu se poate întâmpla; se poate, însă, continua rescrierea „textelor“ vechi, din natură sau din artă. Este aceasta una din scrierile care conving că nihilismul este o nouă formă de umanism, pentru că sfârșește în voluptate, chiar dacă se naște din scepticism.

[*Cine ne sunt... postmoderniștii?*] Să revenim, însă, la disputa dintre „generațiile“ '80 și '90. Poate că în acest caz chiar termenul de generație e folosit impropriu și rebarbativ. Oricum, strict istoric vorbind și înțelegându-l ca pe un curent în succesiunea modernismului, postmodernismul poetic înseamnă poezia acestor două „generații“ și a altora care vor veni. În realitate, orice încercare epistemologică venită dinspre optzeciști ignoră în bună măsură poezia scriitorilor afirmați în anii '90, în vreme ce aceștia din urmă nu recunosc în totalitate ascendența primilor, pe care îi consideră deja *epuizați*. Există o oarecare condescendență a optzeciștilor afirmați la începuturi chiar față de congenerii veniți mai târziu, ca și față de cei care, debutați sub alte vârste poetice, ar putea fi considerați printre postmodernii cei mai pregnanți (cazul ultimei cărți a Angelei Marinescu, numite chiar *Fugi postmoderne*).

Cât de fragil e conceptul pe teren românesc, o spune scepticul și răzvrătitul Alexandru Mușina. El constata, și orice exagerare folosește demonstrației, că pentru Mircea Cărtărescu, postmodernist e doar Mircea Cărtărescu, pentru Florin Iaru, postmoderniști sunt poeții „Cenaclului de Luni“, pentru Cristian Livescu, textualiștii, pentru Ion Bogdan Lefter, toți poeții generației '80, iar pentru Nicolae Manolescu, nici mai mult, nici mai puțin decât toți poeții contemporani valoroși, de la Ion Gheorghe la Mircea Cărtărescu.

Mai funcționează și o altă „discriminare“: optzeciștii și nouăzeciștii afirmați la „Cenaclul de Luni“ (condus de Nicolae Manolescu) sau la „Cenaclul Universitas“ (condus de Mircea Martin) consideră că direcția impusă de ei este definitorie pentru întreaga generație, funcționând normativ, în vreme ce poeții afirmați în anumite orașe din provincie (sau și în alte orașe de provincie), universitare sau nu, în grup sau izolat, neagă „totalitarismul“ bucureștean, militând pentru descentralizare. Totul amintește întrucâtva despre „dreptatea, dar nu pentru căței“, dintr-o fabulă a lui Grigore Alexandrescu. Sunt motivele pentru care Gheorghe Crăciun crede că „generația '80 pare să-și fi uitat cu totul identitatea, motivațiile inițiale, energia ei colectivă întemeiată pe solidaritatea de grup“. În realitate, fenomenul diferențierii, firesc și evident încă de la începuturi, a acutizat bătaia axiologică și ierarhică, în condițiile în care autoritățile estetice ale generației par să nu fie, cu câteva excepții, fixate. Poeți valoroși – nu și *importanți* din perspectiva coeziunii „instituționale“ a grupului – trăiesc izolați în multe orașe de provincie, ca și în București. În aceste condiții, orice încercare de sistematizare rămâne limitată, doar parțial

elocventă, în orice caz, incompletă, dincolo de faptul că pare inadecvată postmodernismului. În fine, sistematizări și liste de nume s-au făcut.

Prin 1985, Radu G. Țeposu reține următoarele direcții: *cotidianul prozaic și bufon* („care imaginează un spectacol al feeriei anodine, prozaice și convulsive, cu automatisme burlești și crispări comice, redactat în limbaj carnavalesc, iritant-melancolic, parodic, folosind procedeele pastişei, ale parafrazei, ale clișeului“), *gnomicii și esotericii, manieriştii* („seduși cu toții de fondul obscur al ființei, de resorturile magice ale cunoașterii, care închipuie, pe ton de patetism sibilinic, apocalipse suave, extaze delicate, încremeniri ale spiritului în metafore strălucitoare“), *fantezismul abstract și ermetic, criza interiorizării, patosului sarcastic și ironic, criticismul teatral și histrionic, comedia literaturii și sentimentalii rafinați*.

Într-o carte din 1990, Traian T. Coșovei, unul dintre *lunediştii* importanți, își grupează cronicile despre optzeciști sub următoarele embleme tipologice: *Senzualitatea între oglinzi paralele, Doi poeți expresioniști, Biblioteca de nord, Din poezia „Cenaclului de Luni“, Lupta poetului cu conceptele, Poezia ca jurnal, Artizanii naturismului, Poezia în scenă, Poezia în culise, Celebrarea intelectului*. Criteriile diferite, formularea parodică sau ironică, perspectiva ludică, toate acestea arată chiar neîncrederea în clasificarea serioasă și apodictică.

În *O poezie pentru mileniul III*, prefața la *Antologia poeziei generației '80*, Alexandru Mușina distinge: *poezia „textului“* (Bogdan Ghiu, Daniel Pișcu; Florin Iaru, Mircea Cărtărescu, Ion Stratan, Traian T. Coșovei); *poezia „cotidianului“* (Romulus Bucur, Marius Oprea, Andrei Bodiu, Simona Popescu; Liviu Ioan Stoiciu; Mariana Marin, Aurel Dumitrașcu, Caius Dobrescu; Marta Petreu, Petru Romoșan); *poezia „metafizicului“* (Nichita Danilov, Paul Grigore, Ion Mureșan, Liviu Antonesei; Ioan Moldovan, Viorel Mureșan); *poezia „nevrozei“* (Cristian Popescu, Viorel Padina, Călin Vlasie, Matei Vișniec), fiecare categorie având două sau mai multe subdiviziuni. La rigoare, orice poet ar fi putut intra cel puțin într-una din celelalte categorii, mulți poeți valoroși nefiind incluși în antologie și nici în lista celor despre care autorul știe că lipsesc, ea însăși cuprinzând vreo patruzeci de nume.

Pentru Mircea Cărtărescu, optzecismul presupune existența unei direcții principale, „esențială“, „(micro)realistă și biografistă“ și două tendințe cu reminiscențe moderne, aparținând laturii textualiste, tendințe considerate pe jumătate depreciativ „tardo-modernism“. Prima, legată aproape exclusiv de „Cenaclul de Luni“, e reprezentată de Traian T. Coșovei, Mircea Cărtărescu, Magdalena Ghica, Alexandru Mușina, Ion Stratan, Florin Iaru, Romulus Bucur, plus Liviu Ioan Stoiciu. Alături, o *poezie minimalistă* (abstractă, nonfigurativă), din care fac parte Petru Romoșan, Ion Bogdan Lefter, Bogdan Ghiu, Matei Vișniec, Elena Ștefoi și una *neoexpresionistă*, scrisă de Ion Mureșan, Marta Petreu, Nichita Danilov

etc. „Impresionantă valoric, dar destul de neevoluată ca poetică“, poezia ultimelor două direcții ar demonstra că „o parte a poeziei '80 nu intră în paradigma postmodernă“. Oricum, chiar antologiile de grup, *Aer cu diamante* (Mircea Cărtărescu, Traian T. Coșovei, Florin Iaru, Ion Stratan), din 1982, și *Cinci* (Bogdan Ghiu, Ion Bogdan Lefter, Mariana Marin, Romulus Bucur, Alexandru Mușina), din 1983, sunt, din acest punct de vedere, heteroclitice. Cărtărescu, care constată „inflația optzecistă“ și „instituționalizarea optzecismului, transformarea lui în *establishment* cultural“, susține că până și „Cenaclul de Luni“ conține două direcții distincte, minimalismul, invocat ceva mai devreme, dezvoltându-se aici. Cât despre optzecism, acesta e „un spațiu de confluență și echilibru“ între *modernism*, *avagardism* (inclusiv *suprarealismul*) și *postmodernismul* genuin.

Numele invocate deja nu sunt nici pe departe, valoric vorbind, singurele posibile. Altele apar în studiile, nu neapărat despre poezia optzecistă, semnate de Nicolae Manolescu, Marin Mincu, Eugen Simion, Andrei Bodiș, Cornel Regman sau Gheorghe Perian. Dar dincolo de aceste clasificări, acestor nume li s-ar putea adăuga câteva afirmate în anii '90. Să zicem, pur convențional, zece: Cristian Popescu, Iustin Panța, Marian Drăghici, Vasile Baghiu, Nicolae Coande, Daniel Bănulescu, Ioan Es. Pop, Lucian Vasilescu și Emilian Galaicu-Păun.

Pentru că vorbim de postmodernism, concluzia nu poate fi una singură. Nici nu putem să spunem, cum am făcut-o deja, câți postmoderniști, tot atâtea viziuni asupra postmodernismului: afirmații de genul acesta au apărut și în legătură cu modernismul, ba chiar cu tradiționalismul interbelic. În interiorul fenomenului fiind, nu ne rămâne decât să interogăm faptele, aproximând cu scepticism. Iată, poate, ironica soluție a „postmodernismului“!

BIBLIOGRAFIE

- „Caiete critice“, *Postmodernismul*, nr. 1–2/1986.
Călinescu, Matei, *Cinci fețe ale modernității*, Editura Univers, 1993.
Cărtărescu, Mircea, *Postmodernismul românesc*, postfață de Paul Cornea, Editura Humanitas, 1999.
Crăciun, Gheorghe, *Competiția continuă. Generația '80 în texte teoretice*, Editura Vlasie, 1994.
„EURESIS“, *Cahiers roumains d'étude littéraires, Le postmodernisme dans la culture roumaine*, nr. 1–2/ 1995
Leahu, Nicolae, *Poezia generației '80*, Editura Cartier, 2000.
Lefter, Ion Bogdan, *Postmodernism. Din dosarul unei „bătălii“ culturale*, Editura Paralela 45, 2000.

- Manolescu, Nicolae, *Despre poezie*, Editura Cartea Românească, 1987.
- Mușina, Alexandru, *Antologia poeziei generației '80*, Editura Vlasie, 1993.
- Mușina, Alexandru, *Sinapse*, Editura Aula, 2001.
- Perian, Gheorghe, *Scriitori români postmoderni*. Eseuri, Editura Didactică și Pedagogică, 1996.
- Petrescu, Liviu, *Poetica postmodernismului*, ediția a II-a, Editura Paralela 45, 1998.
- Spiridon, Monica, Lefter, Ion Bogdan, Crăciun, Gheorghe, *Experimentul literar românesc postbelic*, Editura Paralela 45, 1998.
- Țeposu, Radu G., *Istoria tragică & grotescă a întunecatului deceniu literar nou*, Editura Eminescu, 1993.
- Ursa, Mihaela, *Optzecismul și promisiunile postmodernismului*, Editura Paralela 45, 1999.
- Vattimo, Gianni, *Sfârșitul modernității*. Nihilism și hermeneutică în cultura postmodernă. Traducere de Ștefania Mincu, postfață de Marin Mincu, Editura Pontica, 1993.

SUMMARY

Accepted or refuted, employed enthusiastically, post-modernism has polarized the academic debates of the last decades. The issues are different: is it about postmodernism as theory, ideology and concept or do we analyze the reality of postmodern creation? These realities are completely different from one another. Artistic creation becomes the background for the formulation of theoretical principles, confirming its own theoretical support, often manipulated with a view to re-arrange the aesthetic hierarchy and even to imposing a certain literary ideology.

Finally, *concept* and *creation* could be so rigorously define as to allow the establishment of *specific differences*. Even when theoreticians refer to the same genus proximus and postmodernism defines a new *literary trend* like Classicism, Romanticism, Modernism, which constitute a distinctive moment in the evolution of conceptions about art and literature, particular depth idiosyncrasies are still considerably different from one writer/theoretician to the next. And still, since the moderns themselves are extremely different from one another, despite their belonging to the same period in time or to a certain typology, post-moderns claim themselves (or are claimed) from a certain depth structure on. Thus, the issue whether post-modernism covers a certain literary reality or is a "fiction" concocted by criticism could seem inadequate.

STAN VELEA – UNUL DINTRE CEI MAI PRODIGIOȘI POLONIȘTI CONTEMPORANI AI ROMÂNIEI¹

Nicolae Mareș

București

I.

Despre scriitorul, cercetătorul, polonistul Stan Velea nu este deloc ușor să scrii. Ar trebui să prezinți un veritabil erudit în slavistică, care operează cu un instrumentar bogat de comparatist rasat, care se trage din I. C. Chițimia², George Călinescu, Tudor Vianu și alții, demonstrându-ne cu mare acribie în peste 350 de lucrări, unele de un impresionant volum și calibru intelectual, că obiectul cercetării și manifestării sale ca imagolog în polonistică merită o atenție aparte în lumea românească și nu numai. Puține culturi se bucură de asemenea imagologi, de asemenea cercetători de marcă în domeniu. Remarcă că, nu de o asemenea anvergură, deși la o altă scară, românii au avut în Polonia doar pe Stanisław Łukasik (cu unele lucrări încă în manuscris) și pe Danuta Bienkowska, în urma cărora a rămas de câteva decenii un gol incomensurabil.

Nu se cunoaște sau nu s-a spus până acum că în planul cunoașterii raporturilor culturale româno-polone, prin cercetările sale, Stan Velea a ridicat pe culmi noi investigațiile de odinioară ale lui Hasdeu, Iorga, P. P. Panaitescu, I. C. Chițimia, Stanisław Wędkiewicz, Stanisław Łukasik, Juliusz Demel etc., ilustrând bogăția convergențelor dintre cele două literaturi și culturi. Domeniile în care s-a manifestat mai bine de patru decenii, în ciuda faptului că toate vin dinspre polonistică, se înrudesc strâns cu critica literară, cu stilistica, iar prin comparatistică cu abordarea națională ce intră în universal.

Acum, când se vorbește tot mai apăsător despre o Europă a culturilor, în care generațiile viitoare sunt chemate să demonstreze și mai pregnant sferile ce ne leagă ca națiuni formatoare de cultură în acest spațiu, temele de mare finețe pe care Stan Velea le-a abordat se constituie în repere demne de urmat pretutindeni de cercetătorii care vor veni.

Cu o pregătire solidă de polonist, lucrând din 1957 neîntrerupt ca cercetător la Institutul de Istorie și Teorie Literară „George Călinescu“, istoricul literar, comparatistul, eseistul, exegetul și traducătorul neîntrecut al literaturii polone în română a săpat fără preget timp de aproape o

jumătate de secol pe ogorul unei culturi de mare cuprindere, am în vedere cultura poloneză, defrișând-o aproape în totalitate pentru români. Nimeni în lume n-a făcut pentru literatura acestei țări, pe multiple planuri, cât a făcut Stan Velea. Doar Karl Dedecius, poate, polonistul care este atât de venerat de polonezi pentru efortul făcut în popularizarea în limba germană a literaturii polone, ar merge timid pe urmele lui, fără a ridica însă *exegeza fenomenului literar polonez* la înălțimea pe care a ridicat-o Stan Velea.

În context sud-est și central-european, Stan Velea nu trebuie văzut doar ca un specialist de marcă a ceea ce s-a creat în domeniul literar pe Odra și Vistula de-a lungul veacurilor, dar și pentru universalismul românesc, dovadă grăitoare fiind studiile sale de referință în comparatistică literară, prin traduceri și monografiile prin care a pus an de an în circuitul românesc valori europene incontestabile, simultan cu prezentarea monografiilor consacrate unor piscuri ale literaturii universale: Adam Mickiewicz, Henryk Sienkiewicz, Władysław Reymont. Nu știu de câte generații va fi nevoie pentru a sări peste ștacheta pe care a ridicat-o autorul monumentalei *Istorie a literaturii polone* (în trei volume), premiată de Academia Română în 1995. După cum, puține culturi pe mapamond beneficiază de o sinteză de o asemenea anvergură, elaborată într-o structură croceană, pe plai românesc. Mai mult, acest compendiu nu își găsește o lucrare similară nici chiar în Polonia. Istoriile literaturii polone, aparținând unor mari somități, precum Chrzanowski, Krzyżanowski sau Kleiner n-au cuprinderea sau viziunea prezentată de autorul *Paralelismelor și retrospectivelor literare*, Stan Velea. Să nu mai relev că la atâtea decenii de la elaborarea lor, compendiile la care mă refer și care pentru generația mea și altele dinainte și din urmă s-au constituit în cărți de bază, la începutul mileniului al treilea sunt, în parte, depășite. Fac această precizare pentru a spulbera afirmațiile „cultiștiilor“ din țară și de aiurea care au și declarat din invidie sau ignoranță că am avea de-a face cu o compilație. Această monumentală lucrare înseamnă un efort impunător de gândire și analiză. Ar fi de datoria polonezilor să o traducă, tocmai pentru a surprinde o viziune pertinentă, proaspătă, revigoratoare, venită din afara culturii polone, făcută cu mare respect și obiectivitate.

Mai ales că lipsa unor asemenea abordări o resimțeau în anii '60 până și poloniști de renume, precum: Krzyżanowski, Libera, Sawrimowicz etc., care nu pregetau să îl dea drept exemplu pe cehul Krejci, cel care are doar un modest compendiu la activ. Din câte cunosc, acum, cred că nici la Cracovia, nici la Poznań sau Varșovia nu s-a născut cel care să o poată transpune!

La această carte-monument, ce poate fi comparată doar cu *Istoria literaturii române* a mentorului Institutului „George Călinescu“, la care Stan Velea funcționează, a venit cu preliminarii strălucite în volumele *Scriitori polonezi* (1972), o suită de micromonografii despre mari literați

polonezi, și în *Ipostaze europene ale romanului contemporan. Romanul polonez* (1984). Ca totul să aibă substanță și parfum, la ele se adaugă numeroasele traduceri din marii scriitori clasici și contemporani polonezi: Krasinski, Sienkiewicz, Prus, Reymont, Zeromski, Iwaszkiewicz, Miłosz, Mrożek, Myśliwski etc. Și ce nume! Cu un raft de volume traduse cu dăruire și har, Stan Velea a umplut un mare gol în receptarea literaturii polone în limba română și a purces la „plămada“ monumentalei sale lucrări din care nu lipsește nimic reprezentativ.

De aceea subliniam la început că pentru a surprinde toate aceste înfăptuiri, la un moment aniversar pentru Stan Velea, nu este deloc ușor. Este numai îmbucurător că în România, ale cărei lumini sunt tot mai mult umbrite azi în Polonia, s-a reușit o asemenea performanță la noi. La această constatare aș mai adăuga faptul că exegetul Stan Velea a avut cultura și capacitatea de a surprinde, așa cum și-a dorit de altfel, „reliefurile ideatice și artistice“ ale capodoperelor literare polone, după cum nici din pleiada autorilor aleși să îi traducă n-a inclus nume sau opere minore, cum mulți confrăți sunt tentați să o facă. Profesorul a explorat mai tot ce a fost cu adevărat mare în această literatură, mergând din pisc în pisc. Le-a lăsat urmașilor șansa de a-i admira și de a-l admira de la poalele culmilor pe care le-a pus ca imagolog în lumini noi și în pagini de referință.

Aș mai sublinia doar că *Interferențele literare româno-polone* (1989) au pus corect în valoare tot ceea ce s-a realizat în planul receptării operelor literare românești în Polonia, după cum, recent, Stan Velea a publicat exegeza privind *Receptarea literaturii polone în România*. Lucrări care însumează o activitate de decenii.

Toată opera lui Stan Velea demonstrează nu numai o muncă asiduă în mai toate planurile umanisticii, dar și faptul că a știut să ia de la principalul său îndrumător, prof. dr. I. C. Chițimia, spiritul investigării operei pe toate palierele și în toate substraturile ei, la care însă Stan Velea aduce un comentariu bogat, chiar dacă pe alocuri baroc, însă tocmai pentru a surprinde valoarea textului sub toate aspectele. Umbra și anvergura lui Călinescu se simte în abordarea și în pluridisciplinaritatea pe care a îmbrățișat-o și în care se manifestă. Monografiile despre marii clasici polonezi: Mickiewicz, Sienkiewicz sau Reymont sunt mărturii ale faptului că tot ce a abordat, a șlefuit sau a meșteșugit, cum ar spune Arghezi, într-un laborator al său, a făcut-o cu finețurile unui ceasornicar, chiar și atunci când a pus în mișcare mari orologii, care își au locul numai în turnuri înalte. Un stil sobru, scientist, incofundabil *velean* în exegeza literaturii universale, croit ca pentru secolul al XXI-lea, caracterizează scrierile exegetului Stan Velea.

Iată, cât de firesc Stan Velea îl analizează pe autorul poemului *Pan Tadeusz*, în primul rând în context european; îi surprinde emergențele patriotice, reperele artei poetice, incidențele poeticii populare, luciditatea

romantică, îl plasează între Faust și Prometeu; în același timp ne prezintă și principalele texte, împreună cu receptarea lui în România. Așa își dorea eminentul polonist, Zdzisław Libera, o lucrare despre bardul polonez.

În cazul studiului monografic *Reymont*, Stan Velea, comparatistul care se prefigura la începutul anilor '60 ca o speranță în materie, a demonstrat până în cele mai mici amănunte originalitatea lui Rebreanu în *Ion* și *Răscoala* și cea a lui Pavel Dan în nuvelistica sa, comparate cu *Țăranii* lui Władysław Reymont.

Calitatea analizei și instrumentarul bogat cu care operează într-o ipostază de critic și analist echidistant o surprindem în prezentarea pe care o face în cele 31 de medalioane consacrate *Universaliștilor și comparatiștilor români contemporani*. Astfel, de la Tudor Vianu și Zoe Dumitrescu-Bușulenga până la Dan Grigorescu și Ion Ianoși sau Marian Popa, surprindem manifestarea unei pleiade întregi de profesioniști care și-au consacrat activitatea cunoașterii literaturilor străine în România, pleiadă din care un loc de frunte îl ocupă și autorul volumului, Stan Velea.

II.

DESPRE PRIMUL COMPENDIU DE LITERATURĂ POLONĂ SEMNAT DE STAN VELEA³

O suită de lucrări valoroase: *Scriitori polonezi* (Editura Academiei, 1972), *Władysław Reymont* (Editura pentru Literatură Universală, 1966), *Paralelisme și retrospective literare* (Editura Cartea Românească, 1974), numeroase și pertinente prefețe și traduceri din literatura clasică și contemporană poloneză, ca și contribuțiile de substanță apărute în periodicele românești în ultimele decenii l-au impus pe cercetătorul Stan Velea drept unul dintre cei mai de seamă poloniști români.

Cu modestie, fără infatuare și pretenții academice, Stan Velea a trudit pe un ogor dintre cele mai întinse, defrișat doar în parte de prof. dr. I. C. Chițimia (căruia îi dedică, de altfel, acest volum) și doar de câțiva dintre colaboratorii săi, dovedind în ultima sa lucrare⁴ o mare capacitate de cuprindere și înțelegere a fenomenului literar polonez.

Compendiul *Istoria literaturii polone* se impune ca o lucrare de amplă respirație, prima de acest gen care apare în țara noastră, fiind, în același timp, un opus original pe plan european.

Nu exagerez, cred, cu nimic, dacă afirm că până și cercetătorii polonezi l-ar putea invidia pe Stan Velea, nu numai pentru concepția și modul științific în care abordează această tematică largă, pe alocuri greu accesibilă, dar mai ales pentru faptul că aduce la zi cercetarea fenomenului literar, realmente din cele mai diverse unghiuri, din perioade de vârf ale

culturii polone. Efectiv, autorul a reușit să îmbine funcțional „instrumentul tradițional cu cel modern, comentariul istorico-literar cu finalități proprii criticii de identificare, explorative, perspectivând pluridisciplinar aprecierea de valoare, rezumând-o pe argumente cât mai variate“. Cunoașterea profundă și îndeaproape a obiectului abordat, a celor mai diverse judecăți de valoare poloneze și străine cu privire la scriitorii și operele analizate, semnalizate și în *Bibliografia selectivă*, ajutându-l pe Stan Velea să întocmească o lucrare foarte originală. În același timp, autorul convinge că literatura polonă este una dintre cele mai interesante și bogate pe plan european.

În urmă cu cincisprezece-douăzeci de ani, istoricul literar polonez J. Z. Jakubowski și alți poloniști de seamă menționau, la un simpozion privind stadiul cercetărilor de istorie a literaturii polone, că principalele compendii de istorie literară elaborate, unele cu multe decenii în urmă, de Chrzanowski, Chmielowski, Tarnowski, Bruckner, Kleiner ori Krzyżanowski, au rămas numai parțial valabile, prin forța împrejurărilor fiind depășite pe multe planuri. Încercările mai recente ale Academiei Polone de Știință de a elabora un tratat amplu nu s-au finalizat încă în totalitate, iar primele volume au fost întâmpinate cu anume răceală.

Considerată și din acest unghi, lucrarea cercetătorului român, care ține seamă de investigațiile făcute la sursă până aproximativ în 1980, devine extrem de valoroasă. Stan Velea face o *lectură proaspătă a textelor*, debarasându-se de orice prejudecată care a funcționat ori mai funcționează, remarcându-se printr-o *viziune obiectivă, cea din exterior*, în legătură cu obiectul cercetat.

Autorul îmbrățișează o metodologie caracteristică istoricilor literari români importanți, respectiv a aceluia care împing acribia până la ultimele limite. Judecățile de valoare și le fundamentează în principal pe texte. Stan Velea nu și-a propus, și bine a făcut, să realizeze o compilație după istoriile literare apărute în Polonia, așa cum au făcut mai toți istoricii literari străini: Herman, Bersano-Begey, Obolevici ori Krejci (ultimul elogiât peste măsură de polonezi), ci vine cu puncte de vedere proprii și cu o structurare nouă a materiei. Personal, nu cunosc să fi apărut undeva o asemenea lucrare privind Renașterea, Barocul, Secolul luminilor și Romanticismul polonez, în care fenomenul literar să fi fost abordat pe coordonate atât de largi, asigurând o valoare cognitivă corespunzătoare a întregului.

În prefață, autorul explică limpede modul în care și-a propus să ilustreze procesualitatea fenomenului literar, respectiv unghiul sau mai bine-zis unghiurile din care să întreprindă demersul istorico-literar, cât și opțiunile care l-au călăuzit în alegerea unor autori. Compendiul se compune din 12 micromonografii despre: Mikołaj Rej (1505–1569), părintele literaturii polone; Jan Kochanowski (1530–1584), „poetul seninătății conviviale și al reflecției filozofice“; Szymon Szymonowicz (1558–1629), „teocritanul

bucolic ce rivalizează în rafinatele poetice cu Jan Kochanowski“; Jan Andrzej Morsztyn (1620–1693), „maestru în fioritura ludică și conceptul grațios“; Wacław Potocki (1621–1697), „rapsodul sarmatismului vechilor poloni“; Ignacy Krasicki (1735–1801), „un Voltaire al slavilor de pe Vistula“ și un La Fontaine, „prinț al poezilor“; Adam Naruszewicz (1733–1796) și Stanisław Trembecki (1739–1812), în opera cărora se „întrepătrund accentele raționaliste cu cele pastorale și hedonic intimiste“, Adam Mickiewicz (1798–1855), poet „fulminant și direct în expresia militant-patriotică“; Juliusz Słowacki (1809–1849), creator „apăsător simbolic“; Zygmunt Krasiński (1812–1859), „asaltat de viziuni profetic-nobiliare“; Cyprian Kamil Norwid (1821–1883), poet „înclinat spre abstracțiuni filozofico-istorice, dar și spre luciditatea ce va face joncțiunea cu realismul critic pozitivist“.

Practic, lucrarea semnată de Stan Velea este un demers istoric și critico-literar, în același timp, despre vârfurile literaturii poloneze din timpul Renașterii, Barocului, Iluminismului și Romantismului, cu toate articulațiile biografice, istorico-sociale, estetice, politice etc.

Regretăm, totuși, ca românii, că autorul *Paralelismelor și retrospectivelor literare* n-a amintit nimic, fie și în introducerile pertinente de la fiecare capitol, despre Miron Costin, de pildă, evocat tot mai frecvent în unele istorii ale literaturii poloneze, solid prezentat de P. P. Panaitescu în mai multe studii și volume apărute la noi. După cum, în alt plan, nu înțeleg de ce Stan Velea nu l-a menționat printre scriitorii iluminați pe Tadeu Hyżdeu (1764–1838), bunicul marelui B. P. Hasdeu, mort la Cristinești, dar care, departe de saloanele literare din Varșovia, creează o poezie originală, impunându-se mai ales prin fabulele sale (care se păstrează în manuscris la Biblioteca Academiei Române, mai recent apărute în volum), dovedindu-se cu prisosință că: „In poetis non Homero soli locus est“.

Pentru că micromonografiile respective nu pot epuiza, împreună cu introducerea pertinentă de la fiecare curent, întregul fenomen literar și cultural din epoca respectivă, s-ar fi convenit, cred, puțin dezvoltată prefața. Pentru o înțelegere mai bună a fenomenului cultural polonez, se impunea ca în capitolul consacrat Renașterii să fi fost menționată contribuția lui Nicolai Copernic la dezvoltarea științei universale, acesta și nimeni altul fiind descoperitorul teoriei heliocentrice, „cel care a oprit Soarele și a pus în mișcare Pământul“, un titan al Renașterii în știință. Se cuveneau amintite, de asemenea, unele instituții care au funcționat în această perioadă, cum ar fi Universitatea Jagiellonă, ori edificiile construite în perioada respectivă, monumente ale culturii europene și universale, cunoscut fiind că polonezii se identifică cu acestea. Grija lor după război a fost să le reconstruiască și, nu întâmplător, mă gândesc la cele din Poznań, Varșovia, Lublin, Gdańsk ș.a.

Romantismul polonez n-ar fi trebuit limitat numai la cei patru corifei ai literaturii poloneze și universale. Ar fi trebuit acordat un spațiu, fie și modest, lui Teofil Lenartowicz și Kornel Ujejski. Fără să diminuez cu nimic importanța lucrării, apreciez că tratarea lui Mickiewicz trebuia să se apropie – ca întindere în primul rând – de cea făcută lui Słowacki.

Traducerile făcute de Stan Velea sunt în cea mai mare parte foarte reușite, de aleasă ținută, tălmăcitorul găsind cele mai fericite echivalențe: „Eu sunt ca toboșarul ce-și bate darabane,/ Voi clopote mărețe, dați zvon s-audă țara“ (Mikołaj Rej) sau „În unirea-ntr-o credință / Stă poporul tot, mărimea,/ Într-un braț și o voință,/ Iată unde-i izbăvirea!“ (Zygmunt Krasiński).

Iată două exemple din numeroasele citate, cu care operează Stan Velea, care par a fi concepute direct în limba română. Spre binele lucrării, ar fi fost dacă autorul îmbogățea registrul de citate, în principal din Mickiewicz și Kochanowski, dar mai ales din Cyprian Kamil Norwid, mai puțin cunoscut la noi.

Consider că noua lucrare pe care Stan Velea o aduce în dar cititorului român, împreună cu volumul *Scriitori polonezi*, care tratează despre creatori din perioade mai noi, *Istoria literaturii polone* înseamnă un eveniment de primă mărime în cunoașterea la noi a fenomenului literar polonez; volumul a trezit de altfel mare interes și bucurie în Polonia prietenă.

III.

STAN VELEA DESPRE ROMANUL POLONEZ⁵

La sfârșitul anului 1984 a apărut și s-a epuizat grabnic din librării lucrarea prestigiosului polonist Stan Velea, *Romanul polonez*⁶, operă monografică de înaltă ținută, printre puținele de această factură apărute în lume, inclusiv în Polonia.

„Ne-am oprit asupra romanului – subliniază autorul în prefața pertinentă privind evoluția acestui gen în perioada postbelică –, deoarece în deceniile din urmă a înregistrat și în Polonia modificări pe drept cuvânt spectaculoase ca metodologie de elaborare și problematică. Imaginea de ansamblu pe care încercăm a o sugera, prima de acest fel, reprezintă nu numai o posibilă schiță cu trimiteri panoramice a dezvoltării romanului polonez de-a lungul a treizeci de ani de la Eliberare. Absența lucrărilor anterioare în Polonia sau în alte țări, care să perspectiveze unitar, valoric și generalizant întreaga fenomenologie a speciei, ne-a lipsit de modelul referențial cu orientative, indiscutabil folositoare, prin comparații, iradiieri metodologice“ (p. 14).

În ciuda acestor lipsuri, cercetătorul român își ordonează demersul după coordonatele majore de dezvoltare a acestui gen, într-o structură unitară, pe compartimente ilustrativ analitice, surprinzând toate articulațiile lor, marcând astfel *dimensiunea europeană* a romanului polonez. În fiecare din cele trei secțiuni principale ale lucrării: *Tradiție și modernitate în romanul polonez contemporan*; *Romanul țărănesc*; *Romanul istoric*, cercetătorul român prezintă la obiect fundalul istoric, social și cultural pe care s-au dezvoltat scrierile analizate, respectiv mutațiile înregistrate de roman în plan universal.

Monografia își propune și reușește să prezinte cititorului român drumul parcurs de romanul polonez timp de trei decenii (1944–1974) în care distinge corect două etape principale: 1945–1955 și 1956–1974.

În prima etapă avem de-a face cu opere narative care continuă epica tradițională poloneză, cele mai de seamă fiind concis prezentate în capitolele *Realități interbelice*, *Ipostaze ale războiului*, *Entuziasmul și dificultățile reconstrucției*, *Pe urmele tradiției*, *Începuturi trudnice și romane istorice de structură tradițională*. Istoricul literar Stan Velea evidențiază cum în această primă etapă, ce coincide cu realismul socialist, au apărut în Polonia romane de moravuri, psihologice, autobiografice, epistolare etc., care au sfârșit cu „romanul de producție“.

„*Dezghetul*“ în literatura poloneză are loc după 1956, când se renunță la o poetică schematică, inspirată din afară, trecându-se la „răsturnări primenitoare“.

„Deși mereu ascendente, încercările de înnoire sunt încă dominate categoric de vechile precepte ale poeziei realiste, înăuntrul cărora se vor produce modificări corespunzătoare. Temele esențiale – realitățile interbelice, războiul și construcția socialistă – vor fi reexamineate din perspective întregitoare, fără opreliști conjuncturale, continuând mijloacele mai vechilor metodologii de elaborare (*Columbii contingent '20* de Roman Bratny, *Peripețiile unui om care gândește* de Maria Dąbrowska sau *Slavă și glorie* de Jarosław Iwaszkiewicz); problematica intelectualului creator de valori artistice capătă amplitudini filozofice (*Aventuri în culori* de Bogdan Czeszko ori *Merge sărind pe munți* de Jerzy Andrzejewski). Imaginea de ansamblu a romanului polonez contemporan se completează prin narațiunile de aventuri pentru tineret, cele de *science-fiction* și cele polițiste; în primul rând însă, și reprezentativ, prin romanele țărănești și istorice care dau măsura speciei“. Stan Velea conchide cu justete că „experiențele poloneze, într-o direcție inovatoare sau alta, demonstrează că atunci când s-a păstrat echilibrul între cele trei straturi informaționale – romanesc, auctorial și teoretico-literar – s-au scris opere viabile, preeminența unuia, oricare dintre ele, conducând la eșecuri“ (p. 245–246).

Prin eforturile generoase ale unor traducători competenți și ale editorilor noastre, cititorul român a putut cunoaște evoluția romanului

polonez postbelic în ascendența lui spre *roman-recherche*, abordând o problematică largă, cu preponderență însă legată de trăirile crâncene prin care a trecut întreaga națiune poloneză în timpul celui de al doilea război mondial, în anii așa-zisei construcții socialiste sau pe alte teme. Amintim câteva dintre cele mai importante, apărute de-a lungul anilor: *Cenușă și diamant* de Jerzy Andrzejewski, *Realitatea* de Jerzy Putrament, *Amintire din celuloza* de Igor Newerly, *Pe drumul cuiburilor de vulturi și Dacă m-ai iubi* de Danuta Bieńkowska, *Slavă și glorie* de Jarosław Iwaszkiewicz, *Columbii contingent '20* de Roman Bratny, *Fuga spre sud* de Sławomir Mrozek, *Dysneyland* de Stanisław Dygat, *Scoica* de Ernest Bryll, *Valiza cu milioane și Moartea bijutierului* de Jerzy Edigey, *Jurnal de vacanță* de Kazimierz Korkozowicz, *Dansul eretelui* de Julian Kawalec, *Chipul dragostei* de Jerzy Broszkiewicz etc., etc.

Era bine, credem, dacă în bibliografia cronologică (p. 256–284), pe cele trei secțiuni: generală, roman țăranesc și istoric, autorul preciza, fie și printr-un semn numai, care din creațiile menționate au fost transpuse în românește, putând face această precizare și la indicele de autori și opere.

Din analiza minuțioasă a romanelor scrise timp de treizeci de ani, cât și din cercetarea a numeroase materiale de referință și critice, Stan Velea ajunge la judecăți generalizatoare pertinente. Multe din concluziile sale converg cu aprecierile criticii de specialitate poloneze, cu toate că viziunea exegetului român – *din afară* – are o mare doză de obiectivizare, care poate trezi interesul confrăților polonezi.

„Scriitorii polonezi au răsfrânt cu acuitate momentele suitoare, oricât de trudnice, ale istoriei contemporane, cuprinzând în cărțile lor pluridirecționale etc., de fiecare dată, se înțelege, problematizând conflictele în registrele moral, politic, social și istoriosofic“ (p. 34).

Pentru a asigura o înțelegere mai bună, mai ales a particularităților și tehnicilor de atelier la unii romancieri, Stan Velea face paralele interesante cu unii creatori români : Marin Preda, D. R. Popescu, Fănuș Neagu etc. La asemenea apropieri de poetică se putea apela mai pe larg și nuanțat.

Autor al unor lucrări de largă respirație privind istoria literaturii poloneze: *Reymont, Scriitori polonezi, Paralelisme și retrospective literare, Istoria literaturii polone* (manuscris), având o viziune coerentă asupra întregii istorii literare poloneze, Stan Velea prezintă articulațiile romanului polonez în strânsă interdependență cu tradiția literară a acestei culturi. Convingătoare este concluzia desprinsă de autor privind romanul polonez în faza actuală, inclusiv pe parcursul deceniului netratat: 1975–1984: „Îmbogățirea și modificarea invarianțelor tradiționale, apropierea treptată a poeticilor moderne învederează transformările formale și de substanță ale speciei pentru a răspunde cerințelor tot mai sofisticate ale omului contemporan, complexat de dominația valorilor tehnice, și, concomitent,

sugerează expresia contribuției poloneze în contextul universal al romanului de după război“.

De remarcat că această teză dâmbovițeană a fost confirmată, recent, la un simpozion care a avut loc la Varșovia privind literatura polonă în perioada postbelică.

IV.

STAN VELEA ȘI SIENKIEWICZ⁷

În România, opera marelui romancier polonez, Henryk Sienkiewicz (1846–1916), s-a bucurat de o audiență și de-o receptare dintre cele mai favorabile. Elocvente în această direcție sunt cele peste 80 de ediții difuzate în România în decurs de peste opt decenii, plus câteva prelucrări realizate de-a lungul anilor. Laureatul Premiului Nobel din 1905 a intrat în conștiința românilor nu numai drept unul dintre cei mai mari romancieri de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul veacului nostru, ci și ca un exemplu de artist patriot. Despre autorul *Cavalerilor teutoni*, Nicolae Iorga scria în 1924: „A spune despre dânsul că a fost un mare romancier, un mare psiholog, un mare scriitor ar fi prea puțin... Sienkiewicz a fost însă, și în cel de pe urmă rând al său, altceva, mai mare decât forma literară care i-a cucerit gloria. El a fost însuși sufletul polon...”

Românii care au luptat secole de-a rândul pentru neatârnare și o viață demnă au înțeles toate articulațiile creației sienkiewiczziene, iar mesajul ideilor sale a fost subliniat de Sienkiewicz însuși cu prilejul decernării Premiului Nobel: „Această cinste atât de prestigioasă pentru oricare scriitor devine cu atât mai de preț pentru un fiu al Poloniei [...] S-a spus că Polonia a murit și iată una din miile de dovezi că trăiește. A fost declarată inaptă de a gândi și lucra, și iată dovada că este activă [...] A fost declarată înfrântă, și iată o nouă dovadă că știe să biruie...”

Cui nu-i vor răsări în minte cuvintele lui Galileo Galilei: «E pur si muove!», dacă în fața lumii întregi este recunoscută forța muncii ei și una din lucrări este încoronată.

Așadar, pentru această distincție acordată nu persoanei mele, întrucât glia polonă e roditoare și nu lipsesc scriitorii care să mă întreaacă, ci muncii polone și puterii creatoare polone vă transmit, ca polonez, celor mai aleși reprezentanți ai gândirii și sentimentelor nobilului dumneavoastră popor, mulțumirile mele cele mai sincere și adânci“.

Inițiativa Editurii Univers de a publica ediția Sienkiewicz⁸ sub îngrijirea eminentului polonist Stan Velea constituie un act de cultură demn de toată lauda, îndeosebi în contextul similitudinilor existente între istoria

poporului român și a celui polonez, între literatura română și poloneză (ne gândim aici la Sienkiewicz și Sadoveanu), întreprindere aproape fără egal în lume.

Înțelegem că selecția exegetului român, care pleacă de la marea ediție poloneză, realizată în 56 de volume, a regretatului istoric literar prof. dr. Julian Krzyżanowski, își propune să ilustreze selectiv „toate compartimentele perene” ale marelui clasic polon, urmând ca, în afara volumului de nuvele la care ne referim, sumarul exigent al ediției să cuprindă cele mai bune transpuneri în românește ale volumelor: *Prin foc și sabie*, *Potopul*, *Pan Wołodyjowski*, *Aniela*, *Familia Połaniecki*, *Quo vadis?*, *Cavalerii teutoni*, *Prin pustiu și junglă*, *Correspondență* etc.

Un travaliu deosebit a trebuit să depună Stan Velea pentru a selecta din traduceri existente cele mai adecvate transpuneri, care să exprime în grai românesc spiritul sienkiewiczian, sperând să întâlnim pe parcursul aparițiilor și tălmăciri noi. Se știe că o pleiadă întreagă de scriitori și traducători români, fermecați de pana romancierului polonez, au încercat să transpună în limba română scrierile lui Sienkiewicz, mai mult sau mai puțin reușit. Printre traducătorii de seamă îi amintim pe Sofia și Iosif Nădejde, Cezar Petrescu, H. Lecca, Ștefan Berechet, Olga Zaicik, Dan Telemac, Stan Velea etc. Selecția în sine impune o mare rigoare de estetic și istoric literar pe care autorul ediției o poate duce cu siguranță la capăt.

Textele din volumul de referință (*Două căi*, *Bătrânul slujitor*, *Hania*, *Janko muzicantul*, *Organistul din Ponikla*, *Bartek învingătorul*, *A treia*, *Pentru pâine*, *Paznicul farului*, *În țara aurului*, *Orso și Sachem*) sunt reprezentative pentru o perioadă de vârf din istoria nuvelisticii poloneze de orientare pozitivistă, care a dat Poloniei și lumii întregi prozatori de talia lui Bolesław Prus, Maria Konopnicka, Eliza Orzeszkowa ș.a. Istoricii literari polonezi îl situează însă pe Sienkiewicz pe un loc de frunte și în abordarea genului scurt, „datorită bogăției și diversității fenomenelor care i-au stârnit imaginația, cât și a nivelului de realizare ca artă, respectiv a formulei în care tradiția se împletește cu inovația”. „Prozatorul va evolua ulterior – arată aceștia – de la construcțiile disonante, în direcția echilibrării și armonizării efectelor, arătând o grijă deosebită pentru limpezimea ornamentației veșmântului stilistic, străduindu-se în același timp să realizeze o structură unitară a întâmplărilor și un final cât mai sugestiv. Creații precum *Paznicul farului*, *Sachem* sau *Janko muzicantul* constituie în proza vremii cele mai izbutite exemple de compoziții clasice în perimetrul nuvelei poloneze”.

Influența atotputernică a romantismului polonez o resimțim mai mult decât în toate textele pozitivistice în *Paznicul farului*, nu numai prin compasiunea exprimată de autor față de martirii Poloniei înrobite, ci și prin acel final tragic pentru Skawiński, care subjugat de lectura poemului *Pan Tadeusz*, de acele file de referință pentru numeroase generații de

polonezi, uită să aprindă farul, atrăgându-și concedierea de pe insulă. Iată cât de simplu și mișcător e finalul povestirii: „Bietul om își pierduse serviciul. În fața lui se deschideau drumurile unei noi pribegii; vântul smulsesese iarăși această frunză, ca să o arunce pe uscat și pe ape și să-și bată joc de ea în voie. De aceea bătrânul, în aceste zile, îmbătrânise și mai mult și se gârbovise cu totul, numai ochii îi străluceau. Pe noul drum al vieții lui ducea la piept cartea pe care o pipăia cu mâna, ca și cum s-ar fi temut să nu rămână și fără ea...”

Din culegere nu lipsește unul din cele mai răscolitoare texte care abordează tematica socială, scris cu „sânge și fiere”, cum spunea compatriotul său, Bolesław Prus, *Schițe în cărbune*, care a trezit imediat după publicare un puternic și contradictoriu ecou. Justificată ni se pare paralela care s-a făcut ulterior între *Schițe în cărbune* și *Puterea întunericului* de L. N. Tolstoi, după cum deplin întemeiată ni se pare afirmația că odată cu publicarea acestei povestiri a fost deschisă calea spre naturalism în literatura polonă.

Nuvela *Janko muzicantul*, care a avut un larg răsunet în țara noastră, transpusă în românește, încă din 1901, de Al. Brătescu-Voinești, dovedește marele rafinament artistic al naratorului, ca și celelalte bijuterii: *Bătrânul slujitor* ori *Pentru pâine*. Sienkiewicz ne demonstrează aici marea sa disponibilitate de povestitor, numeroase valențe ale talentului său neobișnuit, care, citându-l iarăși pe Iorga, „vorbind umanității, Sienkiewicz a rămas omul nației sale”.

Prefața pertinentă, semnată de Stan Velea, împreună cu notele și comentariile la volum sunt de un real folos pentru o înțelegere mai bună a fenomenului Sienkiewicz în cultura universală.

V.

STAN VELEA DESPRE MAREA LITERATURĂ POLONĂ ȘI DESPRE INTERFERENȚELE LITERARE ROMÂNNO-POLONE DE-A LUNGUL SECOLELOR⁹

După cum am subliniat în nenumărate rânduri în publicistica românească, de departe, istoricul literar, comparatistul și traducătorul Stan Velea se remarcă drept unul dintre cei mai de seamă poloniști români. Autor a numeroase volume de istorie literară, cu siguranță singurul din afara granițelor Poloniei, care a elaborat până în prezent, în trei volume, cea mai amplă panoramă a istoriei literare aparținând acestei culturi, publicată în România în perioada 1986–1995.

Ca cercetător la prestigiosul Institut de Istorie și Teorie Literară „George Călinescu“, din 1957, autorul *Paralelismelor și retrospectivelor literare* sau al *Interferențelor literare româno-polone*, ca să mai citez două lucrări de referință ale sale, Stan Velea, încă din tinerețe, nu s-a inhibat în fața unei mari literaturi și a abordat-o cu mare curaj și cu toată deschiderea, folosind, în mare, aceleași metode ca și marii săi mentori: I. C. Chițimia și autorul monumentalei *Istoriei a literaturii române*, al cărui nume Institutul la care lucra îl purta. Din păcate, azi nici nu știu dacă i-l mai poartă.

De la debutul cu monografia despre laureatul Premiului Nobel din 1924, *Władysław Reymont*, scrisă ca o paralelă la ceea ce se întâmpla în literatura română după primul război mondial, practic cu scrierile lui Liviu Rebreanu și Pavel Dan, terminând cu ultima sa contribuție *Literatura polonă în România – receptarea unei mari literaturi*¹⁰, Stan Velea realizează analize dintre cele mai pertinente asupra marilor perioade ale literaturii polone de la Renaștere, Baroc, Iluminism și Romantism până la zi. Constatând, la debutul său, ca cercetător, neajunsurile existente în transpunerile în limba română a acestei mari literaturi până în anii '60, Stan Velea transpune cu mare har multe din lucrările de referință ale literaturii polone, în principal din domeniul prozei și dramaturgiei. Traducerile sale din Sienkiewicz, Reymont, Prus, Iwaszkiewicz, Krasiński etc. sunt remarcabile, datorită cunoașterii nu numai a limbii din care a transpus, dar și a realităților istorice și militare în care acțiunile romanelor traduse se petrecea.

Recent, la „cartea unei vieți și a unei mari iubiri niciodată dezmințite“, Stan Velea adaugă gândurile pe care le răspândise prin periodice și prin scrierile sale cu privire la receptarea literaturii polone în limba lui Eminescu, Sadoveanu, Rebreanu sau Sorescu. Nimeni nu o putea face cu o profunzime mai mare decât distinsul exeget. Folosește și de această dată metoda prezentării sintetice a literaturii polone pe mari perioade, urmate de receptările separate ale celor mai reprezentativi creatori. În acest context aș menționa că puțini istorici literari polonezi sau împătimiți cititori din această țară cunosc ce receptare largă au avut în România unii creatori de seamă ai acestei literaturi, precum Sienkiewicz, Mickiewicz, Reymont, Różewicz, Szymborska sau, mai recent, Karol Wojtyła, cu toate scrierile sale. Nu lipesc nici analizele de substanță cu privire la diverși creatori, idei sau opere, prezentate în context istoric și comparatist. Este exact ceea ce un mare istoric literar polonez, reprezentant de seamă al școlii de la Varșovia, Julian Krzyżanowki, sau un contemporan al său, Kazimierz Wyka, o cerea a fi indispensabil prin anii '50 sau '60. Prin demersul său care se înalță cutezant pe verticalitatea istoriei, Stan Velea exemplifică, de data aceasta pe eșantioane foarte largi, ceea ce încerca încă de la primul său studiu, atunci când îl analiza pe Reymont în contextul literaturii române

a vremurilor sale, demonstrând *volens-nolens* că în ansamblul ei literatura română s-a înscris dintotdeauna în circuit european. Nu întotdeauna însă șansele le-au surâs creatorilor români, așa cum a demonstrat-o deja eminentul critic literar, Laurențiu Ulici.

De la medievalitatea timpurie până în zilele noastre, fiecare pisc al literaturii polone este văzut și în veșmântul lui românesc, cu toate trimiterile științifice de rigoare. Nici o altă literatură străină nu dispune de un asemenea instrument în scrierile românești. Cu siguranță nu greșesc, dacă îndrăznesc să afirm că nici pe alte spații culturale nu există un asemenea instrument.

Fără a știrbi cu nimic din valoarea ei incontestabilă, îndrăznesc să subliniez totuși că această introducere temeinică a creației literare polone în România a fost posibilă datorită unei adevărate *școli polonistice* care s-a format în anii '50 și '60 la universitățile din București, Cracovia și Varșovia, sub îndrumarea unor dascăli de înalt rang: I. C. Chițimia, Pigoń, Libera, Jakubowski, Ziólkiewski etc. Deschiderea românească spre universalitate, manifestată din plin prin anii '70, a fost cea care a creat *premisele propice* pentru răspândirea acestei literaturi în tiraje de până la 150 000 de exemplare, dacă ne gândim la titlurile care apăreau în „Biblioteca pentru toți“. Fostul președinte al Uniunii Scriitorilor de atunci, Zaharia Stancu, mă ruga în acei ani să îi spun omologului său polonez, Jarosław Iwaszkiewicz, că tăiem codrii României să îl publicăm pe Sienkiewicz și nu numai. Cerea, și avea motive, un tratament reciproc. Reciprocitatea însă o putea face, cu toată deschiderea, dăruirea și talentul ei, numai Danuta Bienkowska. Polonia nu a reușit nici până azi să pregătească o veritabilă *școală de româniști*. Numai prin participări la simpozioane și vizite de studii sau de lansări nu poate fi pregătită echipa care să are un ogor destul de întins, pe alocuri chiar arid și greu accesibil, dar de mare frumusețe.

Fără să fac parte din grupul de „cercetători zeloși“, cunoscând însă nemijlocit cum s-a defrișat terenul pentru ca literatura polonă să pătrundă larg în sol românesc și în conștiința românească, pentru că acest fenomen s-a petrecut la noi, menționez rolul important pe care l-au jucat timp de mai bine de două decenii, din anii '70 până prin anii '90, presa literară și radioul în România. Acestea s-au constituit în proverbiala *picătură chinezească*. Prestigioasele publicații din acei ani, precum „România literară“, „Lucefărul“, „Viața Românească“, „Contemporanul“, „Flacăra“, „Steaua“, „Tribuna“, „Familia“, „Orizonturi“, „Ramuri“, „Argeșul“, „Tomis“, „Ateneu“, „Convorbiri literare“, „Cronica“, „Echinoc“, „Amfiteatru“, „Almanahurile Uniunii Scriitorilor“, ca să enumăr numai pe acelea la care colaboram intens, au publicat imens din, și despre literatura poloneză. Și radioul a făcut-o pe măsură. Acestea se făceau pe postul național Radio-România pentru multe milioane de ascultători, nu

pe o stație de emisie oarecare. Colaborarea directă, instituită în acei ani între instituțiile respective din România și Polonia, facilita acest demers. Îmi amintesc, cum datorită bunelor relații dintre „Steaua“ din Cluj și revista „Poezja“ din Varșovia i-am determinat pe Aurel Rău și pe poetul Bogdan Drozdowski să publice în 1977 numere consacrate literaturii polone, respectiv literaturii române. Au fost, de altfel, printre puținele numere „monografice“ ale celor două publicații. Pentru că printre piscurile culturii polone care nu și-a găsit loc în volumul de referință al scriitorului Stan Velea se enumeră Stanisław Wyspiański, revista „Steaua“ a publicat în acel an un modest studiu pe care l-am semnat și care ulterior a apărut în volumul publicat de Editura Meridiane.

La fel, chiar înainte de a fi publicat în volum, în 1991, „Lucefărul“ a găzduit în paginile sale aproape întreg anul 1990, în serial, *Împăratul* de R. Kapuścinski. Cazuri similare s-au petrecut în presă, în această a patra putere, în anii precedenți. Radioul, în perioada amintită, a pus în undă zeci de scenarii sau adaptări radiofonice ale unor creatori de seamă polonezi, autori care fac parte și ei din literatura polonă, demersuri care s-ar fi cuvenit amintite.

Nu poate fi trecut cu vederea faptul, de pildă, că piesa de teatru *În fața magazinului bijutierului*, semnată de Karol Wojtyła, fostul Suveran Pontif, a fost transmisă de postul național de radio de mai bine de zece ori în decursul ultimilor ani. E vorba totuși de milioane de ascultători și nu de câteva sute, câți mai citesc acum o plachetă de versuri.

În general, despre receptarea dramaturgiei poloneze în România se cuvenea să avem un substanțial capitol. Știu cât de mult am insistat pe la jumătatea anilor '70 pe lângă regizorul și directorul de teatru la Varșovia, Adam Hanuszkiewicz, să vină la București cu spectacolul *Nunta* după Stanisław Wyspiański, în regia sa. La fel pe lângă alte nume mari: Szajna și Warmiński. Presa a consemnat cu mare interes prezențele respective în România. Nu le-am întâlnit în această carte de referință de largă cuprindere, care nu știu dacă va mai cuteza cineva să facă efortul pe care l-a făcut acest eminent cercetător de o acribie rar întâlnită.

Aș mai adăuga că *Școala polonistică românească*, pe care cu strălucire o reprezintă istoricul literar, traducătorul și comparatistul Stan Velea, a făcut posibilă transpunerea în perioada la care mă refeream o seamă de opere de mare valoare științifică din domeniul sociologiei, istoriei, esteticii, istoriei artei etc. Ca să amintesc numai de *Introducerea în sociologie* a academicianului Jan Szczepański din care s-au pregătit cel puțin două generații de studenți, *Cum și-au creat grecii arta* de Kazimierz Michałowski, din operele de referință ale lui Tatarkiewicz, Białostocki etc., etc.

Pentru cine ar avea ochi să vadă și minte să înțeleagă, iar aceștia n-ar trebui să fie numai concetățenii noștri, mai ales acum când vorbim

atâta de integrarea europeană, Stan Velea vine cu argumente de mare finețe, că românii se află în acest spațiu cultural de multă vreme, cu „temele făcute“, am făcut această formulare, pentru a folosi o butadă pe care o văd intrată, prin repetiție, în limbajul de lemn. Ca în toate scrierile sale, Stan Velea demonstrează și de această dată că literatura polonă a fost și este un domeniu de vârf al culturii polone, dovadă și cei patru nobliști, care au avut în coastă mult mai mulți scriitori de seamă, domeniu care a fost un spațiu stimulativ pentru români, de la Kochanowski, deci de la Dosoftei și până la Wojtyła sau Różewicz, dar și la o inteferență propice cu cel românesc. Aici l-aș parafraza pe Iorga, spunând că lumina pe care am luat-o din Polonia am folosit-o luminându-ne și transmițând-o și altora.

VI.

UN VALOROS COMPENDIU PENTRU O MAI BUNĂ CUNOAȘTERE ȘI ÎNȚELEGERE A LITERATURII POLONE¹¹

Ca de obicei, în tot ceea ce a întreprins și întreprinde fără preget exegetul și comparatistul Stan Velea a fost explicit și concis. Aș spune tot mai concis, tentat fiind în același timp de a ajunge la esențe nebănuite și generalizatoare totodată. Aceasta se constată cu prisosință, în cazul noului său volum de exegeză istorico-literară din spațiul polonez, abia apărut la Editura Pegasus Press din București. Se simte, în noul compendiu, intitulat *Siluate literare din Țara Vistulei*¹², că autorul stăpânește această materie până la cele mai mici amănunte, că noul demers are în spate decenii de cercetare asiduă, făcută cu mare dăruire și acribie, din care aș aminti: *Scriitori polonezi, Paralelisme și retrospective literare, Romanul polonez contemporan, Istoria literaturii polone* (în trei volume, peste 1 500 de pagini), *Universalisti și comparatiști români contemporani, Plămada cărților, Literatura polonă în România*, studii monografice despre Reymont, Mickiewicz, Sienkiewicz, traduceri și prefețe din, și despre marii scriitori polonezi, clasici și contemporani.

Nu voi pregeta să spun că în spațiul european literatura polonă nu are un exeget mai dăruit și mai competent. Metoda lui B. Croce, care îl călăuzește încă din tinerețe pe fostul cercetător de la Institutul de Istorie și Teorie Literară „George Călinescu“, pentru a înțelege și aborda apoi o materie extrem de complexă și bogată prin conținut, autori în căutare continuă de forme novatoare, s-a dovedit întotdeauna benefică, cu atât mai mult în compendiuul nou la care ne referim. Aici, autorul oferă din plin ceea ce și-a dorit în fapt: „o imagine premeditat globală a fenomenului de creație literară din Polonia de la origini până în prezent“. De la început

trebuie să subliniez că tocmai erudiția demnă de invidiat a autorului face posibilă performanța de a concentra, în mai puțin de cinci sute de pagini de mare densitate și profunzime, nume mari și opere de factură europeană, încât cititorul român, dornic să aibă o imagine de ansamblu asupra fenomenului literar polonez, și-o poate face de-acum cu mare ușurință și la obiect.

Ca și în marea *Istorie a literaturii polone*, Stan Velea își structurează demersul prin prezentarea autorilor de vârf în contextul marilor epoci: Renaștere, Baroc, Iluminism, Romantism, Realism critic, Naturalism, Tânăra Polonie (sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea), perioada interbelică și contemporaneitate. Eseurile sale despre fiecare „epocă” prezentată, în context universal și polonez, explică cum „se consumă” în spațiul vistulan fenomenul literar, excelente fiind acestea în definirea momentelor istorice și spirituale prin care Polonia a trecut în momentele respective. Păcat că autorul nu a punctat în spațiul amintit și celelalte împliniri culturale poloneze din domeniul științei, arhitecturii, artelor plastice, arhitecturii, muzicii etc.; abordarea sau prezentarea aceasta, cred, nu numai că ar fi rotunjit, dar ar fi *explicitat* sau demonstrat și mai convingător manifestarea fenomenului descris de autor cu mare vervă și înțelegere. Momentele istorice sunt corect jalonate, încât reprezentanții de frunte ai literelor poloneze capătă aureola pe care și-au dobândit-o în conștiința poporului polonez, ca expresie a manifestării estetice, deseori novatoare, dar și de luptă dusă pentru cucerirea neatârnării, respectiv de exprimare liberă, neîngrădită a aspirațiilor naționale.

Comparatistul Stan Velea face și trimiteri spre literatura română, atunci când *siluetele* vistulane își găsesc și rezonanțe demne de înțelegere, aflându-se, așadar, în consonanță cu solul nostru literar: comparația părintelui literaturii polone, Mikołaj Rej, cu Ion Creangă, a Mariei Dąbrowska cu Sadoveanu și Creangă, inspirația lui Dosoftei din Kochanowski, paralelele dintre Arghezi cu Staff sau cele dintre Eugen Ionescu cu Witkiewicz, Gombrowicz sau Mrozek, sunt doar câteva repere menite să asigure o mai bună înțelegere a autorului tratat, dar și o raportare reciprocă, pertinentă, la valori. În acest context, merită subliniat că Stan Velea este primul cercetător român care a întreprins cel mai amplu studiu comparatist între Reymont și Rebreanu, cel care deseori a punctat similitudinile de abordare în romanele istorice ale lui Sienkiewicz și Sadoveanu etc.

Cei care se apleacă asupra istoriei literaturii ca fenomen, cei îndrăgiți de literatura universală, de la elevi la profesori universitari și cercetători ai domeniului, terminând cu poloniștii și membrii comunităților de poloni din România, aceștia, și nu numai ei, au la început de mileniu un compendiu care n-a existat niciodată în țara noastră, și nici în cele din jur. S-ar cuveni, așa cum îi îndeamnă și autorul cu privirea sa încrezătoare și

scrutătoare în același timp, de pe coperta a patra a acestui volum de referință, să se aplece întru cunoașterea și înțelegerea fenomenului literar lehit, spunându-le: „Cititorule, învinge-ți nepăsarea, apropie-te cu gând curat de eresurile legendarului Gopło, prinde-te în hora muzelor și osteneala îți va fi răsplătită cu priință de harurile poporului de pe acest meleag sfințit de Precesta Fecioară. Deschide-ți inima simțitoare, ascultându-i voroava înțeleaptă și cântecul din slovele de foc, încrede-te în el și fă-ți-l frate de cruce, fârtat de nădejde nu numai la ceas de cumpănă“. Ce frumos și drept spus de un propagator nepereche al valorilor literare poloneze în România, de scriitorul Stan Velea.

NOTE

- 1 Cf. Nicolae Mareș, *Stan Velea – 70*, „Ecart“, nr. 226, 8 mai 2003–2004; *ibidem*, *Un valoros compendiu pentru o mai bună cunoaștere și înțelegere a fenomenului literar polonez de-a lungul secolelor*, „Crai nou“, 11 septembrie 2004.
- 2 Ion Constantin Chițimia, *Literackie studia i szkice rumunistyczno-polonistyczne*, pod redakcją Henryka Misturskiego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1983.
- 3 Stan Velea, *Istoria literaturii polone. Renaștere, Baroc, Secolul luminilor, Romantism*, Editura Univers, 1986.
- 4 Cf. Nicolae Mareș, *Un prețios compendiu de literatură polonă*; idem, *Tadeusz Hyżdeu, poeta polskiego Oświecenia* (Tadeu Hajdeu, poet al Iluminismului polonez), „Przegląd humanistyczny“, Varșovia, 1971.
- 5 Idem, *Romanul polonez*, „România literară“, 21 din 12 martie 1985.
- 6 Stan Velea, *Ipostaze europene ale romanului contemporan. Romanul polonez*, Editura Univers, 1984.
- 7 Cf. Nicolae Mareș, *Debutul ediției Sienkiewicz*, „România literară“, București, XX, nr. (44), 29 oct. 1987.
- 8 H. Sienkiewicz, *Paznicul farului*. Nuvele, povestiri și schițe. Ediție îngrijită, prefață, note și comentarii de Stan Velea. Traduceri de Cezar Petrescu, T. Holban, Stan Velea, Editura Univers, 1987.
- 9 Cf. Nicolae Mareș, *Despre o mare literatură și despre interferențele literare româno-polone de-a lungul secolelor*, „Ecart“, nr. 3, 2001.
- 10 Stan Velea, *Literatura polonă în România – receptarea unei mari literaturi*, Editura Saeculum I.O., București, 2001.
- 11 Cf. Nicolae Mareș, *Confluente româno-polone*, „Ecart 290“, 12 august 2004.
- 12 Stan Velea, *Siluate literare din Țara Vistulei*, Editura Pegasus Press, București, 2004.

SUMMARY

The material is dedicated to the literary historian and translator Stan Velea, who stands out as one of the most accomplished specialists in Polish literature. Author of numerous studies in literary history, he is the only non-Polish resident to have written, in three volumes, the amplest panorama of the history of Polish literature, which was published in Romania between 1986–1995.

As researcher since 1957 with the prestigious “George Calinescu” Institute for Literary History and Theory, the author of *Literary Parallelisms and Retrospectives* and *Polish-Romanian Literary Interferences* wrote about Polish literature and translated valuable works, demonstrating great courage and openmindedness.

From his debut with the monograph on the 1924 Nobel Prize winner Władisław Reymont to his last contribution, entitled *Polish Literature in Romania – the Reception of a Great Literature*, Stan Velea authored pertinent analyses of the great periods in Polish literature from Renaissance, Baroque, Enlightenment, Romanticism to this day.

His translations from Sienkiewicz, Reymont, Prus, Iwaszkiewicz, Krasiński etc. are remarkable due to his command of the language, but also to his knowledge of the historical and military contexts in which the plots of the novels he translated took place.

Pagini de istorie bisericească

BISERICA DIN LUJENI – UN REPER ÎN ARHITECTURA ECLEZIASTICĂ A MOLDOVEI SECOLULUI AL XV-LEA

Vasile M. Demciuc

Suceava

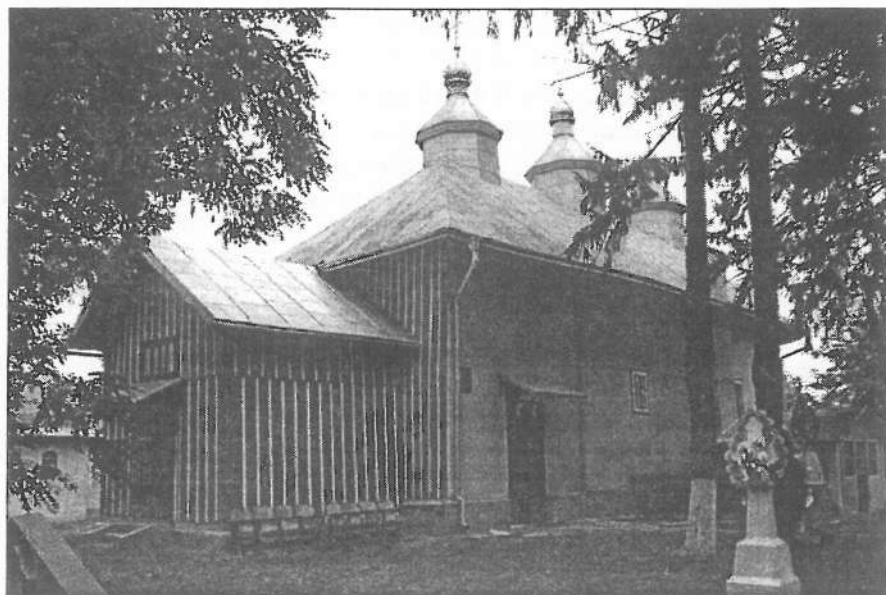
Situată în zona de contact a celor două mari curente culturale ale Europei acelei epoci, în arhitectura Moldovei se regăsesc numeroase elemente alogene aparținând atât fondului artistic sud-est european predominant de influențe bizantine, cât și a celui de factură gotică preluat din centrul și nord-estul Europei, în special din Polonia și din Transilvania. Fenomenul arhitectural moldovenesc poate fi apreciat ca rezultat al unui amplu și complex proces de elaborare creativă, dezvoltat cu începere din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, pentru ca apoi peste un veac să atingă momentul de apogeu.

Domnia și Biserica au stimulat energiile și au organizat desfășurarea în continuare, dar pe o scară mult mai largă, a procesului de elaborare artistică început încă din ultimii ani ai veacului al XIV-lea.

Într-o recenzie publicată în 1937¹, arhitectul N. Ghica-Budești afirma referindu-se la stabilirea originilor arhitecturii moldovenești următoarele: „nu cunoaștem monumentele zidite în veacul al XIV-lea, dinainte de Ștefan cel Mare, pentru că ele au dispărut și nu putem ști cum s-a format tipul de biserică moldovenească cu planul de treflă și cu bolțile ei specifice”². Această afirmație era explicabilă pentru perioada de început a arhitecturii ecleziastice din Moldova, când erau analizate și prezentate în lucrările de specialitate doar trei monumente păstrate întregi: biserica Sf. Nicolae din Rădăuți, biserica Sf. Treime din Siret, ambele ctitorii voievodale din secolul al XIV-lea³, cărora li se adaugă biserica boierească din Lujeni, de la mijlocul secolului următor⁴.

Astfel, înțelegem și concepția lui G. Balș⁵ care afirma că arhitectura moldovenească din deceniile de domnie ale lui Ștefan cel Mare, reprezenta o elaborare originală, rod al unei generații de excepție înzestrată cu o capacitate de creație neobișnuită, bine cunoscătoare a artei și științei de a construi, dar fără nici o legătură în acest domeniu cu tradiția și experiența epocilor precedente, atunci puțin cunoscute.

Folosind experiența acumulată și priceperea meșterilor locali, dar făcând câteodată și apel la unii meșteri străini, Moldova a realizat în secolele al XIV-lea și al XV-lea multe și totodată deosebit de reprezentative monumente de arhitectură ecleziastică, în a căror compoziție globală specificul local se afirmă cu atâta vigoare, încât formele stilistice care le caracterizează nu își găsesc analogii în arta nici unei alte țări.

Biserica din Lujeni, regiunea Cernăuți, Ucraina (fotografie din 2005).

Este meritul incontestabil, care nu poate fi subliniat deocamdată îndeajuns, al cercetărilor arheologice medievale desfășurate în teritoriul est-carpatic⁶, efectuate în ultimele decenii ale secolului trecut, cercetări care au furnizat unele aspecte necunoscute până atunci, privind evoluția arhitecturii ecleziastice din nordul Moldovei. Aceste cercetări, la care se adaugă și cercetările de arhitectură efectuate în aceeași perioadă⁷, au evidențiat disponibilitatea arhitecturii moldovenești de a prelua încă dintr-o fază incipientă elemente valoroase din repertoriul stilistic al altor popoare din zone geografice diferite, demonstrând o mare mobilitate prin puterea de absorbție și, apoi, o capacitate remarcabilă de selecție și adaptare.

Toate aceste cercetări au scos la iveală nu mai puțin de nouă construcții de cult de zidărie. Acestea li se adaugă alte șase lăcașuri, de asemenea din zidărie, construite între 1400 și începutul domniei lui Ștefan cel Mare, dintre care patru aparțineau populației de confesiune ortodoxă, iar altele două celei catolice.

Cu toate că a cunoscut unele transformări și adăugiri, biserica din Lujeni permite o serie de considerații asupra evoluției arhitecturii moldovenești din perioada imediat anterioară epocii lui Ștefan cel Mare⁸. Construită probabil de panul Theodor Vitold, curând după 1452, după ce a cumpărat moșia satului de la Coste Vranici⁹.

Biserica originală (*fig. 1*), zidită din piatră și cărămidă, cu ziduri a căror grosime este de 1,12 m, cu compartimentarea obișnuită, pronaos, naos de formă pătrată și altarul semicircular în interior, legat de naos printr-un simplu arc, are dimensiuni mijlocii: lungimea de 13,60 m, lărgimea 5,40 m, înălțimea de 8,47 m. La aceasta se adaugă tinda de lemn, făcută în anul 1816 cu dimensiunile 4,45 m x 6,50 m.

Naosul este boltit în lung cu un semicilindru (în *berceau*), având secțiunea în arc ușor frânt (*fig. 2*), continuând la aceeași înălțime și peste pronaosul dreptunghiular, pe când absida altarului, boltită după obiceiul constant în sfert de sferă, este circulară în interior și hexagonală în exterior, evident decroșată față de navă. În naos bolta este întărită de un arc dublou de aprox 70 cm lățime care cade pe niște console așezate deasupra ferestrelor.

Altarul are o lungime de 3,15 m, iar *Sfânta masă* are 1,30 m x 1 m și prezintă două nișe, una pe latura de nord pentru proscomidiar și alta pe latura de sud pentru diaconicon.

Acest monument istoric prezintă un particular interes prin două rare caracteristici, ilustrate, pe de o parte, de o muchie în axul longitudinal al absidei, aspect ce a determinat plasarea spre nord-est a ferestrei altarului, iar pe de altă parte, prin prezența unui arc dublou în naos, având nașterea la fața zidului, asemenea arcelor transversale din nava centrală a bisericii Sf. Nicolae din Rădăuți. Trebuie să mai amintim că biserica din Lujeni mai are în comun cu ctitoria domnească de la Rădăuți și profilul bolților semicirculare ale navei și tindei, ce urmează traseul unui arc frânt, demonstrând astfel, în ambele exemple, persistența unor forme și elemente de detaliu la interval de aproape trei sferturi de veac.

Examinând cu atenție planul și secțiunea longitudinală a bisericii din Lujeni, putem clasa acest monument alături de biserica din Dolheștii Mari, ctitorită de Șendrea, portarul Sucevei ante 1481, de biserica din Volovăț, ctitorită de Ștefan cel Mare în 1502, și biserica din Bălinești atribuită lui Ioan Tăutu, mare logofăt al Țării Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare. De ce această asociere? Răspunsul este limpede: aceste trei biserici din epoca lui Ștefan cel Mare au ca trăsătură comună bolta în semicilindru, întărită prin arcuri dublouri. Acest grup pare a deriva de la biserica Sf. Nicolae din Rădăuți printr-o simplificare progresivă. Dispariția colateralelor de la biserica Sf. Nicolae din Rădăuți duce mai întâi la arcadele oarbe în zidurile de miazăzi și miazănoapte, ca la Dolheștii

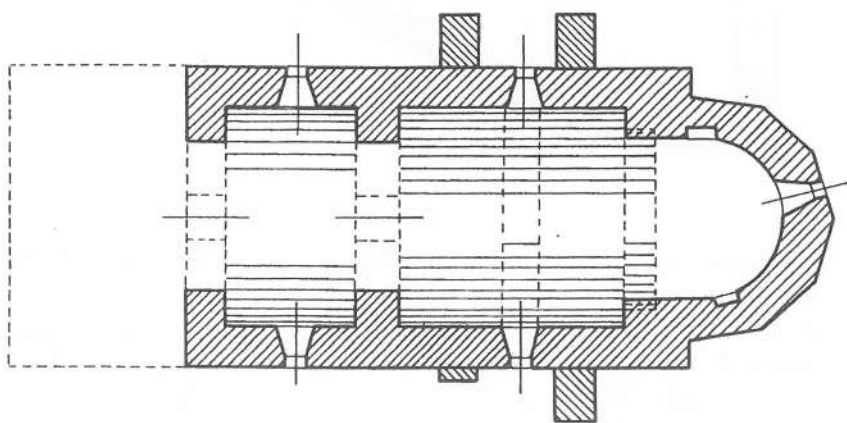
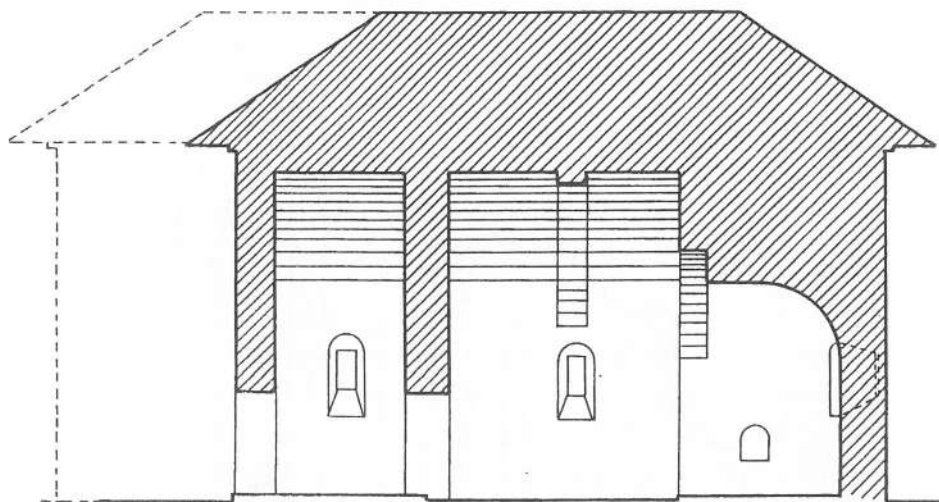

Fig. 1

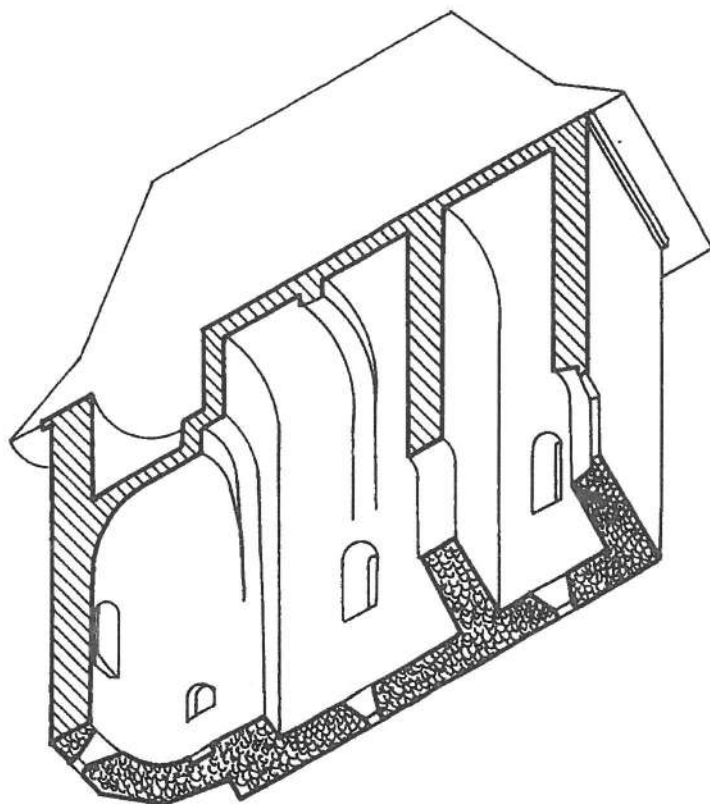

Fig. 2

Mari și Volovăț, și, prin suprimarea lor completă, la forma de la Bălinești și de la Lujeni.

Dacă la Volovăț și la Bălinești întâlnim câte două dublouri care apar mai complicate, atât în pronaos cât și în naos, la Dolhești întâlnim un singur dublou, mai simplu, iar la Lujeni un singur dublou, doar în naos de tipul cel mai simplificat.

Peretele vestic al pronaosului, unde era vechea ușă de intrare, și singura după cum ne informează părintele Dimitrie Dan¹⁰ este acuma deschis printr-un larg arc care dă în pridvorul de lemn datat epocă modernă. Tot la fel este deschis și zidul dintre pronaos și naos, dispărând astfel cele două uși, cea de la intrare în biserică și cea de trecere în naos. Nu avem în stadiul actual al cercetărilor nici o informație asupra datei când a fost practică o nouă intrare în biserică, pe latura de sud direct în naos.

Pronaosul are două ferestre, una situată în zidul de miazăzi iar cealaltă în zidul de miazănoapte. La fel se prezintă situația prezenței ferestrelor și în naos. Altarul are o singură fereastră, care prezintă

particularitatea de a nu fi așezată în ax din motivul deja enunțat¹¹. Toate aceste ferestre au fost modificate și nu prezintă nici o urmă de chenar sau alt decor.

Zidurile bisericii, mai precis ale naosului, sunt sprijinite de patru contraforți de piatră, de dimensiuni impresionante: 5 m înălțime, 1,40 m lățime și 1,80 m grosime.

Biserica are trei turnuri mici de lemn, în turnul al treilea care se află deasupra pridvorului de lemn s-au aflat până în 1891 clopotele turnate în 1775, care apoi au fost mutate în clopotnița nou construită, ce poate fi văzută și astăzi.

De un interes cu totul deosebit este pictura care se mai păstrează în pronaos, pictură restaurată în ultimele decenii ale secolului trecut. Ea reprezintă vechiul curent de pictură moldovenească, în care ca și în arhitectură, miniatură și broderie, sunt destul de puternic conturate trăsăturile de tradiție bizantină. Fragmentele de pictură sunt de o remarcabilă sensibilitate plastică, fructificând la maxim vechi și elegante tradiții elenistice venite desigur pe filieră bizantină. Tradiția portretelor pictate cu noblețe, după canoane constantinopolitane elenizate din celebrul *Tetraevangheliar* din 1429, datorat lui Gavril Uric, astăzi aflat în Biblioteca din Oxford, o vom regăsi câteva decenii mai târziu, în desenul capetelor zugrăvite cu grație, iarăși elenistică¹², în biserica de la Lujeni, unde capetele chipurilor zugrăvite păstrează frăgezimea și vioiciunea tipului elenistic de rară finețe.

Pictura care împodobește biserica de la Lujeni prezintă calități de stil ce trădează familiarizarea meșterului zugrav care a săvârșit-o în cele mai bune tradiții bizantine.

Coloritul picturilor, executate pe un strat compus din var fin amestecat cu fibre subțiri de in, este vioi; sunt multe scene în care costumația personajelor este albă, având umbre gălbui, cărămizii sau brune. Nimburile sfinților sunt roz-ivoriu, în locul galbenului obișnuit de mai târziu, care imită aurul.

Dar cum o spun cu simțire poetică autorii albumului *Poliptic moldav*, „cu toate că vremea a încercat să osândească la pierzanie zâmbetele acelor chipuri și să ofilească prospețimea vopselelor; mai putem desluși încă inșii nalți și mlădioși, în mantii albe, umbrite gălbui și cărămiziu, cu nimburi roze încolăcite în cârlionții pletelor“¹³.

Decorarea acestei biserici, efectuată în nu cu mulți ani după 1453, poate fi considerată simptomatică în ceea ce privește studiul filiațiunilor existente între arta din epoca lui Alexandru cel Bun și arta epocii lui Ștefan cel Mare. Atât prin iconografia lor cât și prin stilul lor, picturile de la Lujeni probează simbioza dintre modelele și procedeele bizantine și cele central-europene.

Să urmărim în continuare câteva detalii din programul iconografic al pronaosului, încercând să deslușim mesajul acestei picturi atât cât s-a păstrat până în zile noastre.

Pe peretele de miazănoapte, lângă zidul despărțitor de naos, un cavaler cu părul bărbii încărunțit, înfățișat călare pe un cal alb, îmbrăcat în zale, ținând în mână un scut care îi apără pieptul. Pe scut se află zugrăvită o simplă cruce albă, și un fel de mantie, care îi ajunge până la călcâie. Harnașamentul este colorat în roșu. Alte detalii nu se pot distinge, deoarece peretele este deteriorat de multe lovituri (posibil de sulițe, de săbii turcești, tăărăști).

Acest portret îl reprezintă pe ctitorul bisericii, așa după cum ne-o confirmă și inscripția ce însoțește această imagine, inscripție cu următorul conținut: „*Eu, domnul (pan) Theodor Vitold, robul lui Christos Dumnezeu și al preacuratei de Dumnezeu Născătoare și ctitor acestei sfinte biserici*”¹⁴. Data zidirii bisericii nu se poate descifra întrucât locul unde ar fi trebuit să fie cifrele anului este foarte stricat. Datarea picturilor de la Lujeni la începutul sau chiar înaintea domniei lui Ștefan cel Mare este justificată atât din analiza surselor documentare, cât, mai ales, din analiza lor stilistică. De altfel, chiar Paul Henry va recunoaște calitățile acestei picturi și vechimea acesteia¹⁵.

Așadar, iată, suntem din nou în fața unei situații destul de rar întâlnite în iconografia noastră: ctitorul este zugrăvit într-o postură neobișnuită pentru o biserică ortodoxă: înarmat și călare pe cal. Această soluție este posibil să fie inspirată din imaginea similară a regelui Wladislaw Jagello, datată în anul 1418, imagine pe care o întâlnim în ansamblul picturilor murale de stil bizantino-rus cu puternice inflexiuni gotice, din extremitatea nord-vestică a sanctuarului capelei Sf. Treime a palatului regal din Lublin¹⁶. V. Vătășianu, referindu-se la pictura de la Lublin, vorbește în monumentală *Istorie* despre caracterele specifice ale stilului cretan în aceste picturi, stil ajuns până în acea regiune catolică fie pe calea directă ce duce prin Moldova, fie pe drumurile ocolite ale Rusiei. Tot un model regal, și tot în aceeași capelă, dar de data aceasta sub formă mult mai familiară lumii ortodoxe, în special celei sârbești¹⁷, trezește interesul: același rege Wladislaw Jagello este reprezentat a doua oară, dar de data aceasta îngenușat în fața Fecioarei cu Pruncul, așezată pe tron, avându-i ca intercesori la dreapta și la stânga pe Sf. Nicolae și pe Sf. Constantin¹⁸.

Privind spre chipul ctitorului călare de la Lujeni, chip destul de șters de trecerea atâtor ani, și chiar după restaurarea amintită, nu avem nici un indiciu dacă și în ce măsură zugravul a voit și a reușit să exprime trăsăturile specifice ale eventualului său model. De altfel Paul Henry se întreabă dacă nu cumva ctitorul și-a ales drept loc de veci porțiunea aceea din biserică și a pus să fie zugrăvit deasupra, așa după cum vedem și la Curtea de Argeș, pe unul din stâlpi zugrăvit un călăreț înarmat.

I. D. Ștefănescu¹⁹, afirmând că în arta bizantină, necunoscându-se asemenea portrete de ctitor, călare, sugerează o apropiere cu Occidentul secolelor al XIV-lea și al XV-lea și dă ca exemplu cavalerul pictat deasupra sarcofagului ca *gisant* din biserica San Giovanni e Paolo din Veneția, datată secolul al XIV-lea²⁰.

NOTE

- 1 Este vorba de recenzia făcută lucrării lui Gr. Ionescu, *Istoria arhitecturii românești*, București, 1937.
- 2 N. Ghica Budești, *Recenzie*, în BCMI, an. XXX, fasc. 34, 1937, p. 188.
- 3 A se vedea pentru cele două monumente bibliografia pe larg în Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 699–702 și 762.
- 4 Gr. Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București, 1983, p. 157–160; Gh. Curinschi Vorona, *Istoria arhitecturii în România*, București, 1981, p. 106–108.
- 5 G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, în BCMI, an. XVIII, fasc. 43–46, București, 1925.
- 6 Lia Bătrâna, Adrian Bătrâna, *Contribuția cercetărilor arheologice la cunoașterea arhitecturii ecleziastice din Moldova în sec. XIV–XV*, în SCIVA, 2, 1993, p. 145–171.
- 7 Cristian Moisescu, *Arhitectura românească veche*, I, București, 2001, prezintă cea mai recentă și mai riguroasă actualizare a temei.
- 8 Dimitrie Dan, *Lujeni. Biserica, proprietarii moșiei, satul și locuitorii lui*, Cernăuți, 1893; G. Balș, *Biserica din Lujeni*, în AARMISI, S. III, 1931, p. 35–49; I. D. Ștefănescu, *L'evolution de la peinture religieuse en Bucovina et en Moldavie, depuis les origines jusqu'au XIXe siecle*, Paris 1929; I. D. Ștefănescu, *L'eglise de Lujeni*, în „Analecta”, 1945, p. 10–16.
- 9 În 1453 este menționat documentar satul: „anume Lujani, care sunt mai jos de Ropujinți pe Prut”; a se vedea M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, Iași, 1932, p. 496; Dimitrie Dan, *Fondatorul bisericii din Lujeni și timpul zidirii ei*, în „Revista politică”, 4, 1890; DRHA, Moldova, vol. II, București, 1976, p. 37, 50–51.
- 10 Ușa avea o înălțime de 1,76 m, și lățime de 1,50 m, cadrele ușii și ușa însăși fiind din stejar; Dimitrie Dan, *Lujenii. Biserica, proprietarii...*, p. 7.
- 11 Ferestrele sunt evazate în interior. Lățimea locului pentru ferestre este de 1,12 m, înălțimea ferestrei de 87 cm, iar lățimea propriu-zisă a ferestrei este de 67cm. Dimitrie Dan, *Lujenii. Biserica, proprietarii...*, p. 6.
- 12 Răzvan Theodorescu, *Această poartă a creștinătății*, în vol. *Artă și civilizație în timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 2004, p. 3 și urm.

- 13 Vlad Druc, Pavel Bălan, *Poliptic moldav*, Chișinău, 1985, p.9
- 14 Dimitrie Dan, *Lujenii. Biserica, proprietarii...*, p. 8; G. Balș, *Biserica din Lujeni...*, p. 37.
- 15 Paul Henry, *Monumentele din Moldova de nord de la origini până la sfârșitul secolului al XVI-lea*, București, 1984, p. 165–167.
- 16 A se vedea M. Walicki, *Malowidla scienne Kosciola in Troicy na zamku w Lublienie*, în „Etudes sur l’histoire de l’art en Pologne“, III, 1930, apud Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. I, București, 1959, p. 804; Anna Rozycka Bryzak, *Bizantznsko-ruske malowidla w Kaplicy zamku Lubelskiego (The Byzantine – Russian Wall – paintings in the chapel of Lublin Castle)*, în *Panstovoe wydawnictowo naukowe*, Warszawa, 1983; Ianina Koziarska, *The Chapel of the Lublin Castle*, Lublin, 1997, apud Tereza Sinigalia, *Arta pictorilor – între unitate și diversitate*, în vol. *Artă și civilizație ...*, p. 58 și urm.
- 17 Tereza Sinigalia, *L’eglise de l’Ascension du monastere de Neamț et le probleme de l’espace funeraire en Moldavie au XVe siecle*, în „Revue Roumaine d’Histoire de l’Art“, București, 1998, p. 19–32.
- 18 *Ibidem*.
- 19 I. D. Ștefănescu, *L’eglise de Lujeni...*, p. 15.
- 20 Poate fi vorba de o apropiere de arta poloneză sau de bisericile ariene din Crimeea? Vezi: I. D. Ștefănescu, *L’evolution...*, p. 131.

SUMMARY

The church in Lujeni (today Cernauti county, Ukraine) is a genuine landmark in 15th century Moldavian religious architecture. Despite having been subjected to transformations and additions, the church still allows some considerations on the evolution of Moldavian architecture in the age preceding Stephen the Great. It is supposed to have been erected by Pan Theodor Vitold immediately after 1452, after he purchased from Coste Vranici the land where the respective village was located. The church was built of stone and brickwork and the walls are 1.12 meters thick.

Of particular interest is the wall painting still preserved in the narthex, which benefited from restoration in the last decades of the previous century. It is representative of the old trend in Moldavian painting which, just like architecture, miniature painting and embroidery, strongly reflects traits of Byzantine tradition. Painting fragments evince remarkable plastic sensitivity, taking advantage to the fullest of the old and elegant Hellenistic traditions which reached the area, naturally, down the Byzantine path.

Conferințe. Cărți. Reviste

DEMERSUL ANALITIC: CONCEPȚIE, METODĂ, CRITICĂ [SIMPOZIOANE ȘI CONFERINȚE ȘTIINȚIFICE]

Alexandrina Cernov

Cernăuți

SIMPOZIONUL „BUCOVINA LITERARĂ“

Chișinău

29–30 mai 2005

Activitatea științifică și culturală a românilor nord-bucoveneni, neorganizată încă într-o instituție științifică la Cernăuți, fie și guvernamentală, a debutat anul acesta cu Simpozionul „Bucovina literară“, care a avut loc la Chișinău și a fost organizat de Societatea de cultură a bucovinenilor din Republica Moldova, președinte – poetul Arcadie Suceveanu, găzduită de Uniunea Scriitorilor din R. Moldova. Cadrul a fost mai mult sărbătorec, evocările fiind elogioase, întâlnirile dintre prieteni și colegi prilej de bucurie și satisfacție morală. Oricum, astfel de manifestări ne îndeamnă să ne revizuim activitatea, sunt un prilej de a ne cunoaște preocupările științifice și literare. Întrebarea este dacă cercetarea noastră științifică (am în vedere aici cea de teorie, critică și istorie literară, căci acestea au fost temele abordate și discutate) este destul de reprezentată în fluxul principal științific la diferite conferințe și simpozioane naționale și internaționale. Întâietatea o dețin în această activitate istoricii, invitațiile la diferite foruri științifice din domeniul istoriei literaturii sau alte sfere ale filologiei fiind mai puține. Să fie oare și activitatea noastră mai nesemnificativă? Sau poate mai puțin cunoscută? Și totuși, producția noastră științifică, am în vedere a celor din Cernăuți, așa modestă cum este, e reflectată în cele câteva publicații de prestigiu cu specific bucovinean, pe care le cunoaștem cu toții. Părerea este, că pentru a face față provocărilor de astăzi ale științei istorice și filologice, câștigând unele poziții de prestigiu, este necesar să ne ordonăm producția noastră științifică, atât cât o avem, nu numai în exprimări de opinii privitoare la istoria românilor din Bucovina sau alte domenii de cercetare, ci să ne grupăm în jurul unor proiecte științifice viabile care depășesc stilul gazetăresc informativ, se bazează pe analize și investigații de arhivă, pe revendicări ale valorilor înaintașilor noștri, să continuăm ceea ce nu au reușit ei și să analizăm evenimentele de aproape un secol de activitate creatoare și științifică a românilor nord-bucoveneni. Astfel, o istorie a literaturii române

din Cernăuți din ultimul secol este o lucrare pentru care responsabilitatea o poartă deja generația noastră, ca, de altfel, și responsabilitatea pentru scrierea unei istorii a românilor din acest spațiu vitregit de soartă.

Cuvântul de deschidere și de bun venit către bucovineni a fost rostit de către acad. Mihai Cimpoi. Mesajul a fost scurt: „Am susținut scriitorii români, am scris despre poeții bucovineni, despre destinele culturilor naționale în perioada globalizării“. Poetul Arcadie Suceveanu a subliniat în *Cuvântul de salut* faptul că Cernăuțiul este un oraș în care au existat întotdeauna oameni și cărți, personalități ale căror valoare nu este cunoscută în totalitate. Aici s-au afirmat istorici și scriitori, oameni de litere și savanți, artiști plastici, muzicieni. Încercăm astăzi să reconstituim în studiile noastre și drumul parcurs de românii din nordul Bucovinei în ultimul secol. Astfel, criticul literar Ștefan Hostiuc a prezentat la acest simpozion o lucrare de sinteză: *Literatura din Bucovina: teme, probleme, dileme*, în care încearcă să încadreze în timp și spațiu literatura română din Bucovina pornind de la afirmația lui Constantin Loghin: „O literatură română în Bucovina a existat întotdeauna“. Se pare că aceasta a fost ultima încercare de a scrie o istorie a literaturii române din Bucovina, lucrările ulterioare, bine cunoscute în spațiul nord-bucovinean, fiind ne semnificative, ori reprezentând culegeri de texte literare. Lucrarea lui Șt. Hostiuc este și o primă încercare de a periodiza și a ierarhiza procesul literar din ultimul secol, pe generații: 1959 – Vasile Levițchi; 1969 – Ion Gheorghită și Ilie Motrescu (faza de promoție care nu a reușit să se afirme); 1970 – Ilie T. Zegrea și Vasile Tărățeanu, 1979 – Arcadie Suceveanu; și, sărind peste un deceniu în care nu au apărut nume noi în literatura cernăuțeană, în anul 1990 începe să se afirme în spațiul literar nord-bucovinean tineri poeți, așa-numiții nouăzeciști, care au împrăștiat viziunea literară: Vitalie Zegrea, Dumitru Mintencu, Doina Bojescu, Gheorghe Ungureanu etc. Șt. Hostiuc este de părere că literatura română din Bucovina este produsul unui context ce urmează să fie cercetat și integrat în literatura română. Cu acest prilej a fost lansat și studiul său *Scriitorii români din nordul Bucovinei*, carte apărută recent la Editura Institutului Cultural Român, care reprezintă, de fapt, prima încercare de a analiza succint procesul literar nord-bucovinean din ultimul secol.

Poetul, ziaristul, traducătorul și criticul literar Mircea Lutic a prezentat de asemenea o lucrare de sinteză: *Câteva considerații asupra patrimoniului cultural din Bucovina*. Celelalte lucrări au evocat sau au supus unei analize mai serioase creațiile unor poeți, istorici sau critici literari, a unor personalități ale științei și culturii românești din Bucovina: acad. Mihai Cimpoi, *Ion Vatamanu: despre obsesia marginii*, Dumitru Apetri, *Poezia lui Serafim Saka*, prof. univ. dr. Adrian Dinu Rachieru, *Vasile Tărățeanu la 60 de ani*, Vasile Tărățeanu, *În memoria lui Grigore Bostan*. În comunicarea prof. dr. Ilie Luceac, *Hurmuzăkeștii și scrisul*

românesc din Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea s-a încercat o analiză a mișcării literare din Bucovina, încorporată atunci într-un imperiu multinațional și diversificat. Începuturile scrisului românesc în Bucovina stă sub semnul activității culturale și a implicării directe a fraților Hurmuzaki. Raportul a scos în evidență ideea potrivit căreia scrisul românesc din Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele două decenii ale secolului al XX-lea a valorificat creația populară în primul rând, dar totodată a respectat și modelul marilor scriitori clasici: Mihai Eminescu, Ion Creangă, Barbu Ștefănescu-Delavrancea și alții. Nu în ultimul rând trebuie menționat și ecoul puternic pe care l-a avut în Bucovina poezia ardelenilor George Coșbuc și Octavian Goga. O scurtă prezentare a eminescologiei bucovinene a fost expusă în comunicarea Alexandrinei Cernov, membru de onoare al Academiei Române. Amintirile prietenilor și colegilor cernăuțeni, cercetările lui Leca Morariu și Ilie Torouțiu, ultimele mai puțin cunoscute și cercetate astăzi de către eminescologi.

Istoricul și criticul literar A. D. Rachieru a pus în discuție și de această dată problema integrării scriitorilor bucovineni în contextul literaturii române. Deocamdată persistă, afirmă domnia sa, „clasamente locale de cafea” fără să se accepte contextul la „scara literaturii române”. Discuțiile au continuat, vor continua desigur și la Chișinău, Cernăuți și Suceava.

SIMPOZIONUL INTERNAȚIONAL CONTACTE ETNICE
ȘI INTERFERENȚE CULTURALE LA NORDUL ȘI VESTUL MĂRII
NEGRE DE LA COLONIZAREA GREACĂ PÂNĂ ÎN ZILELE NOASTRE

Iași
12–17 iunie 2005

Simpozionul, organizat de Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” de la Iași al Academiei Române, este un proiect care face parte dintr-un program mai vast: *Spațiul est-carpatic – zonă de convergență culturală din preistorie până în timpurile moderne*, din cadrul Programului CERES, director general al programului – prof. dr. Theodor Ionescu-Bujor, secretar științific – prof. dr. Dan Savastru. Directorul proiectului sus-numit, acad. Alexandru Zub, a prezentat principalele direcții de cercetare și realizările de până acum ale cercetărilor. Au contribuit la buna desfășurare a simpozionului și Institutul de Arheologie din Iași, director prof. dr. Victor Spinei; Universitatea „Alexandru I. Cuza”, Iași; „Goethe-Zentrum” din

Iași; Mitropolia Moldovei și Bucovinei, alte instituții din țară și străinătate. Limbile de lucru ale simpozionului au fost româna, franceza, engleza și rusa. O contribuție serioasă la acest simpozion au avut-o arheologii ale căror comunicări din domeniile istoriei și arheologiei antice (perioadele greacă și romană) și medievale au trezit un viu interes printre savanți. Au participat la această secție și un grup impresionant de arheologi din Ucraina și Bulgaria: dr. Alexander Minchev (Varna), dr. S. B. Lantsov (Simferopol), dr. V. B. Uzhentsev (Simferopol), dr. T. A. Nazarova (Kiev) și alții. La secția de Istorie modernă și contemporană tematica a fost diversă: *Criza politică din Imperiul Otoman la sfârșitul secolului al XVIII-lea și Principatele Române*, prof. dr. Veniamin Ciobanu (Iași); *Tradiția greacă veche în biografistica contemporană ucraineană*, dr. S. N. Ljaško (Kiev); *Prezentarea scrisorilor de la sf. secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea din România, care se păstrează în arhiva Institutului de Arheologie al Academiei Naționale de Științe din Ucraina*, dr. G. A. Stanitsina (Kiev), *Istoriografia românească de la periferie: între revelația clipei și povara consecinței*, prof. dr. Ilie Luceac (Cernăuți) etc. Sunt doar câteva din temele prezentate la acest simpozion internațional.

LECȚIA DE ISTORIE:

DESPRE ȘCOALA DE VARĂ DE LA CLUJ-NAPOCA PROVOCĂRILE ISTORIEI CA ȘTIINȚĂ ȘI DISCIPLINĂ DE ÎNVĂȚĂMÂNT LA ÎNCEPUTUL MILENIULUI TREI

23–28 iulie 2005

Invitația de a participa la Școala de vară a istoricilor organizată la Cluj-Napoca de către Centrul de Studii Transilvane al Institutului Cultural Român nu a fost primită cu entuziasm de către profesorii de istorie din regiunea Cernăuți. Invocând diferite motive, rând pe rând, au refuzat să participe la această acțiune. Prin urmare, grupul de la Cernăuți a fost cel mai mic. Păcat! A fost ratat un fericit prilej de a ne întâlni cu colegii noștri de la școlile românești din Serbia, Voievodina, Ungaria, cei mai numeroși fiind cei veniți din Basarabia. Inerția gândirii sau frica, indiferența sau lipsa de interes pentru obiectul predat nu vor putea recupera cele pierdute, în primul rând cunoștințele în materie de istorie, metodologia istoriei, discuțiile referitoare la noi forme didactice de predare a istoriei și metode de lucru cu tineretul.

Tematica dezbaterilor a fost actuală și variată: tradițional și modern în tradiția istorică; periodizarea istoriei și criteriile aplicate; perspectiva globală de periodizare a istoriei civilizației; modernitate și modernizare; înnoiri tematice și înnoiri metodologice în predarea istoriei; naționalism și știința istorică; istoria locală – un gen de istorie care trebuie restaurat (studiile de arie – istoria încadrată într-o zonă); lumea modernității; istoria relațiilor internaționale; istoria mentalităților și a imaginarului. Cele zece zile de discuții, completate cu excursii de documentare istorică în spațiul nordic al Ardealului, s-au perindat pe neobservate: impresii, noi cunoștințe și prietenii, schimb de experiență didactică. Excursiile de documentare la Alba-Iulia, la castelele Tâlnic și Bonțida, mănăstirea Nicula, dar mai ales cea de la Casa memorială „Octavian Goga” din Ciucea ne-au impresionat în mod deosebit, completând cunoștințele noastre despre Ardeal.

Cuvintele de salut și urările de bun sosit au venit din partea prefectului și primarului Clujului, din partea Institutului Cultural Român, a Centrului de Studii Transilvane, a rectorului Institutului de Teologie, în clădirea căruia s-au desfășurat cursurile, și din partea rectorului uneia dintre cele mai prestigioase Universități din România, „Babeș-Bolyai”. S-a vorbit despre specificul multicultural și polilingvistic al Universității clujene cu mai multe linii de predare, în limbile română, germană și maghiară.

Istoria ne oferă identitatea, noi, istoricii, avem o misiune pentru generația pe care trebuie să o formăm, a subliniat în discursul său inaugural conf. univ. dr. Ioan Bolovan, directorul interimar al Centrului de Studii Transilvane.

Tematica propusă pentru prelegerile și discuțiile care au urmat în zilele următoare au fost deosebit de interesante și actuale, atât pentru profesorii de istorie cât și pentru cei din domeniul umanistic în general, valabile în egală măsură și pentru profesorii de literatură, mai ales discuțiile referitoare la problemele predării și ale lucrului didactic cu tineretul de astăzi: *Locul și rolul istoriei ca disciplină de învățământ în contextul unificării europene; Probleme și interpretări noi în ceea ce privește istoria veche a românilor; Metode active în predarea istoriei la elevi; Biserică și societate; Istoria locală și istoria regională – între istoria națională și istoria europeană; România pe drumul dezvoltării și modernizării și locul ei în relațiile internaționale; Probleme și interpretări noi în ceea ce privește istoria contemporană a românilor; Istoria ca disciplină de învățământ în țările din centrul și răsăritul Europei.*

Prof. univ. dr. Ioan Chirilă, rectorul Facultății de Teologie Ortodoxă a prezentat prelegerea *Spiritualitatea românească. Note caracteristice și modalități de prezentare în cadrul discursului de istorie bisericească*, în care a subliniat că specificul discursului teologic constă în claritatea și luciditatea receptării istoriei. Scopul este de a crea conștiința pancreștină, de aceea în istoria creștinătății este prezentată creștinătatea în general și

nu cea etnică sau națională. *Conceptul de spiritualitate* este larg: vorbim despre un mediu global în relevanța lui religioasă, în discursul istoric bisericesc în care se realizează sinteze ale conceptelor de spiritualitate raportate la diferite perioade istorice. Profesorul Chirilă a vorbit despre *conceptul de liturgie* și rolul lui în viața liturgică, a subliniat că unul din elementele esențiale din componenta liturgică este tradiția locală spirituală, care este sondată de etnologie și are deopotrivă reflexe culturale și teologice. Referindu-se la „vârstele poporului român“ a menționat că „teologii își revendică rădăcinile prin apostolul Andrei, apostolul românilor“, fără să aplice metodele de cercetare ale istoriei. Trebuie să fim atenți la momentul în care vorbim despre nașterea poporului român, despre rădăcinile noastre. Poporul român ca popor creștin are origini martirice. Istoria Bisericii Ortodoxe Române este legată de istoria poporului român.

Vorbind despre contemporaneitate, profesorul Chirilă și-a exprimat îngrijorarea față de tendințele de autonomizare și supertehnicizare ale culturii, care au izolat-o de spiritualitatea religioasă. Legea firii lucrului respectiv este cea a comunicării, a manifestării relațiilor umane. Izvorul învățământului românesc în biserică particularizează spiritualitatea răsăriteană și are în toate structurile sale conceptul de universalitate, „conceptul simfoniei bizantine“.

Menționăm că Institutul de Teologie din Cluj a fost reorganizat după 1989 în locul Academiei Teologice care fusese închisă în 1950.

Îngrijorați de reducerea orelor de studiu la disciplinele umanistice și de calitatea manualelor de istorie și literatură etc., profesorii au semnalat influența negativă a acestui proces asupra educației, a spiritualității, mentalității, identității și, în sfârșit, asupra moralei comportamentale a tinerilor în societatea contemporană. S-a discutat și faptul că programele școlare rămân în urma cercetării științifice. În acest context au fost prezentate și câteva programe de lucru cu elevii și studenții, alte probleme de predare a istoriei, majoritatea fiind valabile și pentru alte obiecte umanistice cum ar fi, de exemplu, literatura.

Prof. univ. dr. Bogdan Murgescu de la Universitatea din București, directorul Centrului de Istorie Economică și Socială, împreună cu prof. univ. dr. Ovidiu Ghitta au condus discuțiile referitoare la interpretările contemporane ale istoriei medievale. Un proiect extrem de interesant de cercetare a istoriei locale și a istoriei regionale, în cadrul Concursului „Acasă ieri și azi. Oameni. Locuri. Contribuții de minicercetare istorică a elevilor“, a fost comentat de către moderatorii conf. univ. dr. Mirela Luminița Murgescu (Universitatea din București) și conf. univ. dr. Ioan Bolovan (director interimar al Centrului de Studii Transilvane). Concursuri similare se desfășoară și în Ucraina, desigur, vom adăuga noi, nu și în școlile românești din regiunea Cernăuți. În România aceste concursuri

pentru elevi și studenți se desfășoară individual și colectiv. *Se primesc lucrări în toate limbile care, conform legii, se predau în școli: maghiară, germană, sârbă, rusă, ucraineană, pentru a evita orice fel de discriminare.* Cele mai bune lucrări se publică. Cercetările în domeniul istoriei locale sunt dirijate de profesorul de istorie: în biblioteci și arhive, se înregistrează istoria orală prin intermediul chestionarelor și interviurilor cu ajutorul casetelor audio și video, se scrie un jurnal de cercetare al elevului, din care să se vadă percepția copilului asupra realității istorice, experiența lui de lucru.

Istoria locală este un gen de istorie care trebuie restaurat, sudiile de arie fiind foarte importante, mai ales când cercetăm zonele de încordare interetnică.

Scrierea și predarea istoriei este un proiect pentru viitor și de lungă durată.

Cum să lucrăm ca să înglobăm istoria universală, națională, regională și locală? Aceste probleme au fost puse în discuție de conf. univ. dr. Mirela Luminița Murgescu. Propunerea de a lucra cu „pachete educaționale“, de exemplu, cu teste despre statele din sud-estul Europei, sau alte state învecinate, a trezit un mare interes printre profesorii de istorie.

Stilul învățării și stilul predării. Metode, tehnici, procedee

Nu este deloc întâmplătoare evidențierea temei lect. univ. dr. Sorina Paula Bolovan de la Catedra de metodică predării istoriei de la Universitatea „Babeș-Bolyai“ în titlul subcapitolului ce urmează. A fost o analiză științifico-metodică, valabilă nu numai pentru profesorii de istorie, ci în egală măsură pentru toți profesorii. Tema respectivă a fost completată substanțial și de Rodica Almăjan care a vorbit despre predarea istoriei în condițiile când românii sunt o minoritate, împărțind experiența profesorilor români din Banatul sârbesc, unde funcționează 13 școli generale cu limba de predare română și școli mixte româno-sârbești. A subliniat în mod deosebit faptul că în astfel de condiții elevii trebuie să-și cultive mai ales cultura și limba maternă.

Copiii de astăzi gândesc altfel, susține Paula Bolovan, profesorul trebuie să predea ceea ce elevul are nevoie mâine iar reforma școlară ar trebui să se efectueze în baza unor prognoze științifice ale evoluției societăților¹.

Așadar, care este punctul de vedere al doamnei profesor Bolovan?

1. Lecția este o construcție unde arhitectul este profesorul, iar elevul zidarul, el zidește lecția. Elevul este colegul nostru de astăzi, dar și cel care ne va pensiona mâine.

2. Elevul nu este o cutie goală pe care trebuie s-o umplem. Noi trebuie să transformăm informațiile lor în cunoaștere. Trebuie să renunțăm la ideea că numai noi știm tot.
3. Învățarea fără menajarea elevului în fața volumului de cunoștințe este imposibilă. Există o selecție și o negociere, în sensul că ne adaptăm la capacitățile elevului de a asimila cunoștințele. Actul predării se orientează la inteligența copiilor în clasă, la ceea ce are copilul în chip natural.
4. Stilul predării (de suprafață și de profunzime) influențează stilul învățării.
5. Intențiile, scopurile și obiectivele predării/învățării sunt cele de a înțelege, de a însuși, de a accepta, de a se angaja critic și activ.

Istoria ca obiect de studiu nu constă numai în memorizare, ci mai ales în dezvoltarea gândirii critice, în construirea propriului destin. Elevul trebuie și este bine să pună la îndoială tot ceea ce-i comunicăm. Noi trebuie să-i punem la îndemână instrumentele de lucru și să-l convingem, iar elevul trebuie să poată să decidă singur ce să facă și cum să facă.

„Profesorii sunt niște păsări“. Nu mă pot abține să nu reproduc comparația pe care ne-a propus-o doamna profesor: *profesorul-struț* – își ascunde de primejdii doar capul în nisip, evitând să vadă astfel problemele complicate; *profesorul-ciocănitoare* – folosește aceleași metode fără să se schimbe; *profesorul-pinguin* – un pic leneș, ceea ce a învățat odată predă toată viața, fără nici o schimbare; *profesorul-pescăruș* – se adaptează rapid la nou; *profesorul-porumbel* – este un călător, îmbină toate metodele; *profesorul-vultur* aspiră spre înălțimi și-i atrage cu el pe copii.

Ce fel de profesori suntem noi? Rămâne să medităm și să ne autoanalizăm.

Directorul Centrului de Studii Transilvane, conf. univ. dr. Ioan Bolovan, a subliniat importanța ofertei Institutului Cultural Român de a-i întruni pe profesorii de istorie din România, Ucraina, Ungaria, Serbia, R. Moldova într-o discuție profesională despre istorie și misiunea profesorului de a forma tânăra generație, ceea ce constituie „vârful de lance“ în această muncă.

Prelegeri au prezentat și profesorii veniți din școlile românești din alte țări. Prof. univ. dr. Demir Dragnev, membru corespondent, directorul Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Republicii Moldova, a venit împreună cu doctoranzii domniei sale și ne-a propus o temă actuală pentru toți: *Manifestări ale crizei de identitate a populației băștinașe din spațiul ex-sovietic (Premise obiective și subiective)*. Domnia sa a vorbit despre istoriografia destul de consistentă a Basarabiei, despre criza identitară care totuși există în Basarabia, rolul elitelor intelectuale în acest proces și, desigur, despre problemele Transnistriei. Depășirea crizei identitare poate fi realizată doar prin cunoașterea istoriei naționale. O identitate

se formează istoric în baza tradițiilor istorice, etnografice, culturale etc. Un interes deosebit a trezit și prelegerea lect. univ. dr. doc. Rodica Svetlicinaia, de la Universitatea de Stat din Republica Moldova, despre o altă realitate istorică: *Comportamentul minorităților naționale din Basarabia în 1918 și 1989 (studiu comparativ)*, o lucrare bine documentată, problema minorităților naționale fiind tratată prin prisma comportamentului lor în situațiile de criză politică luând drept punct de plecare anii 1918 și 1989, ani care au marcat istoria Basarabiei. Ce face și ce poate face știința istorică pentru a crea condiții palpabile pentru evitarea situațiilor de criză. Toți au fost unanimi, însă, în părerea că majoritatea politicianilor nu se folosesc de experiența istorică a poporului său și de recomandările istoricilor.

Acestea și multe, multe alte probleme care au fost discutate ar merita o expunere amănunțită. Aș dori să mai amintesc de comunicarea dr. doc. Draghișă Constandinovici din Serbia *Români din nord-estul Serbiei în secolele XIX–XX*. Despre românii din Valea Timocului la sud de Dunăre s-a publicat puțin. Este un teritoriu compact de cica 11 000 km². Românii locuiesc în cinci județe, au fost anexați Serbiei în 1833. Simbolul lor este mistrețul cu săgeata și vulturul, care a fost introdus și în stema Serbiei. Niciodată rezultatele recensămintelor nu au fost analizate, nu au fost luate de nimeni în serios. În secolul al XX-lea românii de aici au fost numiți valahi, acum ei sunt împărțiți în români și valahi. Nu există școli în limba română. Majoritatea românilor de aici sunt ortodocși, însă serviciul divin se oficiază în limba slavă veche pe care nici sârbii de aici nu o înțeleg. Se vorbește totuși în continuare românește în două graiuri: oltean și bănățean. De fapt teritoriul constituie două zone: românii care au fost istoricește în Țaratul bulgaro-român și cei din Statul ungar. Aceste și alte probleme ale românilor din această parte, despre care nu cunoaștem prea multe, în afară de faptul că sunt numiți vlahi, au fost prezentate și comentate de tânărul istoric sârb de origine română din Serbia.

Din Cernăuți au fost prezentate două prelegeri. Prof. dr. Ilie Luceac cu subiectul: *Istoriografia românească din Bucovina la răscruce de secole (XIX și XX)*, în care s-a pus accentul pe rolul și problemele istoriografiei locale în raport cu aparițiile lucrărilor de istorie de la Iași, Cluj și București. Alexandrina Cernov a prezentat lucrarea *Români din nordul Bucovinei (Ucraina) – interferențe lingvistice și culturale*, text publicat ulterior în „Glasul Bucovinei“ (nr. 2, 2005), și care reprezintă începutul unui studiu mai amplu în acest domeniu.

Astăzi este nevoie de mai multă istorie, mai multă istoriografie. Lumea devine din ce în ce mai complexă și deci este nevoie de o cunoaștere mai bună și mai eficientă a ei. Istoricul trebuie să cunoască și să producă o istorie generală, conștientizând în același timp diversitatea concepțiilor

lumii și contextul istoriei naționale. Este necesar demersul istoric analitic care să descopere sensul evoluției.

*CONGRESUL STUDENȚESC DE LA PUTNA.
MODELUL ÎN FORMAREA ȘI DEFORMAREA SOCIETĂȚII*

Mănăstirea Putna
24–28 august 2005

Vara anului 2005 s-a dovedit extrem de laborioasă. Invitația părintelui stareț al mănăstirii Putna, arhimandritul Melchisedec Velniv, exarh al mănăstirilor din Bucovina, a fost un lucru de mare onoare și responsabilitate. Primul Congres a avut loc în cadrul pelerinajului organizat de Asociația Studenților Creștin-Ortodocși din România (ASCOR), Liga Tineretului Creștin-Ortodox din România (LTCOR) și de mănăstirea Putna întru cinstirea Slăvitului Voievod al Moldovei între 29 iunie și 2 iulie 2004, la care au participat tineri din toată țara, mergând pe jos de la Suceava la Putna, ultimul drum pământesc parcurs al Sfântului Ștefan. ÎPS Pimen, arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, scria despre acest eveniment: „Către mormântul său, loc sfânt, «altar al conștiinței noastre naționale», s-au îndreptat în anul 2004 în pelerinaj mii de români de pe toate meleagurile țării și din toată Europa, de pe continentul american și chiar australian, unde fiii noștri își trăiesc permanent dorul de țară“. Suflul acestor serbări de la Putna a fost părintele stareț Melchisedec. Sfinția sa a consemnat: „Pentru orice bucurie se cuvine să aducem mulțumire lui Dumnezeu și celor prin care ne-a fost dată. Mulțumim tuturor acestor tineri care, prin pelerinajul pe urmele Slăvitului Voievod, au adus Marii Sărbători «Ștefan – 500» o lumină deosebită. În cartea de istorie a Putnei și în cartea istoriei neamului românesc, drumul lor va fi asemenea unei împărtășiri cu faptele sfinte ale strămoșilor. Peste timp, ecoul pașilor acestora va mișca în alte generații glasul conștiinței“. Aici a luat naștere ideea de a reînnoi Congresele de la Putna, începutul cărora a avut loc, de fapt, încă în 1871, tot aici la Putna, în cadrul primei Serbări de la Mănăstirea Putna, avându-l în frunte pe M. Eminescu, la care au participat și alți tineri bucovineni, importanți pentru cultura română : pictorul Epaminonda Bucevschi și viitorul, pe atunci, compozitor Ciprian Porumbescu care afirmase cu emoție: „Tată, am cântat Daciei întregi“. Tinerii din ASCOR și LTCOR au încercat să reia peste secole ideea generoasă a înaintașilor lor. Astfel, în 2004, peste 40 de tineri s-au întâlnit cu

arhimandritul Melchisedec Velnic, starețul mănăstirii Putna, pr. dr. Vasile Gavrilă, parohul bisericii studenților din București, istoricii Maria Magdalena Szekely Gorovei și Ștefan Sorin Gorovei de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza“ din Iași.

Cel de al doilea Congers studențesc de la Putna a avut ca temă de discuție *Modelul în formarea și deformarea societății*, o temă care, după cum s-a dovedit pe parcurs îi frământă pe tinerii noștri: modelele bune și rele care-l înconjoară astăzi pe tânărul în formare, cum să se regăsească pe ei înșiși într-o societate plină de contradicții și ispite. La această discuție cu tinerii ascoriști au fost invitați teologi, profesori de istorie și literatură din Iași, București, Chișinău și Cernăuți. Întâlnirile au fost concepute sub formă de prelegeri și discuții, colocvii științifice. În acest dialog dintre generații am încercat să oferim deopotrivă răspunsuri la întrebările tinerilor participanți, dar și să le provocăm noi frământări.

În predica de la slujba dinaintea deschiderii Congresului, părintele stareț Melchisedec a căutat a ne îndrepta gândurile spre înțelepciune, dragoste de neam și patrie, spre descoperirea omului deplin care a fost Iisus Hristos: „Sfinții și eroii sădiți de Dumnezeu pe acest pământ să te însuflețească și pe tine. Ascultă glasul lor, roagă-te lor, primește ajutorul lor. De ești botezat ca ei, fă și faptele lor. De vei face faptele lor, vei primi cununa lor. În viața lor află adevăratul duh al poporului dreptslăvitor: duhul jertfei. Ia aminte dar, de unde vii, pentru a ști încotro să te îndrepti“.

Istoricul ieșean prof. univ. dr. Ștefan Sorin Gorovei a vorbit despre relațiile dintre generații, respectarea ierarhiilor stabilite și a valorilor. Istoria este o știință grea, ar trebui să căutăm în istorie ceea ce ar sprijini interesele politicianilor care ar trebui să coincidă cu interesele țării și ale societății civile. Dar, în același timp, trebuie „să avem scara valorilor care astăzi este răsturnată“. Arma esențială, a subliniat în continuare savantul, este cultura și știința, dar și buna „chiverniseală a fiecăruia în familie“. Discuțiile durau câteodată până seara târziu. Însăși atmosfera de liniște și dragoste, natura care ne înconjură, munții care ne ocroteau și spiritul „voievodului cuminte“, atenția și dragostea cu care ne-au înconjurat călugării mănăstirii, pe toți și pe fiecare în parte, ne-au predispus să medităm mai adânc asupra problemelor vieții, la munca noastră... Istoricul muncește cu izvoare scrise precise, afirma Șt. Gorovei. Iar munca intelectuală este un act de continuitate.

Tematica prelegerilor a fost diversă: *Importanța cunoașterii istoriei în formarea intelectualului*, prof. univ. Ștefan Sorin Gorovei (Iași); *Locul studenților în biserică*, pr. dr. Vasile Gavrilă (București); *Importanța literaturii române vechi pentru tânărul zilelor noastre*, prof. dr. Alexandrina Cernov (Cernăuți); *Ideologiile cu care se confruntă tinerii astăzi*, prof. univ. Ilie Bădescu (București); *Mănăstirea Putna – un model cultural testamentar în conștiința generațiilor de intelectuali români*,

prof. dr. Ilie Luceac (Cernăuți); *De la modelul paternalist la modelele individualiste*, Silviu Tabac (Chișinău) etc.

Punctul culminant l-a constituit vizionarea filmului despre pelerinajul studenților spre Putna în iulie 2004 și lansarea cărții de istorie a soților Gorovei *Princeps omni laude maior. O istorie a lui Ștefan cel Mare*, editată sub egida Mănăstirii Putna.

Am plecat de la Putna mai curați, cu gândurile împăcate și cu speranța reîntâlnirii.

*Bucovina la intersecția civilizațiilor. 230 de ani de la
încorporarea nord-vestului Moldovei medievale în Imperiul
austriac*

Sesiunea anuală de referate și comunicări

Rădăuți

12–13 octombrie 2005

După ce Salonul Internațional de Carte românească de la Cernăuți și-a încheiat lucrările, au început pregătirile pentru sesiunea organizată la Rădăuți de către Centrul pentru Studierea Problemelor Bucovinei, care se organizează anual cu participarea Bukowina-Institut din Augsburg și Centrul Bucovinean de Cercetări Științifice al Universității Naționale „Iu. Fedkovič” de la Cernăuți. Din păcate, însă, nimeni dintre cercetătorii de la Cernăuți nu ne-au onorat cu prezența, cu toate că dialogul cu istoricii ucraineni este important, mai ales acum când numărul istoricilor care cercetează istoria Bucovinei este destul de mare. Menționăm pentru a căta oară că la acest centru nu este onorat să lucreze nici un cercetător de origine română, iar problema românilor din regiunea Cernăuți nu este în programele de cercetare ale Institutului sus-numit. Astfel, activitatea cercetătorilor de origine română nu este luată în seamă, în cea mai mare parte a lor. Noi, cei de la Cernăuți, le cunoaștem stilul: „fiecare cu istoria lui”. Ion Budai-Deleanu afirma într-una din lucrările sale că Austria a promovat în funcții în Bucovina tot ceea ce era mai incapabil, mai bizar, funcționari care desconsiderau poporul român. Este o temă destul de actuală pentru situația din nordul Bucovinei, unde nu există un dialog constructiv în ceea ce privește politica de cadre între politicienii de astăzi și populația băștinașă românească de aici.

Lutzian Geier, cercetător științific de la Bukowina-Institut din Augsburg, a prezentat o temă interesantă: *Ocuparea militară a Bucovinei (1774) și Regimentul de Infanterie cesaro-crăiesc 41*. La aceeași epocă s-a referit și istoricul chișinăuean Constantin Ungureanu (Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei) în comunicarea *Delimitarea*

frontierei Bucovinei în anii 1775–1776. Tot în prima zi au fost prezentate lucrările prof. dr. Alexandrina Cernov, *Românii din Cernăuți. Note pentru o monografie*; Dumitru Teodorescu, Suceava, *Bucovina la început de mileniu: mituri vechi, mituri noi*; conf. univ. Ștefan Purici (Universitatea „Ștefan cel Mare“ de la Suceava), *Mitul Bucovinei – premise, afirmare, receptare*; Daniel Hrenciuc (Institutul de Cultură și Civilizație Europeană, Iași), *Integrarea minorităților naționale în România Mare – perspectiva național-liberală*. Cea de a doua zi și-a deschis lucrările cu alocuțiunea prof. dr. Marian Olaru (Centrul pentru Studiarea Problemelor Bucovinei, Rădăuți), *Românii bucovineni între proiectul federalist și proiectul politic dacic*, și comunicarea prof. dr. Ilie Luceac (Colegiul Pedagogic al Universității „Iu. Fedkovici“ din Cernăuți), *Cultura ca formă de supraviețuire națională. Modelul secolului al XIX-lea pentru Bucovina*. Următoarele două lucrări au fost consacrate activității unor folcloriști și istorici bucovineni: prof. dr. Ion Filipciuc, *Preotul Emanuil Isopescu (1825–1905), întâiul culegător de folclor din Bucovina* (Câmpulung Moldovenesc); cercetător științific, dr. doc. Vasile I. Schipor, *Sub trei regimuri: Filimon Rusu (1880–1957), istoric, folclorist și publicist*.

Desigur că nu toate evenimentele științifice au putut fi cuprinse în aceste câteva pagini de revistă. Am considerat însă că informația ar putea fi utilă mai ales pentru cei ce se interesează de viața științifică în general și a bucovinenilor în particular.

Istoria și cultura este pluralitate și diversitate, ele ne oferă cunoșterea concepțiilor lumii. Astăzi când lumea devine din ce în ce mai complexă este nevoie de o cunoaștere mai eficientă a ei.

NOTE

- 1 Aș adăuga, că în cazul societăților instabile din punct de vedere social-politic aceste studii de prognozare a viitorului sunt destul de dificile și se complică mai ales din cauza lipsei de interes și incompetență a politicienilor și politizarea excesivă a culturii și învățământului (atât la nivel local, cât și cel guvernamental), promovarea în învățământ a unor cadre incompetente profesional, care nu au capacitatea de a analiza situația din perspectiva viitorului.

Tehnoredactor: CORNEL CRISTESCU

Corector: CONSTANȚA FILIP

Bun de tipar: 2005

Apărut: 2005

Tipărit la UNIVERSUL S.A.

ISSN 1222-5606